

Митрополит Николај (Могилевски)

Тајна људске душе

Светоотачко учење о борби са страстима

Митрополит Николай (Могилевский)
Тайна души человеческой
Святоотеческое учение о борьбе со страстями
Издательство «Отчий дом», Москва, 1999г.
(Печатается по изданию: «Голос Церкви», 1912-1914гг.)

Предговор

Борба са страстима, које човека увлаче у грех, представља главни подвиг сваког човека. Истински хришћанин тежећи ка праведности, светости и богоопштењу иде путем обуздавања страсти ка победи над собом.

“Како је лепо побеђивати страсти!” пише свети Јован Кронштатски у књизи “Мој живот у Христу”. “После победе осећаш такву лакоћу у срцу, мир и величину духа!”

За савременог човека окруженог мноштвом саблазни: физичких, душевних и интелектуалних – умеће управљања собом, својим мислима и осећањима постаје све актуелније. Али и овде све нас, чак и људе који су одавно у Цркви, вреба опасност да изаберемо погрешан пут, који води у скретање са пута спасења и вечног живота.

Онима пак, који су недавно дошли у Цркву, бива тешко да распознају заблуде распрострањених учења “овладавања” собом, које су донели страни проповедници. Јога и психоанализа, зен и аутогена сугестија, сајентологија и трансцендентална медитација и друге методе за управљање сопственом свеићу и људима из околине не исцељују човека од страсти, већ продубљују болест гурајући је дубље у човека. Сви ови психички тренинзи само привидно олакшавају патње. Уз то, слабећи и отупљујући неке страсти они зарад њихове енергије распламсавају другу, најопаснију страст – гордост.

За разлику од њих Православље садржи истинско, јединствено и драгоценост искуство искорењивања страсти. Многи учитељи хришћанског живота - оци Цркве, оставили су нам сведочанства свог духовног искуства. Њихове поуке су користили сви они људи који су тежили ка достизању бестрасности и богоопштењу. Главна дела којима су се руководили у раду на себи биле су књиге аве Доротеја, Јована Лествичника, Исака Сирина, “Добротољубље” у неколико томова – сабране мисли светих отаца и друга дела. Све оне су сада поново издате и доступне читаоцу.

Међутим, још није било рада који би у сажетој и лаконској форми уопштио све што је речено, који би савременог човека практично научио да влада собом како би испуњавао вољу Божију.

Дело јеромонаха Николаја (Могилевског), касније митрополита Алма-Атинског и Казахстанског, које је сачињено у Московској Духовној Академији и одштампано у облику кратких есеја од 1912. до 1914.г. у часопису “Глас Цркве” попуњава ову празнину.

Подсетићемо да је часопис, који је издавао Чудов манастир и који је данас постао библиографска реткост, у своје време био једно од најугледнијих издања. Часопис је основао митрополит Московски Владимир (Богојављенски), данас прослављени новомученик, а на његовим страницама је штампано све најзанимљивије, најважније, најновије, што се појављивало у богословској и пастирској мисли тих година. Почетак века се одликовао великим оживљавањем духовног стваралаштва.

У “Гласу Цркве” су се штампала дела истакнутих црквених посленика: митрополита Владимира (Богојављенског), митрополита Макарија (Невског), архимандрита, а касније архиепископа, Арсенија (Жадановског) и многих других.

Постепено проналазимо радове заборављених аутора. Међу њима је и рад јеромонаха Николаја о борби са страстима, који се савременим подвижницима духа враћа управо у тренутку када им је неопходан.

Владимир Кремењ

Послушање ђаволу

Човек у вечне обитељи Оца Небеског не иде глатким и удобним путем, већ тесним, уским и трновитим путем борбе и мука, и труда, након одваљивања камења којима смо сами себи заградили улаз у Царство Небеско, након откривања страсне нечистоте којом је преоптерећена наша душа.

Грехопад наших прародитеља је за живот васцелог каснијег човечанства имао принципијелан значај: њиме се дефинише сав каснији живот у свом основном смеру и суштинском садржају. Кроз пад у грех се у човеков живот уносе начела туђа Богом сазданој човековој природи. У човековој души се отварају другачији извори – у њима тече други живот и тече другим коритом. Сам грехопад човекову природу чини оштећеном и ово оштећено стање представља извор страсти.

У својој суштини он је представљао “свестан и слободан покушај тварне природе да се учврсти у својој аутономији.”¹ “Иако је сатана саблажњавао наше прародитеље он није везивао слободу, већ је само мамио; управо зато су они, када су преступили заповест, згрешили слободно, сами.”² “Адам је по сопственој вољи преступио заповест и послушао ђавола,” каже преподобни Макарије Велики.³ Човек је заправо згрешио тиме што је средиште свог живота и делатности с Бога пренео на самог себе: на место Божије воље он је ставио своју вољу. Човекова самосвојност се изразила у “његовој тежњи да постане бог без Бога”.⁴

Последица овакве тежње је била то што је “Адам преступио заповест Божију и послушавши лукаву змију продао и предао себе у својину ђаволу, и у душу – ову прекрасну твар – обукао се лукави”.⁵ Појављивање у човековој души новог, њему до тада непознатог стања – греха – представљало је први моменат нарушавања воље Божије и послушања ђаволу. Грех је ушао у човека непосредно након преступа. Сама душа, као створена по образу и подобију Бога, није поседовала грех⁶. Он јој је био понуђен у акту ђавоље преваре, а човек га је прихватио у акту нарушавања воље Божије – у преступу. “Лукави кнез је душу обукао грехом.” “Овај неопходан део човека, овај неопходан члан његов – обукао је у злобу, тј. у грех.”⁷ И није само душу увукао у грех, кроз грех је “лукави оскрнавио и увукао у себе читавог човека”.⁸ “Грех га је (човека) узео под своје – и ушавши унутра, завладао је пашњацима душе до њених најдубљих тајних одаја”;⁹ “целу њену природу и сву њу је оскрнавио, сву је заробио у царство своје, није у њој оставио слободним од своје власти ниједан њен део... већ ју је обукао у порфиру таме”.¹⁰ “Услед тога је у њу (у душу) ушло лукавство тамних страсти”.¹¹ Сад је “владичански ум његов, који може да види Бога, рањен и помрачен. И очи су његове сад, кад су им недоступна постала небеска блага, прогледала за пророке и страсти.”¹² Човекова душа “не може онолико колико жели да воли Бога, ни да верује онолико колико жели, ни да се моли онолико колико жели”.¹³ “Види се како она много и ужасно страда, како је свака страст

¹ *Зарин С.М.*, Аскетизм по православно-христианском ученију. СПб., 1907, т. II, стр. 220. (Даље у фуснотама: *Зарин С.Аскетизм...*).

² *Епископ Феофан*. Начертания христианского нравоучения. Стр. 146. (Даље у фуснотама: *Еп. Феофан*. Начерт.)

³ *Св.Макариј Великиј*. Беседа 12, вопрос (питање) 8. (Даље у фуснотама: *Св.Мак.Вел.*; наводе се само бројеви беседа и питања).

⁴ *Зарин С.* Аскетизм..., т. II, с. 221.

⁵ *Св.Мак.Вел.* 1, 7.

⁶ Исто.

⁷ Исто, 2, 1.

⁸ Исто, 2, 2.

⁹ Исто, 41, 1.

¹⁰ Исто, 2, 1.

¹¹ Исто, 1, 7.

¹² Исто, 20, 4.

¹³ Исто, 21, 2.

вуче тамо-овамо на кулук и на свако неваљало дело. Добијајући заповест од демона она беспоговорно чини оно што јој је заповеђено”,¹⁴ “зато што је оно, од времена кад је први човек учинио први преступ противљења (Богу), и јавно и тајно, али у свему овладао нама.”¹⁵ “Тада је мало помало почело да расте зло и завладала је смрт”,¹⁶ јер је “у грехопадку човек умро за Бога; он пак живи својом сопственом природом”,¹⁷ која му је постала противприродна. И “када је човек пао подвргао се растројству са свих страна и сам у себи и у својим односима”.¹⁸

У невиној човековој природи која је изашла из Творчевих руку све потребе, све човекове тежње, које изражавају природу и особености његових саставних сила, биле су хармоничне и међу собом усклађене, - ниже су служиле интересима виших и њима су биле регулисане, а над свим се узвишавао и владао дух.¹⁹

Због отуђивања од Бога – Највишег Извора живота и битија – у човековој природи је дошло до дубоког растројства његових потреба, снага и способности, што се углавном испољило у нарушавању њихове хармоничне усклађености.²⁰ Дисхармонија сила је заменила хармонију; дух више није могао бити владар и регулатор душе, а кроз њу и тела, већ је сам био претворен у силу оруђа,²¹ пошто су душевне и телесне потребе почеле да се испољавају упорније и опипљивије. И човек је свим својим бићем утонуо у чулност. У њему су превласт задобиле душевност и телесност и он је постао душеван и телесан. “Нашавши лажно задовољство у сопственој слободи и одбацивши служење Богу душа се лишила тога да јој се тело повинује као раније; и исто као што је по сопственој вољи оставила највишег Господа, она није могла да задржи под својом вољом најнижег слугу, и ни на који начин није више није могла да држи тело у потчињености као што би увек могла да га има да је сама остала у потчињености Богу. Јер је тада тело почело да војује против духа” (Гал. 5, 17).²² “И сад осећања управљају разумом на уштрб његовом утицају на делатност воље; срце се не потчињава аргументима разума и између њих у човековој души долази до потпуног разилажења.”²³ Захваљујући таквој унутрашњој дисхармонији у души првог човека је створено повољно тле за развој “лоших навика” – страсти. С грехом је Адам “преступивши заповест примио у себе квасац злехудих страсти”,²⁴ “погодно тле да демони у нас сеју зло”.²⁵ Такво тле представља “похот” (concupiscentia), која је по речима Антонија Великог “корен страсти, сродних тами”.²⁶ Преподобни Јован Касијан управо на похот гледа као на унутрашњи и заједнички узрок свих порока, страсти и жеља и управо то изражава њено називање законом греха,²⁷ слашћу греховном²⁸ или такође и првородним грехом,²⁹ или, како каже наш руски аскета епископ Теофан – *самост*. Уједно, чим човек у себи донесе одлуку: “тако ћу сам уредити”, пао је у *самост*, и у овој *самости* је

¹⁴ *Феодор Студит*. Наставления монахам (162, 12). (У даљем тексту: *Феод. Студ.* Наст.). Добротолубие, т. IV, 328, с. 12. (У даљем тексту: Доброт.).

¹⁵ *Св.Мак.Вел.* 21, 2.

¹⁶ Преподобного отца нашего *Аввы Дорофея* душеполезные поучения и послания. Калуга, 1895. (У даљем тексту *Авва Дор.* Поучения)

¹⁷ *Св.Мак.Вел.* 12, 2.

¹⁸ *Еп.Феофан*. Начерт., 49.

¹⁹ Исто, 210.

²⁰ *Иоанн Кассиан Римлянин*. Собеседования египетских подвижников. Собеседование 23, гд. 13, (У даљем тексту: *Ин.Кас.*, Соб.).

²¹ *Зарин С.* Аскетизм... 230.

²² *Блаж.Августин*. О граде Божиим. Киев, 1907; 13 кн. гл. XIII.

²³ *Ин.Кас.* Соб. 23, 13.

²⁴ *Св.Мак.Вел.* 24, 2.

²⁵ Доброт., I, 167, 46-48.

²⁶ Доброт., I, 91, 157 (уп. Доброт., II, 375, 8).

²⁷ *Иеромонах Феодор*. Аскетические воззрения Иоанна Кассиана Римлянина, с. 113 (уп. *Ефрем Сирич*. Творения, т. II, с. 168. (У даљем тексту: *Ефр.Сир.*, Твор.) *Еп. Феофан*. Начерт., 2. 282).

²⁸ *Феодор Эдесский*. Доброт. III, 320, 7.

²⁹ *Ин.Кас.*, Соб., 23, 12.

примио семе злих страсти, које потичу из ове самости и немају корена у природи.³⁰ Овај “квасац страсти” је постао својствен и читавом љуском роду, јер није само “Адам примио у себе квасац злехудих страсти, већ и рођени од њега, и читав је род Адамов по наследству, постао заједничар тога квасца.³¹ И тако је квасац злехудих страсти уквасио род старог Адама.³² Зато сви ми, синови овог помраченог, сви учествујемо у овом истом смраду. Од какве болести је пострадао Адам пострадали смо и сви ми који потичемо од Адамовог семена.³³ Грех је сад већ урођен; и он у свакој (души) од детињства заједно с њом расте, васпитава је и учи свему лошем”.³⁴ Дакле, “зла и страсти по природи нема у човеку”.³⁵ “Душа је по природи бестрасна. Страсти су нешто спољашње и за њих је крива сама душа”.³⁶ “Греховне страсти нису законом у нас уселене. Бог је нашу природу створио чистом од страсти. Оне излазе и рађају се директно из самости и ни на шта природно се не ослањају.³⁷ Григорије Ниски каже: “Неправедно је приписивати прве почетке страсног расположења људској природи створеној по образу Божијем”.³⁸ “Свако од нас на свет долази само са семеном свих страсти – самољубљем. Ово семе се затим у току живота слободном делатношћу развија, расте и грана се у велико дрво које својим гранама покрива сву греховност нашу.”³⁹

Укратко, размишљања аскета могу бити формулисана на следећи начин: страсти су својствене природи сваког човека због заједничког (наследног) порекла од праоца Адама који је згрешио; као друго, у Адаму оне представљају карактеристично изражавање целокупне природе Богом сазданог човека, која је поремећена у грехопаду.

У човеку који је од свог прародитеља наследио готово тле за страсти, који је од њега примио “квасац злехудих страсти”, сам њихов развој представља дело слободне личности. “Позивања на ово или оно греховно потичу из развраћености наше природе, али је у нашој вољи да их задовољимо или не”.⁴⁰ Заједничко плодно тле за насађивање и развој страсти, као што смо већ раније рекли, представља општељудска греховност природе⁴¹. Оци-аскете посебно указују на ум “склон помислима”⁴² и на његову “греховну уобразиљу”,⁴³ на ум из којег првобитно ничу страсти.⁴⁴ Свети Григорије Ниски тврди да све оне, тј. страсти потичу из лошег делања ума, из помрачења разума.⁴⁵ “Лоше делање разума” представља тле, неопходан услов, суштински фактор рађања, учвршћивања и развоја страсти.⁴⁶ Главни елемент који сачињава и ствара страст, такорећи “семе” из којег касније израста читаво страсно дрво јесте “лоша помисао и наслађивање њом”.⁴⁷ “Кад прихватиш машгање о неком чулном задовољству, чувај се да те оно одмах не зароби,”⁴⁸ саветује Антоније Велики. У овом смислу су “помисли” по речима Григорија Синаита,

³⁰ *Еп.Феофан*. Толков. на Посл. к Римл. (7, 14). Творения *Феофана Затворника*. Толкование Посланий Апостола Павла, с. 423; (уп. исто, с. 431-459).

³¹ *Св.Мак.Вел.* 24, 2.

³² Исто, (уп. *Ин.Кас.*, Соб. 23, 12).

³³ Исто, 30, 8.

³⁴ Исто, 41, 1 (уп. 5, 3).

³⁵ Преподобного отца *Иоанна Лествичника*, игумена Синайской горы. Лествица (У даљем тексту: *Ин.Леств.*) С-Посад, 1898. Слово 26, 27 (уп. 26, 105).

³⁶ *Исаак Сирин*. (У даљем тексту: *Ис.Сир.*) Доброт., II, с. наставл. 25. (Уп. Иже во святых отца нашего Аввы *Исаака Сирина*. Слова подвижнические, с. 28, 4).

³⁷ *Еп.Феофан*. Толк. на Посл. к с. 485, толк. на Рим. 8, 13. Авва Дор., с. 144, Авва Исаия

³⁸ *Григорий Нисский*. Сочинения. В 8 т. МДА, 1861-1872. Т. 1 «Об устройении человека» – гл. 18. с. 149.

³⁹ *Еп. Феофан*. Начерт., с. 169.

⁴⁰ *Еп. Феофан*. Начерт., с. 169-170.

⁴¹ *Ин.Кас.* Соб. 24, 15. *Ефр.Сир.*, т. 3, с. 261

⁴² Прп. *Исихий*. (Доброт., 2, 189, 145). (Уп. *Ин.Кас.* т.3, с. 261).

⁴³ *Евгарий-монах* (у даљем тексту: *Евагр.м.*). Доброт., 1, 584, 48.

⁴⁴ *Ис.Сир.* Слова подвижнические (у даљем тексту: Слова...), 81, 389.

⁴⁵ Исто, с. 151.

⁴⁶ Исто.

⁴⁷ *Ин.Кас...* Книги постановлений... (у даљем тексту: Кн.) 6, 3.

⁴⁸ Доброт., 1, 93, 67.

“речи демона и претече страсти,⁴⁹ јер напади страсти почињу тананим помислима.⁵⁰ Управо кроз ове помисли које су оци-аскети називали “злим и лошим помислима”, “нечистим, срамним”, “плотским, страсним” и томе слично свака страст постаје господар човека којег је поробила. “Ако срце падне у мрак нечистих помисли њега већ и против воље и насилно мами страсно дело”.⁵¹ Зато се од подвижника захтева будност и опрез како он приликом напада лоших помисли не би овим мислима дозволио да дођу до срца, јер од лоше помисли већ потиче грех.⁵² Као што се првобитно зло наших прародитеља састојало у томе што су људи по сопственој вољи скренули од *дужних помисли*, и душа, која је изгубила везу са Божанственом благодаћу испунила се великим смрадом лукавих помисли⁵³ и срамних страсти. Дакле, почетни моменат формирања сваке страсти представља “лоша помисао”.

Све “лоше помисли” као “злотворно семе срамних страсти”, по учењу аскета, код човека потичу од ђавола. “Непријатељ убацује у нас нечисте помисли: високоумља (надмености), ташгине, зависти, клеветништва...”⁵⁴ Евагрије-монах каже да демони у душу уносе представе о чулним стварима и да се по овим представама може сазнати који демон се приближава.⁵⁵ Отуда се и саме помисли називају “демонским”,⁵⁶ “ђавољим насадом”.⁵⁷ Код отаца-аскета наилазимо на прилично детаљну демонологију – учење о утицајима демона на човека. И сви они признају да већину помисли, и то најопаснијих, прикривених привидом добрих дела сугерише ђаво.⁵⁸

Испразне, лоше помисли нас узнемиравају против наше воље и готово без нашег знања нас маме, улазећи у нас тако неприметно и лукаво да тешко можемо да их препознамо. Њихово рађање не зависи од нас, али је у нашој вољи да их примимо или одбацимо.⁵⁹ “Да ли помисли узнемиравају душу или је не узнемиравају - то не зависи од нас, али да ли оне остају у нама кратко или не, да ли покрећу страст или не покрећу – то зависи од нас.”⁶⁰ Никога ђаво не може да превари без његовог пристанка.⁶¹

“Демони у нас убацују само помисли,⁶² покушавајући да уз њихову помоћ душу подстакну на грех.”⁶³ “Лукава помисао, ако нађе приступ души, наслађује душу лукавим помислима како би је касније умртвила; и лукава помисао постаје као мрежа у души и ничим се не може истерати из душе осим молитвом, сузама, уздржањем и бдењем.”⁶⁴ И ако је човек не истера, ако не удаљи од себе лукаве помисли, оне “уврежујући се у нама” постају погибелне за човекову душу и пре свега “помрачују ум”, а затим “га бацају у свепогибелност и пропаст.”⁶⁵ “Помисли нас, бодући душевно око, заслепљују како бисмо и најбоље заповести користили на најгори начин”.⁶⁶ Оне “забављају ум земаљским и трулежним, не дозвољавају човеку да заволи Бога или да се сећа Господа”.⁶⁷ Оне “односе

⁴⁹ Доброт. 5, 191, 67.

⁵⁰ *Нил Синайский* (у даљем тексту: *Нил.Син.*)Доброт., 2, 296, 69. Евагр.м. (Доброт., 1, 608, 23, с. 619, 69. Ис.Сир., Слова... 39, 170. Сл. 39, 170. Сл. 48, 214.

⁵¹ Исто, 294, 64 (уп. 286, 5); Еп.Феофан. Путь ко спасению, с. 276.

⁵² *Св.Мак.Вел.*, 16, 1.

⁵³ Исто.

⁵⁴ Ефр.Сир., 1, 71.

⁵⁵ *Евагр.м.* О различных порочных помыслах. (Доброт. 1, 619, 2).

⁵⁶ Исто. *Григорий Синаит*: «Помисли су речи демона» (в. Доброт., 5, 191, 67).

⁵⁷ *Нил.Син.* (Доброт., 2, 273, 50).

⁵⁸ *Ин.Кас.соб.*, 1, 19, 20; 7, 9.

⁵⁹ Исто. Соб., 1, 17; уп. *Ефр. Сир.* (Доброт., 2, 374, 10; *Феодор Эдесский*, Доброт., 3, 321, 9.

⁶⁰ *Евагр.м.* (Доброт., 1, 603, 1 («О восьми помыслах»))

⁶¹ Исто. *Ин.Кас.*, Соб. 7, 8; уп. “Цветник Духовный”, 1 ч. 186 стр.

⁶² *Евагр.м.* (Доброт. 1, 630, 19)

⁶³ Исто. 634, 23.

⁶⁴ *Ефр.Сир.*, Твор., 1, с. 351.

⁶⁵ *Евагр.м.* (Доброт., 1, 577, 46; 581, 64; уп. исто, 626, 13.

⁶⁶ *Нил.Син.* (Доброт., 2, 291, 46)

⁶⁷ *Св.Мак.Вел.*, 15, 13.

разум срца” и предају душу на разбојништво.⁶⁸ Дакле, страсна помисао постаје “извор и ослонац за развраћање наше душе”⁶⁹ и самом својом пријатношћу помисли чини нас својим заробљеницима.⁷⁰

Главних помисли од којих потичу све друге помисли има *осам*. Прва помисао је помисао чревоугодија (прождрљивости), и после ње – блуда; трећа је среброљубља, четврта туге; пета – гнева; шеста – унинија (очајања, чамотиње); седма таштине, осма гордости.⁷¹ Њихову потпуну карактеристику даје монах Евагрије.⁷²

Помисао чревоугодија, каже овај отац, сугерише монаху (или подвижнику уопште) да одустане од подвижништва, приказујући му какве од тога све разне болести могу да настану – желуца, јетре, слезине, водена или нека друга болест, затим, оскудица лекова и одсуство лекара. Наводе га да се сећа примера браће која су се због оваквог уздржања подвргла истим таквим болестима. Понекад непријатељ сугерише самој браћи која су пострадали од уздржавања да дођу код онога ко пости и да му испричају шта им се десило због претерано строгог уздржавања.

Блудна помисао узбуђује телесну похот и пријатношћу узбуђености одвраћа подвижнике од уздржавања, сугеришући им да од тога неће имати никакве користи. Скрнавeћи душу она је подстиче на срамна дела и чини да подвижник пред очима као да има ово дело и као да види и чује неке речи. Притом га приморава да мисли како је тешко задржати ватру природе, чинити насиље над природом, да чак и ако се грех деси, човек може брзо и да се покаје по заповести, јер је хришћански закон човекољубив: лако се опрашта грех човеку који се каје. Притом ради веће убедљивости свог преварног савета може да наведе примере како су неки пали од ове страсти, покајали се и били спасени.⁷³

Помисао среброљубља указује на дугогодишњу старост, немоћ да се човек бави рукодељем, глад, болести, тугу због оскудице и на то како је тешко примати од других оно што је неопходно за задовољење телесних потреба.⁷⁴

Помисли туге покушавају да подсети (подвижника) на кућу, рођаке, ранији начин живота. Кад виде да се душа не супротставља, већ да се, напротив, наслађује пријатношћу успомена бацају је у тугу, зато што замишљених предмета нема, а не може их ни бити по уставу оног живота који подвижник води. “И сирота душа, што се са већим занимањем разливала у првим помислима тиме је више побеђују и уништавају друге.”

Помисли гнева се брзо покрећу и распламсавају против онога ко нас је оклеветао или ко нас је само наизглед оклеветао. Оне све више и више душу чине суровом; нарочито за време молитве краду ум и живо представљају лице која нас је растужило. “Бива да понекад оне (помисли) угнездивши се у нашој души и претворивши се у непријатељство ноћу изазивају узнемиреност, мучење тела, ужасе смрти, нападе отровних гмизаваца и дивљих животиња.”

Демон унинија, који се такође назива “*полуденим*” (Пс. 90, 6 – тј. подневним) јесте најтежи од свих демона. Он приступа монаху (подвижнику) око десет сати ујутру и “ковитла његову душу до осам сати” (два поподне). Он га приморава да често гледа кроз прозор или да чак излази из келије да баци поглед на сунце како би сазнао колико је још остало до девет сати, а притом неће пропустити да му сугерише да погледа и овамо и онамо да нема можда неког од братије. Овде он изазива нерасположење и према месту и према самом начину живота и према рукодељу. Затим га наводи на жељу да потражи

⁶⁸ Нил.Син. (Доброт., 2, 292, 56).

⁶⁹ Иоанн. Карпафский. “Увещательные главы”. (Доброт. 3, 85, 36).

⁷⁰ Ефр.Сир. 1, 110.

⁷¹ Евагр.м. (Доброт., 1, с. 603, 1; 608, 23 (уп. Ефр.Сир. Твор., 2, 390; Нил. Син., 1.т., 201; Ин.Кас. Соб. 5, 2). Иоанн Дамаскин. Точное изложение православной веры, пер.А.Бронзова, СПб., 1894г., гл. 14 и 15. Разлика између светих отаца је та што Евагрије-монах и Јован Дамаскин на четврто место стављају тугу, а на пето гнев, а сви остали обрнуто.

⁷² Евагр.м., Об осьми помыслах к Анатолию. (Доброт., 1, с. 603-605.)

⁷³ Нил. Син. (Доброт., 2, с. 237, 31.)

⁷⁴ Уп.Ин.Кас. књ. 7, 7-11.

друга места где би се могло мање радити са више добити. Притом често сугерише и мисли да угађање Господу не зависи од места. Човек свуда може да се клања Богу. Повезује с тим успомену на раније изобиље, пророкује дуг живот, представља му труд подвижништва и користи свакаква лукавства како би монах на крају, оставивши келију, побегао с попришта.

Помисао таштине је најлукавија. Она се појављује пред онима који исправно живе, и почиње да објављује њихове подвиге и да им скупља данак похвале код људи, представљајући како вичу истерани духови, како се од њега исцељују жене, како се гомиле народа гурају да се дотакну његове одеће; предсказују му, на крају свештенство, доводе пред његова врата и оне који га траже и који га, зато што он то одбија, одводе везаног и против његове воље – и пробудивши у њему на тај начин празне наде, одлазе, остављајући да га даље искушава или демон гордости или демон туге. Дешава се овог, недуго пре тога “поштованог и светог јереја” предаје и демону блуда.

Помисао гордости сугерише души да не исповеда Бога за свог помоћника, већ да самој себи приписује своју исправност и да осећа надменост пред браћом као незналицама зато што о њој имају погрешно мишљење.

Свим овим и сличним помислима непријатељ покушава да увуче душу у грех, да у њој настани зло и да је преда погибелји. Међутим, није свака помисао, која је дошла од ђавола човеков грех, већ само она помисао коју човек дуго задржава у себи, јер је “гађење срамне помисли”, по речима Нила Синајског, исто што и идолопоклонство.⁷⁵ Помисао, која промиче брзо не остављајући греховних трагова у човеку сама по себе није грешна; само помисао задржана у тајности може бити греховна.⁷⁶ Овде постоји опасност од тога да помисао доспе у област срца и да, пошто се тамо учврсти, пређе у страст. Свети Петар Дамаскин каже: “Кад страсна помисао дуго остане у срцу, ствара се такозвана страст.”⁷⁷ И то је тако зато што оци-аскете сматрајући срце средиштем човекове духовне делатности истовремено на њега гледају као на извор из којег “излазе помисли зле које га скрнавe”.⁷⁸ По речима Макарија Великог, у човеку постоји зло које обитава и делује у срцу, сугеришући му лукаве и нечисте помисли.⁷⁹ Зато “помисли које су се против наше воље угурале и угнездиле у срцу” у нама постају толико јаке попримајући греховни карактер, да их обично из дубине срца искорењује само Исусова молитва која се твори с трезвеношћу.

Заробљеништво срца

Мислимо да је свако ко је имао прилике да посматра како се у његовој души ствара неки грех, или нека страст, или пак порок, примећивао како се ове страсти, грехови и пороци постепено поткрадају и улазе у нашу душу, и постепено је у потпуности чине својом заточеницом: прво освајају ум, затим срце, вољу... и цео човек се претвара у роба греха. “Ђаволска” помисао доспева (можда чак и случајно) на припремљен терен душевне греховности, а касније постепено, ако се не одстрани на време, из овог незнатног порочног семена израста читаво греховно дрво. И то је, наравно, тако зато што се све наше греховне страсти стварају од греховних помисли, како су несумњиво установили свети оци-аскете, који су нам у својим делима испричали о успешним резултатима својих посматрања тога како се свакакви пороци стварају у људској души. Не може се сматрати, како многи мисле, да човекове помисли не подлежу моралној одговорности пошто му долазе од ђавола или зато што “помисли нису важна појава у нашој психи” – с тим се наравно не можемо сложити. Напротив, посматрања отаца-аскета су показала сву велику важност

⁷⁵ Нил.Син. (Доброт., 2, 294, 63)

⁷⁶ Исто.

⁷⁷ Петр Дамискин. Творения. Киев, 1905. Кн. 1, с. 218.

⁷⁸ Григорий Палама. К старице Ксении, о добродетелях и страстях. Доброт. 5, с. 270, 26.

⁷⁹ Св.Мак.Вел. 16, 4; 4, 4.

оваквог незнатног акта као што је појава и присуство помисли у области нашег ума. Обратимо им се.

Начин преласка страсти од мисли у дело код светих отаца је тачно дефинисан; с тачношћу је такође дефинисан и значај сваког момента у овом процесу. Сам ток дела се овако приказује: прво долази прилог, даље пажња, затим наслада, а за њом жеља, из ње одлучност и на крају дело. Што је неки моменат даље од прилога и што је ближи крају тиме је значајнији и грешнији. Највећи степен кривице садржи дело, а у прилогу готово да је нема.⁸⁰

Први подстицај за почетак психичке појаве која се може завршити настајањем страсти у души, код аскета се обично назива “прилогом” – *προσβολή*.⁸¹ Овим термином се означава просто замишљање ствари, која се у нашој свести приказује или услед дејства осећања или услед дејства сећања и уобразиље.⁸² Свети Јован Лествичник, Филотеј Синаит и други прилогом називају сваку једноставну помисао или замишљање било каквог предмета које се одједном уноси у срце и који се појављује у уму. Свети Григорије Синаит каже да је “прилог сугестија која долази од непријатеља: учини ово или оно, као што је било речено Самом Христу Богу нашем: *рци, да каменије сије хљеби будут* (Мт. 4, 3); или једноставније речено – то је нека мисао која је човеку пала на памет.⁸³ Овај психички моменат нимало не изражава и не претпоставља слободно учествовање човека,⁸⁴ зато “овде нема греха”, каже епископ Теофан, “јер рођење образа није у нашој власти”.⁸⁵ Као такав, прилог се, по речима отаца, назива безгрешним: “не заслужује ни похвалу, ни осуду, зато што не зависи од нас”⁸⁶. Сви они човекови утисци и представе који се рађају пре покретања његове воље или упркос вољи и без њеног икаквог слободног учествовања у томе, с моралне стране се морају сматрати за “бестрасне”, “невине” и никако не могу бити названи “грехом”.⁸⁷ “Не навлачи на нас осуду то што помисли улазе у нас, већ то ако их лоше усмеримо.”⁸⁸ Зато “прилог који не произведе дејство не чини човека неправедним”.⁸⁹ И на њега треба гледати као на покушај злобе да наговори човека на грех, да поремети уравнотежено стање његове душе увођењем у област његовог грехољубивог срца, наизглед невиних образа (слика) и представа. Иако прилог сам по себи не чини човека одговорним за њега, ипак је он повод за откривање овог или оног расположења наше воље.⁹⁰ У нашој добровољној наклоности ка овом или оном мотиву или поводу, који се појавио у нашој свести заправо се испољава слобода људског избора. Човек може да изрази своје саосећање или мржњу према овом или оном прилогу који је упао у његову душу.⁹¹ Зато наведени моменат по својим даљим последицама као њихов повод јесте важан у моралном смислу, јер стоји на граници невољног и безгрешног и вољног греховног. Прелазак на греховност заправо почиње од беседе са помислима. Ако подвижник ступа са прилогом, који је у њега ушао у унутрашњи разговор, он самим тим

⁸⁰ *Еп. Феофан*. Начерт., с 156, уп. Нил Сорский, 24.

⁸¹ *Προσβολή* од *προσβαλλειν* – значи “ударац, дејство кад бачена ствар удара оно према чему је бачена” (Филарет Синайский. Доброт., 3, с. 417, 34). “И прилог је, кажу, гола помисао или образ неке ствари, који се управо родио у срцу и стао пред ум” (исто, 35. гл.) упр. прп. Исихий. Доброт., 2. 168, 46.

⁸² *Еп. Феофан*. Начерт., с. 157.

⁸³ *Нил Сор.*, 24, уп. *Ефр. Сир.*, Твор., 3, с. 394.

⁸⁴ *Ефр. Сир.*, Твор., 3, с. 397.

⁸⁵ *Еп. Феофан*. Начерт., с. 157; уп. *Ин. Леств.*, 14 сл. 73.

⁸⁶ *Нил Сор.*, 25. Исто код: *Петр Дамаскин*. Творения. Књ. 1., с. 217.

⁸⁷ *Ин. Леств.*, 15, 73.

⁸⁸ *Варс. и Ин.*, пит. 429.

⁸⁹ Древн. Патерик, гл. 22, 19.

⁹⁰ *Нил Син.*, Мисли и увещания – Доброт., 2, 294, 64.

⁹¹ *Марк Подвижник*. Доброт. 1, 469, 2; *Еп. Феофан*. Толк. на посл к Гал. (6, 4) 426.

изражава да саосећа са гостом који се у њему појавио.⁹² У саосећању или несаосећању се већ показује извесно учествовање воље, а где је “пристанак – тамо је почетак греха”.⁹³

Други моменат, који наступа непосредно за прилогом јесте “сочетаније” (спајање) (σινδεσμος - здруживање).⁹⁴ “Здруживање је прихватање помисли, коју сугерише непријатељ и извесно бављење њоме, као и са задовољством повезано сабеседништво, које се одвија по нашој вољи.”⁹⁵ Као карактеристичне особине овог момента код светог Јефрема Сирина су истакнути: “слободно прихватање помисли” и “извесно бављење њом и бесеђење с њом спојено са задовољством”.⁹⁶ “Сочетанијем (спајањем) свети оци називају бесеђење с помишљу која је дошла, односно извесну нашу тајну беседу с помишљу, која се појавила због страсти или бестрасно; другим речима: прихватање мисли коју доноси непријатељ, њено задржавање, пристанак на њу и вољно допуштење да пребива у нама”.⁹⁷ Овај моменат свети оци не сматрају увек безгрешним,⁹⁸ јер му је својствено осећање задовољства које епископ Теофан назива “наслађивањем”. “Оно долази кад због пажње према предмету он почиње да нам се свиђа и кад налазимо задовољство у умном гледању овог предмета, кад га имамо у мислима”. “Наслађивање греховним предметима је заиста грех. Јер,” расуђује даље овај светитељ, “ако наше срце треба да буде предано Богу онда је свако спајање са другим предметима нарушавање верности Њему, раскид савеза, издаја, духовна прељуба.”⁹⁹

Дакле, овај други моменат је преступан у оној мери у којој његов садржај или форма нису у складу с чистотом срца; и као друго, зато што “слободно прихватање помисли” открива наклоност воље према истом. У овом тренутку воља почиње да делује иако ово дејство још увек не носи одређени садржај и карактер. Она као да се спушта у тајне одаје људске душе на унутрашње саветовање с помишљу. Потпуну моралну одговорност духовно стање у овом случају још не може да има због своје неодређености, али то већ разобличава извесну непостојаност воље, њено колебање између добра и зла. Овај моменат ипак представља изванредан почетак духовне болести:¹⁰⁰ уз несавршенство наше природе, уз нестабилност наше воље осећање задовољства код човека у овом моменту, достижући највиши интензитет, лако прелази у жељу. “Од наслађивања је један корак до жеље”.¹⁰¹ У жељи вољу све више и више мами помисао, она тежи ка њему тако да се на крају ствара одлучност да се на делу оствари оно о чему помисао говори уму, и што за срце представља задовољство, и што душа унапред осећа са насладом. У овом стању се нарушава равнотежа душевних сила, “зато што ће срце ако падне у помраченост нечистих помисли, и насилно и против воље бити расположено за страшно дело”.¹⁰² Овај моменат се код светих отаца назива σινκατατησις¹⁰³ “пристанак”, “саизвољење” и дефинише се као “изјављивање у помисли” пристанка на страст¹⁰⁴ или као “приклањање” – “сагласност душе са представљеним (с помишљу), сједињена са насладом”,¹⁰⁵ “због чега

⁹² *Марк Подв.* – Доброт. 1, с. 470, 2.

⁹³ *В. Еп. Феофан.* Начерт., 158.

⁹⁴ “Σινδεσμος – саудвајање, пажња окована предметом тако да постоје само душа и предмет који је окупира...” (Филофей Синайский – Доброт., 3., с. 417.34). Спајање, када се мешају наше помисли и помисли лукавих демона” (Исихий – Доброт., 2, с. 168, 46).

⁹⁵ *Ефр. Сир.*, Твор. 3, 397.

⁹⁶ *Уп. Ин. Леств.* 15, 73.

⁹⁷ *Нил Сор.* 24; *Ин. Леств.* 15, 73; *Петр Дамаск.*, 1 кн. 217.

⁹⁸ Исто.

⁹⁹ *Еп. Феофан.* Начерт. 158.

¹⁰⁰ Исто.

¹⁰¹ *Еп. Феофан.* Начерт., 159.

¹⁰² *Нил Син.* – Доброт., 2, с. 294, 64.

¹⁰³ “Слагање (предмет који је закупио пажњу и пробудио жељу, и душа се на то сагласила – сложила) – Филоф. Син. – Доброт., 3, с. 417, 34.

¹⁰⁴ *Ефр. Сир.* Твор., 3, с. 398.

¹⁰⁵ *Ин. Леств.*, 15, 73. “Слагањем свети оци називају ону помисао коју је душа већ примила, или предлог који јој је представљен” – *Нил Сорский*, 26.

долази до заробљавања које насилно и против његове воље мами срце да то оствари на делу.¹⁰⁶ Пошто у човековој души сазрева решеност воље, човек чини нови, одлучујући и важан корак на путу ка приближавању греховној страсти.¹⁰⁷ Онај ко је жели изрекао је пристанак на дело, али још није смислио и није предузео ништа како би остварио свој циљ. Међутим, у принципу је у том тренутку већ одлучено да се страст задовољи, грех је већ учињен у намери. Преостаје само да се ова намера оствари и “појављује се дело” – плод развраћања, које је зачето унутра и које је родило спољашње безакоње.¹⁰⁸

Пристанак се, приближавајући се делу и уподобљавајући му се, у моралном смислу у потпуности рачуна као грех, који је човек учинио у намери, јер је грех по речима монаха Евагрија “пристанак помисли на забрањену греховну страст”.¹⁰⁹ “Пристанак се оцењује као само дело, зато што се делу темељ удара слободном вољом. И Господ је рекао да пристанак на помисли скрнави човека (Мт. 15, 19).¹¹⁰ “Као што девојка, заручена за мушкарца, ако је намаме други, постаје мрска у његовим очима, тако и душа која се бави нечистим помислима и која на њих пристаје бива мрска свом небеском Женику–Христу”.¹¹¹ “Да,” размишља преподобни Јефрем Сирин, “помисли деце Јовове нису подлегале одговорности зашто би он приносио једно теле за грехопале у помислима?”¹¹² Очигледно је да сву моралну важност помисли стичу због нашег пристанка на њих, који се с тачке гледишта Божанствене Правде и оцењују као “само дело”, јер “Бог захтева одговор за оно што је воља одобрила”.¹¹³

Приликом преласка од наведеног момента на моменат који се назива “страшћу” оци-аскете су учили да код подвижника постоји нарочито душевно стање – стање борбе. Оно се карактерише као борба помисли и ума, која нагиње “или ка истребљењу страсти у помисли или као пристанак на страсну помисао, као што каже Апостол: “плот похотствује на духа, дух же на плот; сија же друг дугу противјатсја” (Гал. 5, 17).¹¹⁴ Борба се води између страсне жеље према извесном објекту с једне стране, и супротним добрим жељама и наклоностима природе са друге стране: између представа добра и зла. Унутрашња борба може бити краћа или дужа и може постаати узрок венаца или мучења,¹¹⁵ у зависности од тога колико је наша душа везана за добро и спремна да се супротстави греховној помисли. Ако је у души успела да се створи одређена навика (односно лоша навика) на помисао, и кад је греховна склоност већ дубоко продрла у човекову природу тако да он стално размишља и машта о предмету страсног позива – тада се човекова воља брзо и радо препушта задовољењу страсти. Ово стање представља резултат одлучне склоности воље према злу.

Страшћу се назива сам порок, који се услед дугог времена угнездио у души и кроз навику постао као њено природно својство тако да душа већ својом вољом и сама тежи ка њему.¹¹⁶ Човек у ово стање долази својом вољом и по својој жељи,¹¹⁷ зато је он морално одговоран за страст пошто она у свим својим видовима подлеже или покајању које је сразмерно кривици или будућој муци.¹¹⁸ На крају и сама страст може да се претвори у злу

¹⁰⁶ *Петр.Дамаск.* 1, 26.

¹⁰⁷ Исто; *Еп.Феофан.* Начерт., 159.

¹⁰⁸ Исто.

¹⁰⁹ *Евагр.м.* Наставления о подвижничестве – Доброт., 1, с. 578, 47.

¹¹⁰ *Ефр.Сир.*, Твор. 1, 17. И даље: “Ако се у помислима сложиш на дело скрнавиш се самом нечистотом”. Исто.

¹¹¹ *Ефр.Сир.* Уроци о подвижничестве – Доброт., 2, с. 464, 131.

¹¹² *Ефр.Сир.*, Твор. 1, с. 171.

¹¹³ Исто, с. 172. Уп. Доброт., 2, с. 462, 127.

¹¹⁴ *Ефр.Сир.*, Твор., 390, уп. *Ин.Леств.*, 15, 73.

¹¹⁵ *Ин. Леств.*, 15, 73. *Филоф.Син.* Сорок глав о трезвении – Доброт., 3, с. 418, 35.

¹¹⁶ Страст – *Παθος* – болест душе се честим понављањем (задовољем једне исте жеље) и навиком (на дела, којима се задовољава), која се угнездила у души (која је постала црта карактера). *Филоф. Син.*, Сорок глав о трезвении – Доброт., 3, с. 417, 34). Исто, в. *Ефр.Сир.*, Твор. 3, 398; *Нил Сор.*, 28; *Петр.Дамас.*, 1 кн. 218.

¹¹⁷ *Нил Сор.*, исто.

¹¹⁸ Исто, *Ин.Леств.*, 15, 73 – Доброт., 3.; *Петр.Дамаск.* 1, 218.

навику, сталну, погибелъну по душу,¹¹⁹ у навику у којој више не влада воља над страсном жељом, већ она над вољом чини насиље одвлачећи сву душу у сам предмет страсти. Овакво стање се код отаца-аскета назива “заробљеништвом” (αεχημαλοσια), односно “насилно и невољно одвођење срца (у заробљеништво), држање у њему и на изванредан начин сливање у један живот са предметом који ју је заробио, због којег (сливања) нестаје наше стање (губи се мир).¹²⁰ У овом моменту страст је у свом пуном развоју и открива се као стање душе које је потпуно очврсло, које је испољило сву своју енергију и учинило човекову душу потпуним заробљеником греха и смрти.

Такав је, по приказивању отаца-аскета начин и поредак образовања зле страсти од обичне непријатељске помисли. У главном процесу стварања страсти уочљиво је како се човекове силе, једна за другом, спајају с грехом: у наслађивању се скрнави срце, у жељи – воља, у одлучности, кроз проналажење средстава и разум постаје причесник прљавштине; у делу, на крају и саме силе тела се прожимају грехом; и цео човек постаје грешан.¹²¹

Шта је страст?

Приликом разматрања овог питања имамо намеру да се придржавамо постојећег источно-аскетског система светих отаца. Све огромно мноштво разноврсних страсти оци-аскети обично своде на осам главних.¹²² Ових осам страсти се наводи по истом поретку: чревоугодије, блуд, среброљубље, гнев, туга, униније, таштина и гордост.¹²³ Ове страсти узнемиравају све нас и налазе се у свим људима¹²⁴ и сви се слажу у томе да оне чине осам главних порока који прете подвижнику.¹²⁵ Наведене страсти се називају “главним пороцима”,¹²⁶ “владајућим страстима”,¹²⁷ “наследним произвођитељима зла”, од којих потичу све друге страсти.¹²⁸ Преподобни Јован Касијан чак наводи оријентациону таблицу, на изванредан начин родослов осталих најуочљивијих порока, који потичу од осам главних страсти као од својих почетака и корена.¹²⁹

Прихваћена је подела страсти (по њиховој врсти) на две категорије, на телесне и душевне.¹³⁰ Телесне (σωματικα) – јесу оне, по дефиницији Јована Касијана, које “у суштини припадају узбуђивању и чулима тела, којима се оно наслађује и храни, тако да понекад узбуђује и мирне душе и против њихове воље их привлачи да се сагласе са својом жељом,¹³¹ у њих спадају чревоугодије и блуд. Дакле, тло за себе телесне страсти налазе у телесним потребама и инстинктима, а душевне – у душевним.¹³² Душевним (πσυχικα) се називају оне које исходећи из душе не само да не причињавају никакво задовољство телу,

¹¹⁹ Авва Доротеј у Поуци 2. указује на примеру једног брата како је страст постала навика.

¹²⁰ *Филоф. Син.* – Доброт., 3., 418, 35; *Ин. Леств.*, 15, 73. *Ефр. Сир.*, Твор. 3, 398; *Авва Дор.*, 11; *Нил. Сор.*, 27.

¹²¹ *В.Еп. Феофан.* Начерт. с. 160.

¹²² Доброт., 2, с. 173, 72.

¹²³ *Евагр.м.* (Доброт., 1, с. 603; *Ефр.Сир.*, Твор. 2, с. 390; *Нил.Син.*, т. 1, 201; *Ин.Кас.*, Соб. 5, 2; *Ин.Леств.* (Доброт., 2, с. 515.

¹²⁴ *Ин.Кас.*, Кн. 5, 2.

¹²⁵ *Ин.Кас.* Кн. 5, 2. Соб. 5, 18. Постоје и појединачна мишљења која признају само три главне страсти: чревоугодије, среброљубље и гордост. Основу за такве тврдње представља искушавање Господа Исуса Христа у пустињи (Мт. 4, 3, 6, 8, 9). *Ин.Кас.*, Соб., 5; *Ин.Леств.*, 23, 3 и 33. *Симеон Новый Богослов*, 1 т. с. 208.

¹²⁶ *Ин.Кас.* Соб. 5, 2.

¹²⁷ *Григорий Синаит.* Доброт., 5, с. 198, 91.

¹²⁸ *Ефр.Сир.*, Твор. 2, с. 390, 55; *Евагр.м.* О восьми помыслах, к Анатолију, Доброт. 1, с. 603, 1.

¹²⁹ *Ин.Кас.*, Соб. 5, 16, Број вољних страсти код отаца је различит: Јефрем Сирин наводи до 60 душевних страсти, и ништа мање телесних. (в. Доброт. 2, с. 370); Петар Дамаскин наводи 298 (в. књ. његових Дела, с. 231-216).

¹³⁰ *Евагр.м.* Доброт., 1, 574, 24; *Ин.Кас.* Соб. 5, 4; *Ефр.Сир.* Твор., 3, *Нил.Син.* Доброт., 2, 290, 39; *Григорий Синаит*, Доброт. 5, 193, 77; *Еп. Феофан* Толк. на П.Ефес. 1(3); *Еп. Феофан*. Толк. на Посл. к Римл. (6, 6), 341.

¹³¹ *Ин.Кас.*, Соб. 5, 4.

¹³² *Евагр.м.* Доброт., 1, 574, 24; *Нил.Син.*, Доброт., 2, 290, 39.

већ га подвргавају тешкој болести и хране само болесну душу храном једног наслађивања.¹³³ Овој категорији страсти припада осталих шест: среброљубље, гнев, туга, униније, таштина и гордост.

Без обзира на овакву поделу оци-аскете ипак признају да се телесне и душевне страсти налазе у односима узајамне зависности. Преподобни Исаак Сирин овако расуђује: “Ако се страсти називају душевнима зато што покрећу душу без учествовања тела, онда ће и глад, и жеђ и сан бити душевни, јер и у њима, као и приликом одсецања удова, у грозници, у болестима и томе сличном душа пати и уздише заједно са телом. Јер је душа сапатница тела због општења с њим и тело је сапатник душе; душа се весели кад се весели тело, а прима у себе и муке његове.”¹³⁴ На основу овога се страсти чревоугодија и блуда, које се често корене у телу, понекад побуђују без учествовања душе, повлаче за собом и душу због њене везе са телом.¹³⁵ Узајамни односи између страсти се објашњавају потпуним, тесним и узајамним односима душе и тела и њиховим испољавањима. И саме телесне страсти се зато не могу сматрати физиолошким актима, оне су пре психофизичка стања.¹³⁶ Саме по себи телесне потребе организма ни у ком случају не могу бити назване страстима у негативном смислу – таква су само душевна стања сластољубља и сладострашћа.¹³⁷ Зато блуд и чревоугодије у моралном смислу не подлежу одговорности као природне потребе организма, односно не у смислу физиолошких појава, већ управо као психичка стања пада која с обзиром на то да су греховна и погибелна, “пошто се помисао меша са духом и душа се спаја са утисцима који је маме, а који су се у њој појавили”, односно пошто се испоставља да су наведене страсти појаве које припадају сфери психичког живота.¹³⁸ Њихово тежиште, као и тежиште душевних страсти лежи у самој души,¹³⁹ у духовној страни човека. Свети Јован Златоуст тим поводом каже следеће: “Тело без душе не би било у стању да учини ништа лоше, а душа без тела много може да уради... Преједање се не дешава по потреби тела, већ због непажње душе: телу је потребна храна, а не преједање... добродетел душе се састоји управо у повиновању тела души, зато што само по себи тело није ни добро ни лоше. Све остало (осим неопходних потреба тела) припада души.”¹⁴⁰ Зато би било веома тешко, чак и немогуће спровести уочљиву границу између физиолошких и психичких елемената¹⁴¹ у телесним страстима.¹⁴²

Јединство наше (људске) душе и психолошка аксиома да је у душевном животу једно психичко стање тесно повезано с другим, да једно чини неопходан услов за настанак другог – ове две одредбе су дале основу оцима-аскетама да установе да постоји тесна веза између свих осам главних страсти. Осам страсти, каже преподобни Јован Касијан, иако имају различито порекло и различита дејства... сједињене су међу собом неким сродством и такоређи везом, тако да сувишак прве страсти представља почетак следеће.¹⁴³ Јер од сувишног чревоугодија обавезно потиче блудна страст, од блуда – среброљубље, од среброљубља – гнев, од гнева – туга, од туге – униније. Остале две страсти, односно таштина и гордост су такође сједињене међу собом на исти начин као и претходне

¹³³ *Ин.Кас.*, Соб. 5, 4.

¹³⁴ *Ис.Сир.*, Слова..., 3, с. 26.

¹³⁵ *Ин.Кас.* Соб. 5, 12.

¹³⁶ *Нил.Син.*, 1 ч. 247-248.

¹³⁷ *Симеон Н.Богослов*, 1 т. Сл. 23.

¹³⁸ *В. Нил Син.*, 1 т., 19 гл., 248 стр.

¹³⁹ *Ис.Сир.*, Слова..., 3, 24.25.

¹⁴⁰ *Ин.Златоуст.* Твор., т. 11, ч. 1, с. 46-48; уп. *Ефр.Сир.* Твор. 1, 1, 340; *Ефр.Сир.* Уроци о подвижничестве – Доброт., 2, с. 469, 155-156.

¹⁴¹ Исто, 4 сл. 28, 29.

¹⁴² Не задржавамо се детаљно на објашњавању ове две тврдње да су телесне страсти психо-физичка стања и да центар свих страсти лежи у души. То се само открива приликом даље анализе страсти и приликом одређивања карактера и својстава борбе са њима; то је делимично јасно већ на основу онога што је речено о човековом паду у грех, о стварању страсти од помисли.

¹⁴³ *Ин. Кас.*, Соб. 5, 10; исто код *Ефр.Сир.*, Твор., 3, 347; *Св.Мак.Вел.* – Доброт, 1, с. 215, 157; *Евагр.м.* – Доброт., 1, с. 618, 1.

страсти: од изузетне таштине рађа се гордост. Али од ових првих шест страсти оне се потпуно разликују и не сједињују са њима на сличан начин, и не само да не добијају од њих никакав повод за своје рођење, већ се чак и побуђују на супротан начин и супротним редоследом. Обично се дешава да се ове две последње страсти јаче множе након истребљења првих и да кад се ове прве умртве оне живље настају и расту.¹⁴⁴

Дакле, душевне страсти и такозване телесне страсти имајући заједничку психолошку основу не само да су неодвојиве једне од других, већ се, напротив, налазе у тесној генетској вези. Ова одредба ће и даље имати важан значај кад се буду дефинисали начини и поредак борбе са страстима, а сад представљају важан услов за анализу сваке страсти посебно.

Анализа људских страсти. Телесне страсти

Намеравајући да приступимо анализи људских страсти користимо једну опаску преподобног Јована Касијана. Он каже: “Пошто се свих осам страсти једна кроз другу своде на два главна начела, очигледно је да су сваке две страсти које се налазе једна поред друге у ближем узрочно-последичном односу између себе него са другима. Притом је уочљиво да је блудна страст посебним савезом сједињена са чревоугодијем, гнев са среброљубљем, униније са тугом, а гордост с таштином.¹⁴⁵ На основу ове опаске страсти ћемо поделити на четири групе (“савеза” или “споја”) и почећемо да их разматрамо од првог “савеза” – од телесних страсти: чревоугодија и блуда.

У аскетској литератури, код светих отаца, разликује се неколико облика чревоугодија у складу с различитим приступима човека у односу на узимање хране. Преподобни Јован Касијан сматра да постоје три врсте чревоугодија, од којих потичу најразличитије и најгоре болести душе.¹⁴⁶ Ава Доротеј разликује два облика ове страсти.¹⁴⁷ Оваква разлика међу њима је условљена тиме што је други имао у виду појаву неумереног осећања насладе у односу на количину и квалитет хране у човеку, а први је осим тога такође имао у виду неисправан однос према времену узимања хране како би се човек приликом тога наслађивао.¹⁴⁸ Постоје две врсте чревоугодија, каже ава Доротеј. Прва је кад човек тражи да храна увек буде пријатна и кад не жели обавезно да једе много, али жели да поједе укусно; и дешава се да кад такав једе јела која му се свиђају до те мере буде побеђен њиховим пријатним укусом да задржава храну у устима, дуго је жваће и због њеног пријатног укуса се не одлучује да је прогута. Ово се на грчком назива *λαεμαρυια* – гортанобесије. Другог, опет, савладава многоједење и он не жели добра јела, и не брине се за њихов укус, али без обзира да ли су добра или не жели само да једе и не прави разлику међу њима; он се брине само о томе да напуни свој стомак што се назива *γαστριμαρυια* – чревобесије.¹⁴⁹ Постоји и други облик чревоугодија кад монах окуша храну пре прописаног сата и притом то чини тајно од других; тада се то назива тајноједењем (*λατροπηγυια*).¹⁵⁰

Сва ова три облика чревоугодија сведоче о томе да човек у датом случају не узима храну због “потребе”, већ углавном ради “насладе”, ради задовољавања осећања сластољубља што подлеже осуди. Овим се заправо и карактерише чревоугодије као

¹⁴⁴ Исто.

¹⁴⁵ *Иеромонах Феодор*. Аскетические воззрения Иоанна Кассиана Римлянина, примеч., 172.

¹⁴⁶ *Ин.Кас.*, Соб. 5, 11.

¹⁴⁷ *Ава Дор.* Поуч. 15, 171.

¹⁴⁸ Уп. *Ин.Кас.*, Соб. 5, 22 и *Ава Дор.* 15, 171.

¹⁴⁹ Исто.

¹⁵⁰ *Ис. Сир.*, 75, сл. 373.

страст, која се ствара на направилном односу наше психичке стране према питању задовољењу храном.¹⁵¹

Ово питање дефинише саму страст: његово правилно решавање штити човека од чревоугодија, а погрешно – води у саму страст. Храна је због животних услова неопходна човеку.¹⁵² Наравно, у овом акту се не може проћи без задовољства, јер уздржање и пост помажу да човеку чак и насићивање хлебом изгледа као блаженство.¹⁵³ Али пошто су врста и количина хране код сваког човека у знатној мери субјективна ствар од његове воље зависи да установи нормалан, правилан однос према акту узимања хране и да учини себе слободним и независним од слатољубља у односу према храни.¹⁵⁴ Јести из потребе и јести ради наслађивања укуса – јесте иста ствар, а грех се садржи у намери.¹⁵⁵ Зато је важно да се одреди да ли је осећање задовољства, које је везано за процес окушања хране питање другостепене важности или оно ступа у први план и у потпуности заокупља човекову пажњу. У страсти чревоугодија ово задовољство избија на прво место. Зато, каже свети Василије Велики страст чревоугодија обично своју силу не открива у многобројним јелима, већ у жељи и малом окушању са осећањем задовољства.¹⁵⁶ Дакле, за страст чревоугодија није крив сам природни акт узимања хране, већ је крива човекова воља која дозвољава духу да буде греховно поробљен телу у његовом служењу задовољствима. И саму ову страст су оци-аскете исправно дефинисали као болест развраћене воље.¹⁵⁷

Последицу овога представља то што душа, ова, о речима светих отаца – “господарица тела” због чулних задовољстава постаје његова слушкиња, а само “наслађивање тела постаје погубно по душу”,¹⁵⁸ јер она, оптерећена лошом навиком тела постаје неплодна.¹⁵⁹ Све што чини човеков духовни живот постепено слаби због тога што је он у власти отрова чревоугодија. Стање греховне поробљености духа телу носи већ у себи самом залог (семе) духовне смрти – потпуне безосећајности душе; и утроба постаје извор свих зала.¹⁶⁰ Стомак који је презасићен храном рађа семе сладострашћа, и дух, притиснут тежином презасићења не може имати моћ расуђивања,¹⁶¹ јер онај ко храни плот свога тела храни зле похоти и срамне помисли неће одступити од њега.¹⁶² Кроз одебљавање свог тела човек ствара погодан терен и чини чревоугодије “мајком” - родитељком многих других страсти.¹⁶³ Ум човека који је препуштен овој страсти постаје груб,¹⁶⁴ разум, потчињавајући се чулности, којом је “на изванредан начин растворена сила греха” губи свој господарећи положај и више “не влада” у души.¹⁶⁵ Кроз слабост духовних сила ум пада у дубок сан,¹⁶⁶ срце постаје безосећајно,¹⁶⁷ цела душа постаје заробљеница и затвара се у тамницу тела из које она жели да изађе и да стекне слободу духа, па вапије уздајући се у милост свог Спаситеља: “Господе Исусе Христе, Сине Божји, падам пред Тобом и молим: погледај ме и смилуј ми се; изведи ме из тамнице безакоња и нека

¹⁵¹ В. *Ин.Кас.*, Толк. на Посл. 1 Тим. (4, 3), 330.

¹⁵² *Варс. и Ин. Доброт.*, 2, с. 579, 69. *Еп. Феофан.* Толк. на Посл. 1 Тим. (4, 3), 330.

¹⁵³ *Евагр.м. Доброт.*, 1, с. 571, 7.

¹⁵⁴ *Еп. Феофан.*, претх.цит.

¹⁵⁵ *Авва Дор.*, 15, 172.

¹⁵⁶ *Вас. Вел.*, Твор., т. 5, с. 46.

¹⁵⁷ *Ин.Кас.*, Соб. 12, 2; уп. *Ис.Сир. Доброт.*, 2, с. 738, 243.

¹⁵⁸ *Ант.Вел. Доброт.*, 1, 82, 101.

¹⁵⁹ *Ефр.Сир. Доброт.*, 2, 382, 47.

¹⁶⁰ *Григорий Богослов.* Сочинения. МДА, 1889, т. 1, с. 143.

¹⁶¹ *Ин.Кас.* Соб. 5, 6; *Ефр.Сир. Нил Син.* Доброт., 2, с. 379, 21, 26.

¹⁶² *Ефр.Сир.* – Доброт., 2, с. 674, 94.

¹⁶³ *Ин. Леств.*, 14, 36; *Нил Син.* – Доброт., 2, 232, 41; *Ис.Сир.*, Слова..., 75, 370.

¹⁶⁴ *Ефр.Сир.* – Доброт., 2, с. 379, 26; *Нил Син.*, исто, с. 230, 13; *Ефр.Сир.*, О борње с чревоугодием, Доброт., 2, с. 381, 41.

¹⁶⁵ *Макс. Исп.* Доброт., 3, с. 255, 107.

¹⁶⁶ *Нил Син.*, Доброт., 2, с. 230, 19. *Ефр.Сир.*, Твор., 4, т. 91.

¹⁶⁷ *Ефр. Сир.* Твор., 4,, т. 21.

заблиста зрак светлости у мом разуму зато што слушам демоне који ме сластољубљем лове у погибелъ.”¹⁶⁸

Овакво је чревоугодије по својим последицама. Још погибелније по душу постаје у јединству с другом телесном страшћу, која се назива блудом, и која је првој сродна, зато што увек заједно нападају човека.¹⁶⁹ “Чревоугодију је више од свега сродно сладострасно кретање,” каже преподобни Нил Синајски, “и сама природа, желећи да покаже сродство ових страсти оруђу спајања је одредила место испод стомака, означавајући овом близином њихову тесну повезаност.”¹⁷⁰ Сила обе ове страсти се објашњава тиме што оне потичу из човекових природних, премда и развраћених потреба.

Почетак блуда, “мајку блудне похотљивости”, “врата” кроз која смело и бодро улази блудна страст, по мишљењу отаца-аскета, представља чревоугодије.¹⁷¹ Сладострашће, које се рађа од презасићења било каквом храном рађа “похотно горење”; навика која се ствара у чревоугодију, рађа “назаситост”, “презасићење – нечистоту”, и уопште цела страст представља основу за лошу навик у блуда.¹⁷² Спољашњи повод за настанак ове страсти често представљају “виђања са женама”.¹⁷³ Један поглед жене за људску слабу вољу представља “отровну стрелу”, смело обраћање са женским полом свакога лако хвата у страст блуда.¹⁷⁴ Ова и многа друга спољашња искушења због слабости наше воље угичу на стварање грешних представа и затим уводе човека у саму страст.¹⁷⁵

Понекад стварању страсти блуда претходе други поводи, чисто унутрашњи, који зависе од нашег духовног нерада, од непажње коју користи непријатељ (ђаво) лоповски се прикрадајући у душу и насађујући у њој слике блуда, подстиче “распламсавање страсти”.¹⁷⁶ Само греховно (страсно) расположење настаје уобичајеним путем развијања помисли које, кад се наша воља препушта искушењима овог унутрашњег непријатеља и излази напоље испољавајући се у нечистим поступцима. Свети Јован Лествичник нам овако приказује слику насађивања страсти блуда у нама на тлу презасићености стомака. Након нашег преједања нечисти дух који је нападао наш желудац, одлазећи од ситог стомака шаље на нас блудног духа; он му говори у каквом смо стању остали и каже: “Иди, нападни тог и тог: његов стомак је пун и зато ти неће бити потребно много труда.” Овај се, дошавши осмехује везавши нам руке и ноге сном, и онда с нама чини шта хоће, скрнави душу мрским маштањима и тело истицањем”.¹⁷⁷ Другу слику стварања ове страсти видимо код Исака Сирина. “Прво помисао,” каже овај свети отац, “вуче човека на неузддржање у храни, а након пада у нарушавање свог уздржања човек упада у неумереност и разврат. Прво не одолева жељама (боље је рећи да то у његовим очима изгледа неважно) да погледа наготу свог тела или неку другу лепоту својих удова кад скида одећу са себе или кад излази због телесних потреба или по воду, и он ослабљује своја осећања или смело ставља руку испод своје одеће и почиње да препипава своје тело, а затим се у њему буди једно по једно.”¹⁷⁸ Дешава се и да врло искусни ђаво ако неко не пази на себе брзо напада, лоповски се прикрада човеку и рађава наше душе стрелом своје злобе мамећи очи лепим

¹⁶⁸ *Ин.Леств.*, 14, 26-27.

¹⁶⁹ *Нил Син.*, О чревоугодији. Доброт, 2, с. 233, 42.

¹⁷⁰ *Нил. Син.*, О блуде. Доброт. 2, с. 233, 1; *Ин.Кас.*, Соб. 4. Борьба плоти и духа, Доброт. 2, 12; *Ин.Леств.* 14, 5; 36.

¹⁷¹ *Ин.Кас.*, Књ. 5, 6; *Григорий Палама.* К старице Ксении, Доброт., 5. с. 269, 26; *Ис.Сир.* Доброт., 2, с. 674; *Ин.Леств.*, 14, 36.

¹⁷² *Нил Син.*, О блуде. Доброт., 2, с. 233, 2.

¹⁷³ Исто, гл. 14, 7.

¹⁷⁴ *Ефр.Сир.* Твор., 3, 172; *Ефр. Сир.* О борьбе с блудной страстью. Доброт., 2, 382, 49-50; *Феод.Студ.* Доброт., 4, с. 100, 3.

¹⁷⁵ *Феод.Студ.*, исто.

¹⁷⁶ *Ин.Леств.* Сл. 14, 26-27.

¹⁷⁷ *Ис.Сир.*, Слова..., Сл. 75, 373; уп. *Феод. Студ.* Доброт, 4, 593, 2.

¹⁷⁸ *Феод.Студ.* Доброт., 4, с. 100, 3.

младим лицима и слатким осмесима у једнима, а у другима распламсава горење страсти. Кад му већ пође са руком да превари и наговори на нечисту љубав онда напада и на онога према коме овај осећа страст, како би га острастио и створио страсно расположење према првом; затим иду узајамна давања и узвраћања погледа и гледања, душевна изливања и сладострасна горења; а на крају, ако не дође нарочита Божија помоћ – наступа погибелъ: содомско изгарање и гоморско истребљење.¹⁷⁹

У вези с различитим испољавањем блуда преподобни Јован Касијан разликује три врсте блудне страсти: прва се дешава кроз спајање два пола; друга се дешава без спајања са женом, због којег је Господ смрти предао Онана, односно онанизам; трећа (врста) се дешава у уму и срцу, о чему Господ у Јеванђељу каже: Ко гледа жену са жељом већ чини прељубу са њом у свом срцу (Мт., 5, 28).¹⁸⁰ Преподобни Нил Синајски уопштавајући све врсте блуда које постоје обједињује исте под два назива “телесни блуд и духовни блуд”.¹⁸¹ Духовни блуд је по схватању Макарија Великог унутрашње наслађивање нечистим огњем, који се ружно разгорео у срцу, а кад зло пронађе себи храну онда је то јавни блуд;¹⁸² и чак и ако би човек наизглед сачувао своје тело од развраћања блудом али уз унутрашњу прељубу и блуд у помислима он постаје прељубник пред Богом и тада ни девствено тело не доноси корист.¹⁸³

Моралној осуди блуд и чревоугодије не подлежу као природне потребе организма¹⁸⁴ (јер “није храна зло, већ чревоугодије, није рађање деце зло, већ блуд”), а као психичка стања пада подлежу осуди управо онолико колико се блудна и чревоугодна помисао раствара с нашим духом, пошто се наша душа спаја с примамљивом представом у себи.¹⁸⁵ Дајући опаску о сладострашћу очију Исус Христос, каже преподобни Јован Касијан не разобличава толико њих колико оно унутрање осећање које лоше користи њихове услуге, срце болесно и рањено стрелом похоте.¹⁸⁶ И греховност ове страсти се у суштини састоји управо у томе што наша воља преноси тежиште с духовног живота на тело и претпоставља интересе тела интересима духа. Последицу ове ненормалне појаве природно представља велика штета по душу.¹⁸⁷ Овом страшћу се нарочито уништава чистота тела и душе; губи се невиност; тело, противећи се сугестијама душе потчињава себи свог владара – дух, а човек који је нечист телом неће видети Бога,¹⁸⁸ јер скрнављење тела кроз блуд - “развраћање храма тела” јесте нечистота и срца¹⁸⁹ и бестелесног ума који се од тела скрнави и помрачује.¹⁹⁰

Дакле, у страстима телесног карактера човек своју природну потребу свесно и слободно претвара у повод и извор самонасладе ширећи је на потпуно изопачење и потпуно превладавање над осталим странама своје природе, односно руководи се начелима грубог егоизма и изопаченог самољубља.¹⁹¹

Све што је створио Бог створено је предивно и сразмерно. Ако се по својој вољи бавимо чулним и препуштамо или једењу или храни који прекорачују меру по количини или зближавању са женама, гледању на њих и разговорима о њима – чиме се распламсава и брзо шири у телу огањ похоте, онда природно кротање у телу мењам овим

¹⁷⁹ *Ин.Кас. Соб.*, 5, 11.

¹⁸⁰ *Нил Син. Доброт.*, 2, 236, 24.

¹⁸¹ *Св.Мак.Вел.*, 15, 48.

¹⁸² *Исто*, 26, 13.

¹⁸³ *Макс. Исп. Доброт.*, 3, с. 196, 4.

¹⁸⁴ *Нил.Син. Доброт.*, 2, с. 236, 24.

¹⁸⁵ *Ин.Кас. Књ.* 6, 12.

¹⁸⁶ *Ин.Кас.*, Соб., 5, 14.

¹⁸⁷ *Ин.Кас.*, Књ. 6, 2; 15, 16.

¹⁸⁸ *Ефр.Сир. Доброт.*, 2, 383, 63.

¹⁸⁹ *Ин.Леств.*, 14, 28; 15, 51; уп. *Ин.Кас.*, Књ. 6, 12.

¹⁹⁰ *Макс. Исп. Доброт.*, 3, с. 205, 56-57.

¹⁹¹ *Ис. Сир. Доброт.*, 2, с. 738, 243.

свирепим и неукротивим прекорачивањем природних победа због подстицаја своје воље. Очигледно је да обе телесне страсти чине “болест развраћене воље”.

Душевне страсти

Од душевних страсти прво место у аскетској шеми заузима среброљубље (πηλαργερια), због своје најближе, непосредне везе (барем у неким случајевима) с телесним страстима.¹⁹² Почетак и постепени раст ове страсти су веома детаљно описани код Јована Касијана. Свети отац овако описује њено испољавање: кад ова страст овлада ослабљеном и хладном душом монаха она га прво подстиче на мало стицање нудећи му неке правичне изговоре због којих треба да сачува или да стекне нешто новца. Монах почиње да се жали на оскудност и недовољност издржавања које му омогућава манастир. Ово издржавање је једва довољно и кад је тело здраво, а шта ће бити ако оно падне у болест? – почиње да размишља монах. На крају, не може се дуго ни живети у једном манастиру и ако се не сачува новац за путне трошкове, биће му немогуће да се пресели кад пожели и мораће да води најамнички живот без икаквог успеха. Обманут оваквим мислима монах почиње да размишља о томе како да стекне макар неки динар. И ево, што више новца монах скупља тим више расте његова страст према новцу. Монах пред собом види дуг живот, дубоку старост, различите и веома дуготрајне болести које ће му бити тешко да подноси у старости ако не припреми новац. Тако душа постаје једна везана змијским узама и стога монах не размишља више ни о чему већ само о стицању. Због овога се неће уплашити да учини ни злодело лажи, лажне клетве, лоповлука, да наруши верност, да се разгори штетним гневом. Зато је апостол ову страст и називао не само кореном свих зала (1 Тим. 6, 10), већ и идолослужењем.¹⁹³

Из тока развоја страсти среброљубља, који је навео преподобни Јован Касијан, очигледно је да она започиње од просте мисли о потреби за малом сумом новца која је мотивисана наводном потребом и нуждом,¹⁹⁴ а која се касније, обухватајући постепено све стране људских жеља разраста у болесну појаву воље; касније она постаје права страст; и њено даље постојање ће се увек карактерисати појавом назаситости. Јован Касијан називајући среброљубље болешћу, указује на његово тројако испољавање у монаху.¹⁹⁵ У свим овим облицима заједничка је склоност ка стицању новца и уопште благу овога света. Напета, незасита жеља да се стекне новац, имовина и уопште материјална блага је карактеристична, суштинска црта ове страсти. По речима наведеног оца својство среброљубља је такво да души коју је ова страст једном заробила оно ни не дозвољава да се насити било каквим увећањем иметка. Суманутост ове страсти се не засићује никаквом огромношћу богатства¹⁹⁶. Пакао неће рећи: “Доста је”; ни онај ко воли да стиче никад неће рећи: “Доста је” (Прич. 30, 16).¹⁹⁷ Лепо је неко користољупце поредио са онима који пате од водене болести. Као што они што више воде имају у свом телу осећају тим већу жеђ, тако и користољупци: имајући много желе више.¹⁹⁸ Море се, каже преподобни Нил Синајски, не испуњава примајући у себе мноштво река, ни похот среброљупца се не засићује имовином која је већ сакупљена; ако ју је удовостручио он и удвостручену поново жели да удвостручи и никада не престаје да тежи ка томе, док смрт не прекине овај бескорисни труд.¹⁹⁹

¹⁹² *Ин.Кас.*, Соб., 5, 10.

¹⁹³ *Ин.Кас.*, Књ. 7, 7-11.

¹⁹⁴ *Уп.Нил Син.* Доброт., 2, с. 237, 11.

¹⁹⁵ *Ин.Кас.* Књ. 7, 14.

¹⁹⁶ Исто, 24.

¹⁹⁷ *Вас.Вел.* Твор., т. 4, Бес. «К обогащающимся».

¹⁹⁸ Из сл. *Ин.Злат.* Цветник духовный, 2 ч., 121.

¹⁹⁹ *Нил.Син.* Слово о сребролюбии. Доброт. 2, с. 239, 10.

Овакав карактер страсти среброљубља запањује тим више што његова суштина – назасита жеља за благом не може бити изведена из потреба (духовних и телесних) човекове природе, зато што нема у нама главно начело, не зачиње се од вештаства (материје), које би имало везе са душом или телом, или суштином живота. Искусством самог живота се потврђује да у употребу или потребе природе у правом смислу спада само свакодневно окушање хране и пића; све остале “ствари” су туђе људским потребама. Ево због чега се испоставља да је среброљубље страст која је туђа људској природи, која нема никакав ослонац у њеним природним потребама.²⁰⁰ Тако да љубав према стицању не потиче од природе,²⁰¹ већ од воље, и то од “зле воље”.²⁰² Дакле, тежиште и главни узрок страсти се несумњиво такође налази у човековој души, у човековом погрешном схватању свог истинског, врховног најдрагоценијег блага,²⁰³ као и у погрешном практичном односу према материјалним добрима од којих он “прави себи идола и узда се у његова блага”.²⁰⁴ Зато суштина среброљубља која се изражава у поробљавању читавог устројства духовног живота (духа) материјалном благу јесте резултат ослабљености душе,²⁰⁵ развраћености воље и злог порода жеља,²⁰⁶ недовољне љубави према Богу, тромости поквареног, ослабљеног духа.²⁰⁷

Определивши се уместо за истинско и безусловно благо, за благо ниже и условно, човекова воља средиштем својих тежњи више не сматра нематеријално већ саму материју.²⁰⁸ У богатство човек полаже све своје наде и уздања; у њему види једини ослонац свог живота, њиме одређује сав смисао свог постојања. Само богатство постаје човеков кумир.²⁰⁹

Јасно је, наравно, да се сва ствар састоји у унутрашњем односу према материјалном благу. Спољашња чињеница поседовања чак ни велике имовине, сама по себи још увек не говори о присуству страсти користољубља у души онога ко је поседује. По речима преподобног Јована Касијана могуће је да и онај ко нема ништа не буде слободан од болести среброљубља... јер као што неке који нису оскрнавили тело Јеванђељска реч проглашава за нечисте срцем (Мт. 5, 28), тако и они који нису нимало обременени тежином новца могу бити осуђени заједно са среброљупцима по срцу и уму. Они само нису имали прилике да нешто стекну, а не вољу, која у очима Божјим увек има већу тежину него потреба.²¹⁰ „Немој мислити,“ каже преподобни Исак Сирин, „да је само стицање злата и сребра љубав према стицању; она је стицање било чега за шта је воља везана.“²¹¹ Преподобни Јован Касијан из живота монаха наводи стварне, честе случајеве њихове пристрасности према неважним и мало вредним стварима. Он сведочи о томе да су се многи са свом усрдношћу одрекли света, радо оставили мноштво овоземаљских ствари, велике иметке и светска блага како би ступили у манастир, али су овде постали тако везани за малобројне и безвредне ствари да је брига знатно превазилазила њихову страст према свим ранијим богатствима. Оваквим монасима ће, по речима светог оца, без сумње мало користи донети то што су оставили велика богатства и имовину зато што су те страсти ради чијег искорењивања их је и требало оставити пренели на друге, малобројне и нишпавне. Немајући могућности да хране страст љубави према стицању драгоценим

²⁰⁰ *Ин.Кас.*, Соб. 5, 8; *Ин.Кас.* Књ. 7, 1, 5. Уп. *Нил Син.*, Твор., 1 т. 209, 8; исто, 2 т., с. 116-123; *Ефр.Сир.*, Твор., 3, 396.

²⁰¹ *Григ.Пал.* Доброт., 5, 265, 16.

²⁰² *Ин.Кас.*, Књ. 7, 5; *Ефр.Сир.*, Доброт., 2, с. 400, 137.

²⁰³ *Нил Син.*, Твор., 2, т., 82, 63.

²⁰⁴ *Нил Син.*, Твор., 1 т. 210, 8; *Ин.Леств.*, 16, 2;

²⁰⁵ *Нил Син.*, Твор., т., 209, 7.

²⁰⁶ *Ин.Кас.*, Књ. 7, 5; *Ефр. Сир.* Доброт., 2, с. 400, 137.

²⁰⁷ *Ин.Кас.*, Књ. 7, 1.

²⁰⁸ *Нил Син.* Доброт., 2, с. 240, 16.

²⁰⁹ В. код Еп. *Феофан.*, Толк, на Посл. Ефес., (5, 5), 381.

²¹⁰ *Ин.Кас.*, Књ., 7, 22.

²¹¹ *Ис. Сир.*, Слова..., 56, 277.

стварима они је усредсређују на јефтине ствари и на тај начин очигледно не одсецају ранију страст, већ јој само придају други вид преношењем на друге објекте – као да се овде радило о разлици метала, а не о самој страсти. Напротив, онај ко се презревши веће везује за мање достојан је тим веће осуде.²¹² Могуће је, и заиста има случајева да људи поседују богаство и да га користе, а да им није својствена страст среброљубља. По речима Максима Исповедника, од оних који стичу имање неки га стичу бестрасно и зато и кад га буду лишени не пате.²¹³ Дакле, не рађа новац среброљубље, већ га рађа љубав према новцу.

Моралној одговорности у страсти среброљубља не подлеже поседовање имовине, већ погибелно поробљавање воље материјалним добрима, које читавом човековом животу придаје грубо егоистичан карактер, пошто центар његове животне делатности представља “мамона” – сребро.²¹⁴ Користољубац тежи стицању земаљских блага видећи у њима не потребу, већ извор и средство самонаслађивања и самоуздизања.²¹⁵ Максим Исповедник каже да постоје три узрока љубави људи према богатству: сластољубље, ташпина и неверје. Сластољубиви воли сребро како би се уз помоћ њега наслађивао; ташпи да би се прославио; а неверујући – како би га сакрио и сачувао плашећи се глади или старости ли болести прогонства и уздајући се више у њега него у Бога Саздаатеља и Промислитеља сваке твари.²¹⁶ Онај ко пати од користољубља се тако не уздиже изнад спољашњих материјалних блага, већ напротив неподељено и искључиво, “као ланцем”, везује благостање сопствене личности с њима; и лишавање њих причињавајући велико огорчење одузима животу смисао и утеху²¹⁷. Њих он чини својим богом и воли више од Бога²¹⁸. “Бог је заборављен: бог је за њих постала љубав према иметку”²¹⁹, и човек је постао “добровољни одступник” од Њега, јер је среброљубље идолослужење²²⁰. Ево зашто оци-аскете и називају страст среброљубља “гнуслим и нечасним пороком”²²¹, најпогубнијом болешћу душе која се тешко лечи²²², јер “је она обитавалиште порока, корен свих зала и постаје неуништив подстрекач ка злу, како апостол каже: корен свих зала је среброљубље, односно љубав према новцу (1 Тим. 6, 10).²²³ Среброљубље кроз незаситу шкртост и везаност за новац лако може као што показује пример Јуде, да доведе користољупца до очајања;²²⁴ попут Гиезијевог случај, оно погађа духовном губом ум и срце и целу душу чинећи је нечистом пред Господом, подвргава је вечном проклетству,²²⁵ осуди и казни кроз смрт, попут Ананије и Сапфире²²⁶.

Страст која следи за среброљубљем се код отаца-аскета назива гневом (оруге). Она се на овом месту не налази случајно, већ због везе са првом (среброљубљем)²²⁷. Заједничку основу која и обједињује ове две страсти представља грубо егоистичко начело, које се тако очигледно испољава у њима обема,²²⁸ и огледа у скривеној тежњи ка

²¹² *Ин. Кас.*, Соб., 4, 21; уп. *Ефр. Сир.* Доброт., 2, с. 400, 137.

²¹³ *Макс. Исп.* Доброт., 3., с. 194, 89; уп. исто. с. 227, 91, 75; *Св.Мак.Вел.*, 5, 13; *Нил Син.*, Твор., т. 1, 209, 7.

²¹⁴ *Нил Син.*, Твор., т. 1, 210, 8.

²¹⁵ *Макс.Исп.* Доброт., 3, с. 198, 16-18; *Ефр.Сир.*, Твор., 3, 395.

²¹⁶ Исто; уп. *Ефр.Сир.*, Доброт., 2, 399, 135; *Нил.Син.*, Твор., т. 1, 9, 7, 8; *Ин.Леств.* 16, 2; *Нил.Син.* Слово о блуде. Доброт., 2, с. 237, 11.

²¹⁷ *Нил Син.*, Твор., т. 1, 209, 7.

²¹⁸ Исто, 2. т., 141-142; *преп.Ник.Стифат.* Доброт., 5., с. 128, 57.

²¹⁹ *Нил Син.*, О среброљубии – Доброт., 2, 246, 35.

²²⁰ *Ин.Леств.*, 16, 3; *Ин.Кас.*, Књ. 7, 7.

²²¹ *Ин.Кас.* Књ. 7, 3-6; 20.

²²² *Ин.Кас.* 20; *Ин.Кас.*, Соб. 5, 8.

²²³ Исто, Књ. 7, 6; *Ефр.Сир.*, Твор., т. 2, с. 206; т. 3., с. 272-273; *Нил Син.*, Твор., т. 1, с. 208, 7; *Ин.Леств.*, 17, 14.

²²⁴ *Ин.Кас.*, Књ. 7, 23.

²²⁵ Исто., 26 гл.

²²⁶ Исто., 25 гл. *Ефр.Сир.* Твор., 3. с. 273.

²²⁷ *Ин.Кас.* Соб. 5, 10; уп. *Ин.Леств.*, 17, 10.

²²⁸ *Евагр.м.* Доброт., 1, с. 604, 6.

задовољству.²²⁹ Стање гнева је с тачке гледишта користољупца потпуно објашњиво. Прво се изазива разним спољашњим препрекама које човек среће на путу остваривања својих личних циљева и тежњи, кад се његова воља судара с другом вољом која не жели да јој се потчини, кад код људи наилази на стварни или умишљени неправедан однос према себи и томе слично. Зато аскете и упозоравају: “Ни у ком случају не инсистирај да буде по твојој вољи, јер се од тога рађа гнев.”²³⁰ Болесна усмереност воље среброљупца у овом случају представља повољан терен за настанак страсти гнева. Ово осећање (гнева), каже епископ Теофан, настаје из свега што на било који начин узнемирава наше самољубље; али најшире поље за ову биљку представља љубав према иметку: не дирај – то је моје. Такав је закон љубави према стицању. Ако неко нешто дирне почињу незадовољства, срдитост, гнев и мржња.²³¹ Зато се основни узрок гнева крије у нама самима, то је наша нетрпељивост;²³² и пошто узрок нашег исправљања и мира треба да тражимо у самима себи, у својој сопственој добродетели, наше гневно, неспокојно расположење јесте испољавање наше воље.²³³ Уз овај услов поводи за гнев могу бити чисто унутрашњи. Преподобни Јован Лествичник каже да гнев може да настане поводом “сећања скривене мржње”,²³⁴ односно на тлу злопамћења.²³⁵ Под утицајем помисли злопамћења коју су демони раније посејали саме помисли веома брзе прелазе у област срца и гнев се претвара у жељу да се ономе ко нас је увредио деси неко зло.²³⁶ Приликом сећања на ова или она непријатна осећања срце пада у озлојеђеност, а озлојеђеност изазива раздражљивост; ова последња, поседујући велику моћ кретања убрзо обузима читаву човекову душу, и воља, неочекивано паралисана унутрашњим стањем бива спремна да се обруши на ове или оне објекте.²³⁷ Родитељи гнева могу бити и многе друге ствари као што су: таштина, преједање, а понекад и блудна страст;²³⁸ чак и задовољства могу да послуже као повод за гнев,²³⁹ од високог мишљења гордељивог човека о себи и презривог о другима може да се појави гнев,²⁴⁰ најчешће је гнев последица ђаволског дејства.²⁴¹

Без обзира на то од каквих спољашњих узрока и повода да потиче гнев и у каквим спољашњим облицима да се изражава, по мишљењу отаца, он увек чува својства чисто психичког стања. У аскетској литератури се као основна и карактеристична црта гнева издваја жеља за осветом према увредиоцу.²⁴² Ова жеља за осветом надахнута и подржавана осећањима мржње, незадрживо тежећи ка томе да се испољи у одговарајућим речима, дејствима и поступцима гнев чини појавом разорног карактера.²⁴³ Пошто је гнев буран и нагао он се лако подстиче, и сваки пут приликом свог настанка колеба душевну постојаност, нарушава психичку равнотежу и уноси у духовни живот неред, потпуни поремећај, неуредну стихијност.²⁴⁴ У овом смислу страсти гнева у поређењу с другим страстима треба дати венац првенства.²⁴⁵ Отровни дим ове страсти помрачава ум тако да

²²⁹ Исто., с. 573, 16, с. 589, 99; *Авва Дор.*, поуч. 12, 142.

²³⁰ *Варс. и Ин.*, одг. 495.

²³¹ *Еп. Теофан.*, Толк. на Посл 1 Тим. (6, 12), 441.

²³² *Ин.Кас.*, Књ. 8, 15.

²³³ Исто, 16 т. уп. 18 гл.

²³⁴ *Ин.Леств.*, исто.

²³⁵ Исто.

²³⁶ Исто, 8, 28, 29; уп. *Авва Дор.* поуч. 12, 142.

²³⁷ *Евагр.м. Доброт.*, 1, с. 689, 99.

²³⁸ *Феод. Студ. Доброт.*, 4, с. 502, 266.

²³⁹ *Евагр.м. Доброт.*, 1, с. 689, 99.

²⁴⁰ *Феод.Студ. Доброт.*, 4., с. 502, 266.

²⁴¹ *Варс. и Ин.*, одг. 486.

²⁴² *Евагр.м. Доброт.*, 604, 6.

²⁴³ *Евагр.м. Доброт.*, 1, с. 572, 11; с. 604, 6; *прп. Исих. Доброт.*, 2, с. 164, 31.

²⁴⁴ *Нил Син.*, 1, т. 210, 9.

²⁴⁵ *Евагр.м. Доброт.*, 1, с. 604, 6; *Варс. и Ин. Одг.*, 486.

он губи сваку моћ разума и лишава се знања;²⁴⁶ ево због чега се код једног оца ова страст праведно пореди с гангреном и назива “кратковременим беснилом”.²⁴⁷ Свети Јован Златоуст о овој страсти каже следеће: “Ништа тако не помрачује чистоту душе и јасност мисли као необуздани гнев који се испољава с великом снагом. “Гнев погубљује и разумне,” каже Премудри (Прич. 15, 1). Њиме помрачено око душе као у ноћној борби не може да разликује пријатеље од непријатеља и поштене од непоштених... запаљивост гнева садржи у себи извесно задовољство и чак јаче од сваког задовољства овладава душом, изопачујући у потпуности њено здраво стање. Он производи гордост, неправедна непријатељства, неразумну мржњу, често човека приморава да без размишљања и разлога наноси увреде другима и приморава га да говори и чини много тога сличног, јер душа бива обузета снажним притиском страсти и не може да скупи снагу да се супротстави његовом притиску.”²⁴⁸

Тужна последица смртоносног отрова гнева који се налази у нашој души је, како сматра преподобни Јован Касијан, то што не можемо ни да стекнемо моћ тачног разликовања добра и зла, ни да поседујемо зрелост савета, ни да будемо заједничари бесмртног живота, ни да се држимо истине непоколебљиво, чак ни да примимо истински духовни савет, јер помрачивши се тамом (гнева) не можемо да будемо храм Светог Духа док у нама буде обитавао дух гнева. Иако гнев који се задржава у срцу не вређа присутне људе он искључује светло блистање Светог Духа, исто као и да је показан на делу.²⁴⁹ У религиозном смислу ова страст истерује и искорењује из срца главне хришћанске врлине: љубав према Богу и ближњима, трпљење, кротост, смирење, милосрђе и друге њима сличне.²⁵⁰ Он молитву Богу чини потпуно јаловом и лишава онога ко се гневи сваког “милосрђа Божијег” и на тај начин упропаштава саму душу.²⁵¹

У аскетској литератури уочава се још једна нарочита врста гнева – добар гнев, разуман. Гнев бива похвалан кад се гневимо на саме себе, односно на лоше помисли које нам долазе; или кад се гневимо на лоше поступке нашег ближњег.²⁵² Међутим, овакав такозвани праведни гнев не признају сви оци-аскете.²⁵³ Нил Синајски каже: “Нема уопште гнева на ближњег који би био праведан.”²⁵⁴ Антоније Велики објашњава зашто човек ни праведно не треба да се гневи на оне који греше: “Зато што гнев делује само по страсти, а не по суду и правди”. Тако је ова страст сама по себи опасна као болестан порок, тако да праведни грех очигледно безгрешну појаву претвара у греховну; она природно стање чини противприродним²⁵⁵ и ставља у низ других порочних страсти, стичући сва њихова лоша својства – и ево, пред нама се појављује нова “неразумна страст”.²⁵⁶

Зато сваки гнев, ма каквим мотивима да се прикрива, свешћу о манама ближњих, тежњом ка њиховом исправљању или на крају, увредом због људске неправичности – свеједно не може имати оправдања с моралне тачке гледишта, јер је страст. Као страст са њој својственом цртом бурности, гнев не може имати духовну постојаност и он брзо прелазећи дужне границе пада у погубелну крајност. У датом случају се праведан гнев против ближњих у својој оштрој форми често испољава у виду лажи и осуђивања, а лаж је

²⁴⁶ *Евагр.м.* Доброт., с. 572, 14; *Нил Син.* Твор., т. 1, 210, 9; уп. *Ин.Леств.* 26, 216; *Ефр.Сир.* Доброт., 2, с. 402, 156; *Ин.Кас.*, Књ. 8, 6.

²⁴⁷ *Евагр.м.* Доброт., 1, с. 509, 3.

²⁴⁸ *Ин.Злат.* Твор., т. 1, с. 432.

²⁴⁹ *Ин.Кас.*, Књ. 8, 1, 12; уп. 6 гл.; *Ефр. Сир.* Доброт. 2, с. 400, 138; *Ин.Леств.*, 8, 14.

²⁵⁰ *Евагр. м.* Доброт., 1, с. 575, 26; *Ин.Кас.*, Соб. 16, 27; *Нил Син.* Твор., 1, с. 210, 9-10; *Ефр. Сир.*, Доброт, 2, с. 405, 186.

²⁵¹ *Ин.Кас.* Књ. 8, 12; *Нил Син.*, О гневне Доброт., 2, с. 251, 20, 21; 17, 18. *Евагр. м.* Доброт. 1, с. 604, 6; *Ин.Леств.* 9, 14.

²⁵² *Ефр. Сир.*, Твор., 1, 10.

²⁵³ *Ин.Кас.* Књ., 8, 8; уп. *Нил Син.* Слово о молитве. Доброт., 2, с. 210, 24; *Блж. Диодох* (Подвижническое слово) Доброт., 1, 76, 69;

²⁵⁴ *Ант. Вел.* Наставления. Доброт. 1, 76, 69; уп. *Ава Дор.* поуч. 17, 182.

²⁵⁵ *Прп. Исих.* О трезвении и молитве Доброт., 2, 166, 34.

²⁵⁶ *Марк Подвиж.* Доброт., 1, с. 474, 8.

по општем мишљењу отаца-аскета већ уништавање љубави,²⁵⁷ осуђивање јесте крађа Божијег достојанства и погубљење сопствене душе.²⁵⁸ Уколико настави да постоји ова страст производи и другу своју децу: завист, супарништво, непријатељство.²⁵⁹ Она човека чини склоним клевети и доводи га до “духовног братоубиства”.²⁶⁰ Често понављан грех у човековој души рађа злопамћење (“памјатозлобије”), које је грешно и Богу мрско подједнако као сама страст.²⁶¹ Злопамћење јесте испуњење гнева, мржња према истини, погубељ врлине, рђа душе, црв ума, непрестано преступање закона, стална злоба²⁶² – тако ово стање карактерише један свети отац. Кад се оваква злоба, по речима Антонија Великог, усели у човеково срце, она представља несумњиву смрт душе,²⁶³ јер често заједно са страшћу гнева прелази у хулу на Бога.²⁶⁴ Зато страст гнева због погубних последица оци-аскете сматрају много важнијим, озбиљнијим и опаснијим пороком од претходних страсти.²⁶⁵

По даљем редоследу се код отаца-аскета једна поред друге налазе две страсти, сродне по начину испољавања, и различите по називу: туга и унија.

Као што, по законима психологије, након бурних порива неке страсти мора да уследи реакција у виду слабљења и пада душевне енергије, што се изражава новим афективним стањима, тако, по учењу отаца-аскета, и након бурних стања гнева као извесна духовна реакција наступа стање туге.²⁶⁶ Осим ове психолошке основе оци-аскети директно и јасно указују на тесну узајамну везу туге и страсти гнева. Преподобни Јован Касијан указује и на сам моменат када наступа стање туге – “након престанка гнева”.²⁶⁷ Преподобни Нил Синајски каже: “Туга бива последица гневних помисли јер гнев жели освету; а неуспех у освети рађа тугу.”²⁶⁸ Страст која претходи тузи постепено слабећи повишено расположење духа и воље, самим тим је стварала у души погодно тле за сејање нових страсти (тј. унија и туге) са спремним семенима порока која, чим се на нашу душу пролије киша искушења одмах производе изданке и плодове.²⁶⁹ И заиста, по аскетском учењу, туга не може да нађе приступ души у којој претходно нису свиле себи порочно гнездо неке друге страсти.²⁷⁰ Дакле, туга није само последица гнева, већ и друге страсти могу да је оставе као наследницу.

Наравно, туга може да се роди од много узрока. Ова страст, каже преподобни Јован Касијан, понекад потиче од порока који јој претходи – гнева – или се рађа због незадовољене жеље да се оствари нека корист или због трпљења губитка или услед тога што нам је нанета увреда: туга се рађа због свега онога што нам није по вољи (што нам је непријатно, што нам противречи).²⁷¹ Једноставније речено, туга се рађа као последица незадовољности наших страсних жеља или њиховог непотпуног задовољења, што нам причињава незадовољство.²⁷² “Онај ко жели част не може оскудевати у осећању туге”.²⁷³ Понекад се туга, тврде оци-аскете, рађа и без видљивог спољашњег узрока, због

²⁵⁷ *Ин.Леств.*, Сл. 12, 2; (уп. *Ефр.Сир.*, О борбе с гневом) – *Доброт.*, 2, с. 401, 140-141, 161.

²⁵⁸ Исто, 10, 14.

²⁵⁹ *Ефр. Сир.* *Доброт.* 2, с. 401, 140-141, 161.

²⁶⁰ Исто, 143 гл.; *Ин.Леств.*, 8, 29; *Нил Син.*, О гневне – *Доброт.*, 2, с. 252, 37.

²⁶¹ *Ин.Леств.*, 9, 14, 18; *Авва Дор.* 8, 101.

²⁶² *Ин.Леств.*, 9, 2.

²⁶³ *Св. Ант. Вел.*, Наставл. *Доброт.*, 1, 58, 71.

²⁶⁴ *Варс. и Ин.*, Одг. 226.

²⁶⁵ *Евагр.м.*, Наставл... *Доброт.* 1, 575, 26.

²⁶⁶ *Ин.Кас.*, Књ. 9, 1; *Ин.Кас.* Соб., 5, 10; *Ефр. Сир.* *Доброт.*, 2, с. 377, 1; *Евагр.м.* О восьми помислах... *Доброт.* 1, 603, 1.

²⁶⁷ *Ин.Кас.* Књ. 9, 5.

²⁶⁸ *Нил Син.*, Твор., т. 1, с. 212, 11.

²⁶⁹ *Ин.Кас.* Књ. 9, 5.

²⁷⁰ *Нил Син.*, Твор., т. 1, с. 214, 12 и с. 232.

²⁷¹ *Ин.Кас.* Књ. 9, 4 и Соб. 5, 11.

²⁷² *Евагр. м.* *Доброт.*, 1, с. 604, 5; *Ин.Кас.*, Твор., 5, 11; (уп. *Ис. Сир.* 30, 143).

²⁷³ *Ис. Сир.* 1, сл. 11, уп. *Евагр.м.* *Доброт.*, 1, с. 571, 9, 1.

унутрашњих разлога: “једна (туга) се у срцу рађа без видљивог узрока (за тугу), због неразумне муке срца или очајања” (Јов. Кас. Саб. 5, 11), друга се пак “рађа и убацује од узрока чудних,” говори преподобни Нил Синајски.²⁷⁴ Отуда постоје два врсте греховне туге.²⁷⁵ Постоји још и посебна врста туге, која се назива “туга за Богом” Оваква туга која има за свој центар Бога, која је настала услед покајања због грехова или жеље за савршенством или због созерцања будућег блаженства признаје се за корисну тугу.²⁷⁶ Ова туга по свом карактеру и својствима ни из далека не личи на греховну – “демонску” тугу: она бива послушна, љубазна, смирена, кротка, пријатна, трпељива пошто потиче од љубави према Богу.²⁷⁷ Туга за Богом поткрепљује душу сузама... брине се о смрти која се приближава, као и због Суда и чека га стрпљиво и с љубављу.²⁷⁸ У овом смислу је ова туга (“туга ума”) драгоцени Божји дар.²⁷⁹

Потпуно другачији карактер има туга када човек не ставља Бога, већ самог себе, своје “ја”, своја задовољства у центар живота. Тада туга има карактер мрачне, безнадежне туге, која човека доводи до апатије, до пасивности у духовно-моралном смислу.²⁸⁰ Оваква туга, представљајући болест душе и тела паралише прву и на изванредан начин везује, “поробљава” човекове делатне снаге и способности. Ова туга бива веома сурова, нетрпељива, свирепа, хировита, сједињена с јаловом тугом и мучним очајањем; исцрпљујући онога ко јој се подвргао она одвлачи од усрдности и спасоносне туге, као неразумна не само да прекида дејство молитава, већ уништава и све духовне плодове које даје туга због Бога.²⁸¹ Из наведених места се већ очигледно откривају погубна својства ове страсти. Туга човеку којег је обузела не дозвољава ни да се моли с уобичајеном ревношћу срца, ни да се бави корисним читањем свештаних књига; не допушта му да буде миран и кротак са братијом: чини га нетрпељивим и неспособним за све обавезе рада или богослужења.²⁸²

Душа коју разједа овако отровна туга као мољац одећу толико се квари да постаје бесплодна и неприкладна за изградњу и украшавање духовног храма чији је темељ положио мудри градитељ Павле говорећи: “Ви јесте храм Божиј, и дух Божиј живет в вас” (1 Кор. 3, 16).²⁸³ Човек који је дуго препуштен дубокој тузи толико слаби своје духовне снаге да лишава себе сваке могућности да корача путем свог моралног усавршавања, и само спасење често почиње да му изгледа недостижно, подвизи узалудни, труд и нада – бескорисни. И тако онај кога туга разједа долази или до потпуног унинија или до очајања. То је нарочита врста туге, много гора, јер не води душу ка исправљању живота, не води је ка очишћењу од порока, већ директно у смрт.²⁸⁴ Овакво стање лако може довести до тога да човек следи Јудин пример. Ништа није тако снажно и погубно по човекову душу као очајање, каже преп. Исаак Сирин. Оно не зна да га је неко победио на овај или онај начин и било каквим средствима. Ниједан непријатељ не може да му се супротстави. И човек који му се препустио, погнуо је своју главу, како би прихватио смрт.²⁸⁵

Униније, премда није тако опасно по човекову душу као потпуно очајање, као страст по својим својствима за њу представља погубни отров. Страст унинија се код отаца-аскета обично среће поред туге. Чак се често један термин (“туга”, “печал”) користи уместо другог (“униније”); и то је, наравно, зато што се симптоми једне и друге страсти

²⁷⁴ Нил Син. Твор., 1, 232.

²⁷⁵ Исто; *Ин.Кас.*, Соб. 5, 11.

²⁷⁶ *Ин. Кас.*, Књ. 9, 10; *Варс. и Ин.* 737 одг.

²⁷⁷ *Ин.Кас.*, Књ. 9, гл. 11.

²⁷⁸ *Нил Син.*, Твор. т. 1, с. 232.

²⁷⁹ *Ис. Сир.*, Слова..., 89, 411.

²⁸⁰ *Нил Син.*, Твор., т. 1, с. 232, 214, 11.

²⁸¹ *Ин. Кас.* Књ. 9, 11; 9, 1.

²⁸² Исто, 9, 1; 4; *Нил Син.* Твор., т. 1, с. 213.

²⁸³ Исто, 9, 3.

²⁸⁴ *Ин.Кас.*, Књ. 9, 9.

²⁸⁵ *Ис. Сир.*, Твор., Доброт., 2, с. 685, 124.

веома често испољавају потпуно исто манифестујући се нешто интензивније у страсти унинија. У овом последњем смислу униније се дефинише као коначни, потпуни развој претходне страсти (печали)²⁸⁶ на заједничком психолошком тлу. Заиста, сви симптоми који карактеришу тугу испољавајући се у страсти унинија у оштријим формама обухватају, заузимају у човеку ширу област – све његове душевне снаге, због чега страст унинија преподобни Нил Синајски и назива не само болешћу душе (као тугу), већ “изнемоглошћу душе”;²⁸⁷ а то и јесте тако зато што док се друге страсти дотичу или само раздражљивог дела душе или вољног, или пак мисаоног, униније, обухватајући све силе душе одједном, истовремено покреће готово све страсти – ево зашто је оно и теже од свих других страсти.²⁸⁸ Ова страст се зато карактерише као “слабост душе”, “раслабљеност душе”,²⁸⁹ “изнемоглост душе”,²⁹⁰ као опште душевно туробно стање.²⁹¹ Душа човека који је подвргнут унинију због тога што разум губи сваку власт над током душевног живота, изгледа потпуно пасивно према религиозно-моралном подвигу, као потпуно ослабљена, као “успавана”.²⁹² Све остале страсти, у атмосфери опште ослабљености душевног стања, нападају човека који је у стању унинија, делују пуном снагом не наилазећи на одговарајући отпор од стране неодлучне воље; душа оваквог човека представља полигон за њихово потпуно господарење. Зато се човек који је пао у униније препознаје по многим карактеристичним цртама као што су: лењост, роптање, неспособност за рад,²⁹³ одсуство стрпљења, бесциљно прелажење с места на место, нерад и доконост, испразност у мислима.²⁹⁴ Лењост и ослабљеност у молитвеном подвигу, досада приликом читања и слушања речи Божије, непажња на Божанственим службама, малодушност, која понекад доводи до потпуног губитка наде у Бога²⁹⁵ – све су то несумњиво симптоми страсти унинија.

То како се униније поткрада у срце и какву штету причињава духу јасно и сликовито је приказао преподобни Јован Касијан, представивши слику напада страсти унинија на монаха. Овај отац каже да кад униније напада једну душу оно изазива страх због места на којем монах живи, постаје му мрско да остане у келији, постају му мрска браћа која живе са њим или далеко од њега, оно рађа презир, одвратност према другима и монах их сматра нерадним и мање духовним. Такође га чини лењим и за сваки посао у келији, лењим. Не допушта му ни да остане у келији дуже, ни да прилежно чита и он често јадикuje што боравећи толико времена у истој келији ни у чему нема успеха, ропће и уздише што нема никаквог духовног плода и сматра да га неће имати док буде везан за ово друштво, тугује што нема духовне користи и узалудно живи на том месту, јер имајући способност да управља другима и да доноси корист веома многима он никога не поучава и никоме не доноси корист својим поукама и учењем. Хвали друге удаљене манастире и та места сматра кориснијим и повољнијим за остваривање успеха и мисли да они више помажу спасењу; такође друштво тамошње братије замишља као повољно за духовни живот. И насупрот томе, све што се налази на дохват руке је лоше, не само да нема никакве поуке од браће, већ с великим напором одржава и голи телесни живот. На крају, мисли да остајући на том месту не може да се спаси, да треба да остави келију у којој ће погинути ако буде и даље остао, и зато се што пре може сели на друго место. Затим

²⁸⁶ *Ин.Кас.*, Књ. 9, 1; уп. *Нил Син.*, т. 1, с. 212.

²⁸⁷ *Нил Син.*, Твор., т. 1, с. 215, 13; 232.

²⁸⁸ *Макс. Исп.* Доброт., 3, с. 171, 67; *Евагр.м.* Наставл. Доброт., 1, с. 574, 25; *Ефр.Сир.*, О борбе с унынием – Доброт. 2., с. 416, 239.

²⁸⁹ *Ин.Леств.*, 13, 2.

²⁹⁰ *Нил Син.*, Твор., т. 1, с. 215, 13; с. 217.

²⁹¹ *Ис.Сир.*, Слова..., с. 78.

²⁹² *Нил Син.*, исто; *Ин.Кас.*, Књ. 10, 4; *Ин.Леств.*, 13, 2.

²⁹³ *Ефр. Сир.*, Доброт., 2, гл. 232, 244, 229; с. 415, 226-227.

²⁹⁴ Исто, гл. 249, 230; 232-234; 236, 234.

²⁹⁵ *Нил Син.*, Твор., т. 1, 217, 214; *Ин.Леств.* 13, 7; *Евагр.м.* Наставл... Доброт., 1, с. 572, 14; *Ин.Кас.*, Књ. 10, 2; *Мак. Вел.* Беседы..., 450.

униније такође рађа ослабљеност тела и глад у пет и шест (по нашем рачунању времена у 11 и 12 сати) као да је монах уморан и ослабљен због дугог пута и најтежег посла, или као да је провео два или три дана у посту без поткрепљивања храном. Стога се тада немирно осврће овамо-онамо и уздише што му нико од браће не долази, често час излази, час улази у келију и често погледа на сунце као да се оно споро креће ка западу. Дакле, у тако неразумној смућености духа као да се земља покрила мраком монах остаје докон, не бави се никаквим духовним делом и мисли да ништа друго не може бити средство против овакве борбе осим посете неког брата или утехе сна. Затим овај недуг монаху сугерише да треба пристојно да поздрави и посети болесне који се налазе у близини или негде далеко. Такође му сугерише некакве благочестиве побожне обавезе: да треба да нађе родитеље и чешће да их посећује; сматра великим делом благочестија да чешће посећује неку побожну жену која се посветила Богу, нарочито ону коју родитељи не помажу и да се брине о њој, ако јој је нешто неопходно, а родитељи јој не дају и на то не пазе, свето је дело помоћи јој и да у то треба улагати већи труд побожности него јалово, без икаквог успеха седети у келији. И тако несрећна душа, спутана оваквим лукавствима непријатеља, ослабљена духом унинија као снажним тиранином пада у сан, или истерана из затвора своје келије почиње да тражи у овој борби утеху у посети брата; и овим средством од којег сада наводно добија олакшање након тога бива још више ослабљена. На тај начин Христов војник поставши дезертер из своје војне службе и издајник, везује себе житејским делима и постаје неугодан војном старешини (2 Тим. 2, 4).²⁹⁶

Што се тиче тога одакле потиче униније оци-аскете дају следећи одговор: униније потиче или од природних узрока – “претераног рада” или пак од демона.²⁹⁷ Постоји природно униније – од немоћи, и постоји униније од демона. Природно униније наступа кад се човек труди више него што може и приморава себе на још већи труд.²⁹⁸ Од демона униније потиче када непријатељ видећи човека у лењости (у овом веснику скретања у зло) или доконости напада слабу и ненаоружану душу, и још више је слаби и коначно везује својим оковима.²⁹⁹ Дакле, разлози који производе страст унинија се крију у нама самима – то је лењост, доконост уопште, безбрижност и одсуство у нама срдачног делања.³⁰⁰ Наша душевна слабост служи само као терен за семена непријатеља, а сама ослабљеност већ одражава стање наше воље.³⁰¹ Страст унинија се пре свега карактерише као болесно стање наше ослабљене воље због чега сви оци-аскете ради њеног учвршћивања упорно саветују рад, рукодеље и занимања сличне врсте.³⁰² Страст унинија, исто као и туга која је са њом сродна, чинећи “болест душе” несумњиво представљају стања слабе и болесне воље.³⁰³ Стога су јасне основе због којих оци-аскете оцењујући значај унинија у духовном животу сматрају ову страст у највећој мери опасним, злим и тешким непријатељем у подвизима спасења.³⁰⁴ Униније, заслепљујући људски ум чини овај ум неспособним за созерцавање истине добродетељи; уништава саме добродетељи трпљења, смирења и љубави на којима почива наше спасење: и слабећи нашу душу и вољу (која је ионако слаба), представља, по речима отаца-аскета “свепрождирућу смрт” за човека-хришћанина.³⁰⁵

Дакле, туга и униније, као и среброљубље и гнев, јесу по учењу отаца, расположења наше греховне душе, унутрашње психофизичке појаве, које најочигледније изражавају стање наше болесне воље.

²⁹⁶ *Ин.Кас.* Књ. 16, гл. 2-3; *Евагр.м.* Доброт., 1, 604, 7; *Ефр. Сир.*, Доброт., 2, с. 419, 257; *Нил Син.* 1, 245 и 233.

²⁹⁷ *Евагр.м.* Доброт., 1, с. 630, 16; *Ин.Кас.* Соб. 5, 11; *Ин.Леств.* 13, гл. 15.

²⁹⁸ *Варс. и Ин.* Одг. 559.

²⁹⁹ *Нил Син.* 214; *Ефр.Сир.*, Твор. 3, 412; *Евагр.м.* Доброт., 1, 595, 8; уп. *Ин.Кас.*, Књ. 10, 21.

³⁰⁰ *Варс. и Ин.* Одг. 470; и претх. цит. *Ин.Кас.*, Соб., 5, 3.

³⁰¹ *Варс. и Ин.* Одг. 497 и 13.

³⁰² *Нил Син.* 1, 216; *Ин.Кас.*, Књ. 10, 98, 14, и др.

³⁰³ *Нил Син.* 1, 232; 213-217.

³⁰⁴ *Ин.Кас.*, књ. 10, 1; *Евагр.м.* Доброт., 1, с. 573, 19; уп. *Макс. Исп.* Доброт., 3, с. 171, 67.

³⁰⁵ *Ин.Кас.* 10, 4, 6; *Нил Син.* Доброт., 2, 239, 254 и *Ин.Леств.* 13, 6.

Што се тиче последњег пара страсти – таштине и гордости, оне су међусобно повезане тако тесном везом да нема могућности да се начини тачно разграничење између њих. Јован Лествичник каже да међу њима ипак има разлике, јер кад човек победи таштину може да буде у власти гордости. Између ових страсти постоји разлика као што постоји између дечака и мушкарца, између пшенице и хлеба; јер је таштина почетак, а гордост крај.³⁰⁶

Ове две страсти које су међусобно повезане генетским сродством и тиме што следе директно једна иза друге завршавајући низ главних порока у највећој мери су погубљене по човеков религиозно-морални живот како по својој суштини тако и по оној нарочито тананој, тешко уочљивој форми свог испољавања у души. Док се остале страсти по учењу отаца-аскета истребљују одговарајућим добродетељима, на пример чревоугодије – постом, блуд - уздржањем, среброљубље – милосрђем према сиромашнима и т.сл. страсти таштине и гордости прате саме добродетељи и упропашћују их.³⁰⁷ Ово је условљено тиме што се наведене страсти рађају кад монах постиже видљив успех на путу подвижништва, зато што стиче и развија у себи неке врлине,³⁰⁸ јер се таштина поткрада сваком добром делу.³⁰⁹ Њу рађа и подстиче управо успех у добродетељима онога кога она напада.³¹⁰ Напротив, свака добродетељ која је усмерена на умртвљење таштине лако може да подстакне њен развој, јер како каже Евагрије-монах, ма шта да урадиш да би је отерао то постаје почетак новог рађања таштине.³¹¹ Зато се ове страсти (таштина и гордост) чак и кад се против њих користи оно што им је супротно, подстичу за разлику од свих осталих шест, јер се након што их човек истреби још више множе и кад се ових шест умртви оне се живље рађају и узрастају.³¹² Овим је делимично условљено и то што напад ових страсти на човека бива јачи и теже уочљив него напад првих.³¹³ Таштина је разноврсна, разних облика и танана је, тако да се једва може предвидети и најпрозорљивијим очима.³¹⁴ Она подвижника напада и с леве и с десне стране: јер ђаво ономе у коме није могао да изазове таштину изгледом лепо сашивене одеће, поставља замку и у виду убоге; кога није могао да свргне чашћу, њега спотиче смирењем; кога није могао да натера да се надима знањем и красноречивошћу њега обмањује важношћу ћутања; ако неко јавно пости њега искушава сујетном славом. Старци лепо пореде, каже преподобни Јован Касијан, својство ове страсти с изгледом црног и белог лука, за које се испоставља да када им се скине један покров они остају покривени другима.³¹⁵ Остале страсти нападају само онога кога су већ победиле, а кад су саме побеђене оне вену и слабе, а ова страст још жешће напада своје победнике.³¹⁶ “Друге страсти се понекад смирују ако човек промени место и ако се удаљи од предмета греха, или зато што нема прилике да им удовољи или ако се удаљи од повода, те се обично укроћују и смањују, а ова страст продире и код онога ко побегне у пустињу, и место не може да је елиминише,” већ се појачава и кад се удаљавају спољашњи предмети, јер она не бива надахнута ничим другим до успесима у добродетељима онога на кога напада.³¹⁷ Остале страсти са протицањем времена понекад слабе и нестају; а ову страст дуго време не само да не гуши, већ јој даје више подстицаја.³¹⁸ У овоме се и крије опасност од таштине, зато што кад човек осталим страстима супротстави добродетељи оне

³⁰⁶ *Ин.Леств.*, Сл. 22, 4; уп. *Ин.Кас.*, Соб., 5, 10.

³⁰⁷ *Евагр.м. Доброт.*, 1, с. 605, 8; *Ин.Кас.*, Књ. 11, гл. 9.

³⁰⁸ *Св.Ант.Вел.* Наставл... *Доброт.*, 1, 60, 77.

³⁰⁹ *Нил Син.* О тшеслави, *Доброт.*, 2, с. 260, 1.

³¹⁰ *Ин. Кас.* Књ. 11, 8.

³¹¹ *Евагр.м. Доброт.*, 1, с. 573, 20.

³¹² *Ин.Кас.*, Соб. 5, 10.

³¹³ Исто, 4 и 5 гл.

³¹⁴ Исто., гл. 7, 8.

³¹⁵ Исто. гл. 1.

³¹⁶ Исто., гл. 7, 8.

³¹⁷ Исто, гл. 8.

³¹⁸ Исто.

као да ратују отворено усред дана, па се лакше могу победити и спречити, а ова која се прилепи за добродетел, сврставши се у ред саме војске, бори се као у тамној ноћи и зато поквареније обмањује оне који је нису очекивали и нису је се пазили.³¹⁹ Све што је овде речено о таштини са великим правом се може односити и на гордост.

Што се тиче посебно таштине (κενοδοξία) она несумњиво претпоставља постојање неких врлина у човеку, које су остварене успешним подвизавањем.³²⁰ Почине од наизглед најнишгавнијег: оне који још увек тек почињу (подвижници) и имају мало успеха у добродетели таштина обично уздиже због звука гласа, односно зато што пријатно певају или што им је тело измождено постом или што су лепо. Затим таштина сугерише монаху да тражи степен клирика, презвитера, с циљем да учи друге и да за њих представља узор светости; тако страст постепено опија ум монаха.³²¹

Овде је карактеристично то да човек као средство за достизање почести и славе бира труд, подвиге и чини добра дела.³²² Ово исто представља и показатељ саме суштине анализираних страсти. Бирајући подвижничтво као средство за достизање сопствене славе ташт човек у корену изопачује, како циљ хришћанског подвижничтва, тако и сам појам хришћанских добродетели. Циљ подвига је лажан и као такав не може имати вредност са моралне тачке гледишта.³²³ Претварајући циљ у средство таштине ташт човек кроз дубоко изопачење појма подвижничтва несумњиво креће погубним путем, путем самољубља. Истински Христов подвижник непрестано борави у тако ватреној жељи да се Бог слави у њему, а сам као да не постоји. Овакав човек ни не зна шта је то он, и не осећа насладу због самих похвала исказаних речима; имајући силну жељу за смирењем он не размишља о свом достојанству.³²⁴ Друго видимо код човека који је обузет духом таштине: сви његови подвизи и добра дела не показују у њему тежњу ка слави Господа подстакнуту чистом љубављу према Богу, већ тежњу ка сопственој слави, (људској слави), односно ка задовољавању свог личног самољубља.³²⁵ Таштина (а са њом и гордост) има за основу “самољубље” стално бивајући праћена сећањем на своје сопствено достојанство.³²⁶ Центар овакве (по страсти) делатности није уздање у Бога, већ у самог човека. Зато преподобни Антоније Велики, ставља таштину поред заборављања Бога и сматра је за највећу и неизлечиву болест душе.³²⁷

Тачну и дубоку дефиницију таштине управо с ове тачке гледишта налазимо код Максима Исповедника. По његовим речима таштина је одступање од циља, који је по Богу, и преступање ка другом циљу, који није по Богу. Јер је ташт онај ко се брине за своју славу, а не за Божију славу, за добродетел, и ко има у виду да својим трудом сакупи само људску непостојану похвалу.³²⁸ Оваква људска слава у поређењу са Божанственом славом јесте узалудна, испразна, лажно-ташта, зато се и само ово стање назива “таштином”.

Чинећи врлинск подвиге ради стицања људске славе с надом да ће стећи људску похвалу човек природно сву своју пажњу не усмерава на суштину подвига, већ само на њихову спољашњу страну³²⁹. И наравно, наизглед лепо поступци и дејства представљају “јалов цвет” који крије озбиљне унутрашње пороке, јер човек варајући себе својим спољашњим делањем, разара и уништава своје унутрашње делање.³³⁰ Опијајући ум

³¹⁹ Исто., гл. 9, уп. *Ин.Леств.*, 22, 5.

³²⁰ *Евагр.м.* О восьми помыслах, к Анатолију, Доброт., 1, с. 605, 8.

³²¹ *Ин.Кас.*, Књ. 11, 13-15; уп. *Ин.Леств.* 22, 26, 31.

³²² *Евагр.м.* исто, Доброт., 1, 605, 8.

³²³ *Св.Ант.Вел.*, Наставл. Доброт., 1, 60, 77.

³²⁴ *Блж.Диадок.* Доброт., 3, гл. 13.

³²⁵ *В.Вас.Вел.* Твор., т. 5, 202; 52.

³²⁶ *Блж.Диадок* – претх.цит.

³²⁷ *Св.Ант.Вел.* исто., с. 92, 158.

³²⁸ *Св.Макс.* Исп. Доброт., 3, с. 279, 193.

³²⁹ *Нил Син.* т. 1, 218, 16; *Св.Макс.* Исп. исто; *Авва Фалассий*, Доброт., 3, с. 312, 29.

³³⁰ *Евагр.м.* Доброт., 1, с. 581, 64.

подвижника и предствљајући у његовој машти ситуације о којима нема основа да се умно расуђује,³³¹ таштина га (ум) самим тим спречава да стане пред Бога и стекне венац истинске праведности.³³² Истина, она подстиче подвижника на многи труд, пост, молитву, милостињу и т.сл., али свим овим, по речима Антонија Великог, човек не достиже ништа друго до стид и срамоту,³³³ јер таштина упропаштава све врлине које је човек раније стекао и он (онај ко је подвргнут овој болести) понекад и овде бива кажњен по суду правде Божије.³³⁴ Само ташто надимање може да упропасти тако велике добродетељи као што су биле врлине, вера и праведност цара Језекије, чија је побожност заслужила да се измене сама природа и закони читавог света (подразумева се враћање сунца за 10 степени уназад и враћање 15 година живота) и ипак све је то пропало кроз само надимање таштине тако да су све добродетељи заборављене као да их није ни било.³³⁵ Због страсти таштине човек постаје бесплодан за духовни живот; душа таштог човека се често пореди са “јамом безводном”,³³⁶ а сам он се назива идолопоклоником, чак ако је и верујући.³³⁷

Осим тога, у таштом човеку се на тлу привидне привлачности развијају неизбежни пороци: дволичност, лицемерје, лаж, завист, мржња,³³⁸ и др. А овде је главно то што таштина, која достиже свој потпуни раст прелази у најпогибелнију и демонску страст – “гордост”.

Све карактеристичне црте које најбоље изражавају страст постају оштрије, видљивије и израженије у страсти гордости. Док се ташт човек наслађује својим подвизима и врлинама видећи у њима средство за достизање угледа, славе и људске почести, горд их већ директно и нескривено усваја. Уздижући сопствену личност он утврђује своју потпуну независност не само од било ког човека, већ чак и од Бога³³⁹. Овакав човек се нада да ће свој циљ остварити без Божанствене помоћи³⁴⁰ сматрајући да су му сопствене снаге апсолутно довољне за остваривање добродетељи.³⁴¹ Док се у таштини осећа недостатак љубави према Богу и заборављање славе Божије, у гордости се испољава директно, одлучно, свесно презирање Божанствене славе, очигледно нежељење да се “узнесе слава Богу”. Зато горд човек није свестан немоћи своје пале природе³⁴² и видећи у себи самом извор сила он смело одбацује благодат” и “промисао”.³⁴³ Он понекад чак отвара своја уста хулећи на небо³⁴⁴ и бива “гуђ свим добродетељима”.³⁴⁵

Основу гордости представља самољубље које је заједничко и свим осталим страстима, а које се овде испољава у уочљивијој форми, достижући с времена на време јавно, свесно и упорно противљење Богу – ево зашто је гордост по учењу отаца-аскета тежа и погубнија од свих осталих порока,³⁴⁶ а горд човек има “заједнички удео с демонима”.³⁴⁷ Гордост је по мишљењу отаца “древно зло”,³⁴⁸ “прво зло и последње”³⁴⁹ и

³³¹ *Иоан.Кас.*, Књ. 11, 15.

³³² *Евагр.м. Доброт.*, 1, с. 581, 64.

³³³ *Св.Ант.Вел.* Наставл. Доброт., 1, с. 60, 77.

³³⁴ *Ин.Леств.* Сл. 22, 7, 8, 31; *Варс. и Ин.* Доброт., 2, с. 564, 19.

³³⁵ *Ин.Кас.*, Књ. 11, 10. У гл. 11 наведен је други пример кажњавања цара Осије губом због таштине. Уп. *Нил Син.* т. 1, 217, 13; *Ин.Леств.* 22, 7-8.

³³⁶ *Евагр.м. Доброт.* 1, с. 602, 11; Уп. исто, с. 625, 10.

³³⁷ *Ин.Леств.* 22, 6.

³³⁸ Исто; *Авва Фалассий*, Доброт., 3, с. 291, 19; *Древн.Пат.*, гл. 132, 8, 5; *Ефр. Сир.* Твор., 1, 255; *Нил Син.* т. 23, 1.

³³⁹ *Евагр.м. Доброт.*, 1, с. 605, 9.

³⁴⁰ *Ин.Леств.* 23, 1.

³⁴¹ *Нил Син.*, т. 1, 221, 18.

³⁴² *Ефр.Сир.* Твор., 3, 98. *Авва Дор.*, Поуч. 2, 42.

³⁴³ *Евагр.м. Доброт.* 1, 574, 22.

³⁴⁴ *Ефр.Сир.* Твор. 3, 98; *Ин. Леств.* 23, 34.

³⁴⁵ *Ин.Леств.* 23, 33.

³⁴⁶ *Евагр.м. Доброт.*, 1, с. 605, 9; *Нил Син.*, т. 1, 220, 17; *Ин.Кас.*, Књ. 12, 1.

³⁴⁷ *Ин.Кас.*, исто, 7; Доброт., 2, 424, 290.

³⁴⁸ *Нил Син.* Доброт., 2, с. 303, 6.

³⁴⁹ *Феод.Студ.* Доброт., 4, с. 327, 2.

извор зла, јер је гордошћу пао први Анђео, гордошћу пак падају и сви људи³⁵⁰. Гордост је “најљућа и најсвирепија звер”;³⁵¹ “из ње су, као из неког корена израсле милијарде лоза греховних”³⁵². Она је зато најмрскија Богу – “мрскост пред Господом”.³⁵³ Она је толико велика и јака да гордог може да исправи само “Сам Бог”.³⁵⁴

По мишљењу отаца-аскета постоје две врсте гордости: прва је плотска, друга духовна. Прва искушава почетнике и телесне, а друга мужеве духовне и узвишене (по животу), који се победивши претходне пороке налазе готово на врху добродетељи. “Прва гордост је кад неко прекорева брата, када га осуђује и брука као онога ко ништа не вреди, а себе сматра већим од њега; ако се такав не освести и не потруди да се поправи он мало-помало пада и у другу гордост тако да ће се погордити и против Самог Бога, а своје подвиге и добродетељи приписује себи, а не Богу, као да их је сам извршио, својим разумом и усрдношћу, а не уз Божију помоћ”.³⁵⁵ Иако се и једна и друга врста гордости усваја штетним надимањем, како против Бога, тако и против људи, ипак се ова прва тиче односа према људима огледајући се у раскиду савеза са ближњима, оскудевању љубави према њима, узношењу над њима с намерном жељом да их човек претвори у средство свог егоизма, а друга више представља гордост усмерену против самог Бога³⁵⁶.

Дакле, страст гордости почиње од наизглед праведног претпостављања себе другом, а касније, путем неприметног уздицања свог “ја” долази до поређења човека са сопственим Творцем, до свесног противљења Његовом промислу и удаљавања од Њега. Таштина означава први период постојања горде страсти кад Божанствена благодат још стоји на вратима нашег срца очекујући од нас покајање и смирење, - гордост означава други период ове – духовне – болести кад суноврат у духовну смрт постаје очигледнији зато што се дејство благодати све више и више паралише растућим самољубљем; у овом периоду, на крају, наступа и сама духовна смрт: кад човек у потпуности утоне у свој сопствени егоизам и кроз то изражава апсолутни протест против Божанствене благодати.³⁵⁷ Зато је “гордост одбацивање Бога”, “противница Богу, корен хуле”.³⁵⁸ Почетак гордости – је корен таштине; средина – понижавање ближњег, бестидно проповедање свог труда, хваљење себе у срцу, мржња, разобличавања; а крај – одбацивање Божије помоћи, уздање у своју таштину, демонска природа³⁵⁹. Пошто је првоисточник сваког зла, јер је кроз гордост ђавола грех ушао у свет,³⁶⁰ ова страст чини суштину греховне губе човека; јер она (заједно са страшћу таштине) прати и наше добродетељи и наше пороке, и сваки догађај из нашег живота претвара у повод за своје испољавање и појачавање³⁶¹ и самим тим води човека у неминовну духовну смрт кроз његово отуђивање од Бога, попут анђела који је пао с неба.³⁶²

Таштина и нарочито гордост које као заједничку основу имају самољубље су углавном актови наше воље. Право оцењивања поступака наших ближњих, уздицање својих сопствених врлина, посезање на право Божанственог суда над моралном личношћу човека – све је то смело испољавање дејстава воље, које почива на дубоким темељима покварености наше природе. Слобода првог палог анђела је родила гордост, исто као што

³⁵⁰ *Ин.Кас.* исто, 1, 4.

³⁵¹ Исто.

³⁵² *Феод.Студ.* Доброт., исто.

³⁵³ *Нил Син.* Доброт., исто.

³⁵⁴ *Ин.Леств.* 26, 180.

³⁵⁵ *Ава Дор.* поуч. 2, 46; уп. *Ин.Кас.*, Књ. 12, 29.

³⁵⁶ *Ин.Кас.* Књ. 12, 2, 24; *Ин.Кас.* Соб. 5, 12; Одличну психолошку карактеристику развоја духовне гордости из гордости прве врсте даје нам Ава Доротеј на примеру брата у својој другој поуци, с. 46.

³⁵⁷ В. *Ин.Леств.* 23, 2.

³⁵⁸ Исто., 23, 1.

³⁵⁹ Исто., гл. 2; Уп. *Макс. Исп.* Доброт., 3, с. 279, 192.

³⁶⁰ *Ин.Кас.*, 12, 5; *Ин.Леств.*, 23, 4.

³⁶¹ *Евагр.м.* Доброт., 1, с. 573, 20.

³⁶² *Евагр.м.* исто.

је и воља првог човека родила гордост – гордост је све учинила дрским. Човек по својој вољи отпада од Бога, добровољно се подвргава опасности и препушта се у руке вечне смрти по овој злој вољи.³⁶³ Зато је гордост тако велико зло да заслужује да има за противника не анђела, не друге њој противне силе, већ самог Бога Којег она одбацује.³⁶⁴

Бацајући ретроспективни поглед на ово што је речено о страстима можемо да направимо кратку рекапитулацију. Из анализе последње две страсти видимо да њихов заједнички темељ представљају самољубље и егоизам у свом највишем степену развоја и интензитета. Иста ова основа (односно самољубље и егоизам, само изражени у мањем степену) је заједничка и осталим страстима. По учењу Исака Сирина “прва од свих страсти јесте самољубље”,³⁶⁵ из којег се “као неке гране рађају изданци страсти”.³⁶⁶ Стога долазимо до закључка: свака страст је пре свега пород самољубља које је неопходно психолошко тле на којем и из којег израстају све страсти, преузимајући из ње своје сокове и бивајући у потпуности одређене њом у својим карактеристичним особеностима. Овим се, наравно, оправдава и мишљење отаца-аскета да су све страсти психолошки сродне и да имајући карактер свима њима заједничког самољубља у суштини представљају појаве исте врсте, без обзира на то да ли је страст телесна или душевна.

Пошто су израсле на таквом тлу све страсти представљају психолошку појаву. Моралној одговорности не подлежу због чињеница самих по себи, већ због оног греховног расположења које прати овај или онај наш поступак. Тачка ослонца за осуђивање страсти почива на томе што је душа слободно и владајуће начело, а тело треба да јој буде потчињено. Због блиске везе душе и тела спољашње манифестације тела носе на себи одраз прве и оцењују се као актови слободног изражавања наше душе. Зато су све наше страсти превасходно актови воље. Све помисли које нам непријатељ убацује постају у нама греховне у зависности од наше воље; у страст прелазе након што у њима осим ума и срца почне да учествује и човекова воља. Главну улогу у овом случају и даље има воља од које зависи и само постојање ове или оне страсти и морална одговорност за њу пред судом Божанске правде. Грех се, каже преподобни Јеврем Сирин “не осуђује као знање, већ као одлучност”.³⁶⁷

Дакле, резултат наше анализе страсти представљају следеће три одредбе: 1) све страсти имају једну заједничку основу – самољубље 2) све страсти су психофизичке појаве и 3) све страсти (пре свега) представљају акт воље.

Општи појам страсти

Што се тиче самог поимања страсти оци-аскете су у суштинском схватању и дефинисању углавном сагласни. Преподобни Јеврем Сирин страст дефинише на следећи начин: “Страст је греховно кретање, расположење према греху и напор и на известан начин жеља да се грех учини”³⁶⁸. Страст прецизније дефинише преподобни Јован Лествичник; он каже: “Страст је зло и тешко искорењиво спајање помисли и жеља срца, које стреми ка жељама штетним по душу и греховним делима”.³⁶⁹ Овде се страст дефинише у моменту свог стварања од помисли и схвата се као појединачан, издвојени моменат у човековом општем духовном стању. Пошто су се даље ове појединачне страсти често понављају у суштински истом облику и на тај начин стварају навику, јер од њиховог честог упражњавања душа стиче извесну навику,³⁷⁰ страст оци сматрају за “греховно

³⁶³ В. код *Ин.Леств.*, 23, 4, 10; *Ин.Кас.* Књ. 12, 5.

³⁶⁴ *Ин.Кас.* Књ. 12, 7.

³⁶⁵ *Ис.Сир.*, Слова..., 51, 28.

³⁶⁶ *Ефр.Сир.* Доброт., 2, с. 450, 71. Уп. *Еп.Феофан.* Толк. на Посл.Тим. (3, 2), 580.

³⁶⁷ *Ефр.Сир.*, Твор., 1, 23-25. Уп. *Ин.Кас.* Соб. 7, 8.

³⁶⁸ *Ефр.Сир.*, Твор., 3, 412.

³⁶⁹ В. Доп. “Лествице”, с. 22., Сл. 26, 91.

³⁷⁰ *Авва Дор.*, Поуч. 11, 142.

расположење”, које је створила иста ова навика. “Страсти нису неке лаке помисли или жеље, које се појављују и затим нестају не оставивши иза себе трага: то су јака стремљења, унутрашња расположења порочног срца. Оне улазе дубоко у природу душе и дуготрајном владавином над нама и навикавањем на то да буду задовољење до те мере се срођују са њом да на крају на извештан начин чине њену природу.” Тако страсти дефинише велики познавалац аскетске литературе и носилац отачког духа наш руски богослов-подвижник преосвећени Теофан.³⁷¹ Користећи све што је речено можемо да дамо отприлике следећу дефиницију: страсти су психичке појаве које се корене на начелима егоизма и самољубља, које обухватају све стране наше душе и карактеришу се свесном и слободном наклоношћу према греху, која путем честог понављања прелази у стално греховно расположење душе и на извештан начин постаје човекова друга природа.

Сада укратко треба да укажемо на међусобни однос страсти и греха. Оци-аскете нам дају основу да о ова два појма говоримо као о узајамно сродним и повезаним појмовима.³⁷² Из грехопада и његових последица које смо анализирали (на почетку рада) видели смо да грех који не потиче из саме наше природе представља последицу “развраћене воље”. Његов почетак се крије у постојању људске слободе. Основу греха је представљала људска “самост”. Преносећи се путем наслеђивања у људском роду он у свакој појединачној индивидуи чува све своје суштинске особине, јер се његов извор и суштина крију у нашој души, у мислима и осећањима. Стварање греха у души сваког човека одвија се истим путем и на исти начин као страст. Грех улази “на врата срца маштањем лукавог прилога”. Повод за грех увек представља ова или она помисао. Ако помисли успе да задржи пажњу ума наступа стање које је код отаца познато под називом “сочетанија” (спајања), кад се мешају наше помисли и помисли лукавих демона; даље наступа трећи моменат “слагања”, и на крају, четврти – чулно дејство или потпуни грех.³⁷³ Сваки грех се чини ради задовољства.

Зато се може закључити да грех и по својој суштини и по образовању има веома много заједничког с појавом страсти. Сваки појединачни грех се назива случајним грехом. Међутим, постоји још и грех страсти и страст греха. Оци-аскете су, не разграничавајући строго ова два појма, често један термин – “грех” стављали уместо другог – “страсти”, али их ипак нису поистовећивали. Преподобни Исак Сирин каже: “грех се не остварује без договарања са страстима”.³⁷⁴ Преподобни Јован Касијан страст назива “чланом греха” који је у својој суштини исто што и страст,³⁷⁵ само с том разликом што су грехови сама дејства страсти, њихово испуњавање на делу.³⁷⁶ Очигледно је да грех као дело, као испољавање страсти, тј. извесног расположења душе, носи све црте које су му биле својствене пре испољавања. У датом случају грех на извештан начин представља делимично испољавање појединог момента страсти – као расположења. Исти овај грех, пошто представља испољавање извесне страсти се, ако га неко често чини, претвара у лошу навик и постаје “страст греха”.³⁷⁷ Тако страст прелази у грех, а грех постаје страст; овакав узајамни однос је могућ једино ако се ове две појаве схвате као истородне по суштини. И грех и страст се подједнако сматрају као греховна расположења: прво као целовито расположење које је постало стална навика душе. Грех у човеку без испољавања представља исто што и страст, а кад се испољи он је само открива.³⁷⁸

³⁷¹ В. «Домашняя беседа», 1873., с. 996.

³⁷² *Ис. Сир.* Слова..., 85, 403. *Ин. Кас.*, Соб. 19, 12; *Авва Дор.*, поуч. 1, 26; *Ефр. Сир.* Доброт., 2, 373, 9; Исто. 360, 7.

³⁷³ В. *Преп. Исих.* Доброт., 2, с. 168, 45-46; уп. *Св. Мак. Вел.* 43, 6, 9.

³⁷⁴ *Ис. Сир.*, Слова..., 85, 403;

³⁷⁵ *Ин. Кас.* Соб. 12, 19, 12.

³⁷⁶ *Авва Дор.* Поуч. 1, 26.

³⁷⁷ *Авва Дор.*, Поуч. 11, 143; *Ин. Кас.*, Соб. 23, 14.

³⁷⁸ *Ефр. Сир.*, Доброт. 2, с. 360, 7; исто. с. 373, 9; *Ин. Леств.* 26, 40-48.

Као делимично изражавање расположења наше греховне воље (пошто овај грех потиче од воље)³⁷⁹, као појединачни грех он подлеже мањој моралној одговорности у поређењу са грехом по страсти. Човек који не чини грех по страсти показује “безакоње”, односно скретање у страну од закона, који изражава вољу Божију; а онај ко чини грех из страсти (због навике) открива осим тога (и више од тога) наклоност ка греху. Онај ко је пао у грех може брзо да се покаје јер је пао на равном месту, са којег лако може да се подигне; а онај ко је пао због страсти пао је на низбрдици, где је човеку тешко да се задржи да се не сурва до самог дна. Грех представља испољавање “изопачене воље”, а страст “болесне воље” с унутрашњим садржајем склоности ка греху. Стална унутрашња тежња ка греху човека чини одговорнијим пред законом правде, јер човек ни пре греха није престајао да греши мисаоно и након што је грех почињен он остаје у истом расположењу.³⁸⁰ Међутим, овој моралној одговорности само у сразмерном степену мери подлеже и сваки грех појединачно. И с обзиром да су обоје, тј. и грех и страст одговорни у тој мери може се рећи да се тако одређује и њихова погибелност у делу спасења душе. Обоје, а наравно, нарочито страсти, јесу веома штетне по душу и штете спасењу³⁸¹; то је ново својство, које грех и страст такође чини сроднима. Оци-аскете нам дају читав низ доказа да је дејство страсти (и порока) свих заједно и сваке посебно толико разорно да сваку страст сматрају за “погубну болест”³⁸², која, по речима Исака Сирина, “убија душу мучећи је”³⁸³. И заиста, страсти представљају смрт за душу³⁸⁴: с једне стране – оне спречавају душу, ову своју слушкињу, да созерцава Бога, Којег не може да види онај у коме страсти макар мало живе, а Бог се може видети и разумети само кроз созерцање³⁸⁵; с друге стране – оне кроз то сметају души, невести Христовој, да се сједини с Чистим Небеским Царем³⁸⁶, и тако је удаљују од Христа, Који “је живот свих разумних твари, створених по Његовом подобију”³⁸⁷. Удаљавање душе од Бога као извора живота представља њену несумњиву смрт³⁸⁸.

Резимирајући све што смо рекли на основу података из аскетске литературе морамо истаћи да страсти, не чинећи нашу природу, представљају случајне, пролазне, болесне красте на нашој души,³⁸⁹ које, ако не буду уклоњене, могу да је подвргну вечној смрти. Да ли ћемо уклонити ове болесне појаве зависи од наше воље. Страсти јесу закључана врата пред лицем чистоте. Ако неко не отвори ова врата неће ући у непорочну и чисту област срца; онај ко се претходно не очисти од страсти не може да ући у непорочну и чисту област срца. Дакле, за онога ко жели да се спаси, а спасење је циљ истинског хришћанског живота неизбежна је борба са страстима.

Пут ка богоопштењу

Као што се физички болесник, чак и ако је његова болест дуготрајна и опасна нада да ће му се здравље повратити, тако и човек-хришћанин, ма каквом јачином духовне губе (страстима) био обузет, није лишен наде у помоћ благодати Божије и у то да ће излечити своју душу. Он са чежњом чека своју вишњу отаџбину у којој је Бог. Он као болесник замишља древну отаџбину, владичански боравак у њој и царовање заједно са својим

³⁷⁹ *Ин.Кас.* Соб. 23, 1.

³⁸⁰ *Макс.Исп.* Доброт., 3, 208, 74.

³⁸¹ *Ант.Вел.* Наставл. Доброт., 1, с. 65, 8; *Ин.Кас.* Соб. 23, 14.

³⁸² *Авва Дор.* Поуч. 11, 134.

³⁸³ *Ис. Сир.*, Слова..., 85, 403.

³⁸⁴ *Ефр.Сир.*, Твор., 3, 286

³⁸⁵ *Ефр.Сир.* Твор., 2, 115; *Ин.Кас.*, Соб. 1, 15; *Ефр.Сир.*, Твор. 4, 41; *Св.Ант.Вел.* Настав. Доброт., 1, с. 33, 35.

³⁸⁶ *Ефр.Сир.* Доброт. 2, с. 360, 6.

³⁸⁷ *Ант.Вел.* Доброт., 1, 33, 35.

³⁸⁸ *Ин.Кас.*, Соб. 23, 19.

³⁸⁹ *Ис.Сир.*, Слова..., 28.

Владиком. Само тамо, само у Њему он види сврху и циљ свог постојања; у Ономе одакле је потекао и од Кога је добио своје Божанствено благодородство. “Иако је душа изранављена ранама срамних страсти, иако је заслепљена духовном тамом, она ипак има вољу да завапи ка Исусу и да Га призове да дође у подари јој вечно избављење.”³⁹⁰

Од отаца-аскета нарочито јасно формулисано учење о циљу човека налазимо код преподобног Макарија Египатског. Последњим циљем и највећим благом човека он сматра богоопштење. “Нема друге такве благодости и узајамности као што имају душа и Бог и Бог и душа”, каже свети отац. Ова блискост се огледа у томе што Бог није ступио у општење с тварју коју је Он створио, већ само с човеком и само у њему почива као на свом престолу. Човек кроз овако блиско општење са својим Богом постаје Његов сродник.³⁹¹ Бог је постао Женик душе, она – божанствена невеста.³⁹² Зато човек и не налази мир нигде осим у Богу.³⁹³ У таквом сродству с Богом човек се налази због свог првобитног назначења у творевини. Имајући тако узвишен циљ човек му је био прилагођен већ приликом стварања, у стварању је био стављен поред циља живота.³⁹⁴ Први људи су заиста и били у Богу, и имали су велика преимућства и добра, јер су “били заодевени Божијом славом”.³⁹⁵ Човек је имајући чист ум созерцавао свог Владика и царовао над својим помислима и у блаженству био покривен Божанственом славом.³⁹⁶ Сама Реч која је пребивала у њему је за њега била све: и човек је био у части и чистоти, туђ је био демонима, чист од греха или од порока – био је Божије подобије.³⁹⁷

Кад је човек пао он се слободно раскинувши савез сродства с Богом, удаљио од Извора живота – Истинитог Бога. Преступ је унео у природу његове богосличне душе зло, које је тако јако растројило душу, да је ради воспостављања хармоније која је у њему раније постојала и ради воспостављања савеза сродности Богом требало да у телу на земљу дође и пострада лично Син Божји. Христос Господ је извршио спасење човека: вратио га је Свом Оцу давши му и потребну благодат Светог Духа. Сад човеку преостаје да изађе из ограничености своје природе и да поново постане заједничар у Божанственој природи. Душа која истински верује у Христа из данашњег порочног стања мора да пређе у друго стање – Божанствено, и да постане нова природа уз помоћ силе Светога Духа.³⁹⁸ Отуда су мудре девојке (Мт. 25, 1-12) оне које теже ка ономе што је необично за нашу природу, а луде су људи који су остали при сопственој природи.³⁹⁹ Човек који се приближио савршенству постаје нешто веће од самог себе зато што се обожује и постаје син Божји.⁴⁰⁰ Његова душа сједињујући се с Духом Светим постаје светлост, сва постаје око, сва – дух, сва – радост, сва – успокојење, сва – радовање, сва – љубав, сва милосрђе, сва побожност и доброта⁴⁰¹. Они који су достигли овај степен савршенства јесу синови Господа и богови, цареви и владике.⁴⁰² Силом Духа они не само да се враћају првобитном Адамовом савршенству, већ постају изнад њега зато што постају обожени.⁴⁰³

Отуда с неоспорном убедљивошћу следи да човек може да живи само онда кад уђе у живо општење са својим Богом Који је истински и самосвојни Живот и пунота добара. Ван овог благодатног општења, ван учествовања у овом Животу човек не може да живи:

³⁹⁰ *Мак.Вел.*, Беседе..., 20, 7.

³⁹¹ Исто, 45, 5.

³⁹² Исто, 49, 5.

³⁹³ Исто, 45, 5. *Ис.Сир.*, 56 сл.

³⁹⁴ Исто, 46.

³⁹⁵ Исто, 12, 8.

³⁹⁶ Исто, 45, 1; 15, 23; 12, 6.

³⁹⁷ Исто, 26, 1.

³⁹⁸ Исто, 45, 5.

³⁹⁹ Исто, 4, 6, 8.

⁴⁰⁰ Исто, 15, 33.

⁴⁰¹ Исто, 18, 10.

⁴⁰² Исто, 17, 1, 27, 3.

⁴⁰³ Исто, 26, 2.

одступање од Бога је смрт.⁴⁰⁴ “Ако је Бог Светлост,” каже преподобни Теодор Студит, “Живот и Истина, како да човек не стреми жудно ка Њему, како да не тражи живо општење с Њим како би га достигла!” Дакле, пред сваким од нас се налази живот и смрт. Определимо се за живот, одлучимо се за бесмртност; бежимо од таме, мрака и погибелји да бисмо се удостојили Царства Небеског у Христу Исусу Господу нашем.⁴⁰⁵

Човеков пут ка оваквом богоопштењу у треба да се састоји у његовом развијању свих оних духовних дарова у себи, које му је Творац обилно дао кроз достизање чистоте душе, која је “првобитни дар наше природе”.⁴⁰⁶ Достизање ове неопходне душевне чистоте на земљи ометају управо људске страсти. Страст представља закључана врата пред Чистотом. Ако неко не отвори ова врата неће ући у непорочну и чисту област срца.⁴⁰⁷ Међутим, чистота душе чини једини неопходан и обавезан услов за достизање созерцатељног сједињења са Богом.⁴⁰⁸ Онај ко није победио греховне страсти, у коме још макар мало живе телесне страсти не може да види Бога, као што Он Сам каже: “Не можеш видјети Лица Мојега.”⁴⁰⁹ Као што је немогуће да неко види своје лице у мутној води тако и душа ако се не очисти од туђих (тј. страсних) помисли не може созерцатељно да се моли Богу.⁴¹⁰ “Зато,” каже свети Григорије Богослов, “прво треба очистити себе, па тек онда беседити са Чистим.”⁴¹¹ Треба истребити у себи паганске народе (страсти) и тада ушавши у обећану земљу човек може да нађе мир у светилишту Божијем.”⁴¹²

Дакле, ако страсти ометају душу да буде чиста пред Богом и ако служе као преграда скривених добродетељи душе,⁴¹³ кроз чије упражњавање она може да достигне чистоту, која је по њу спасоносна, – борба с њима је неизбежна и неопходна.⁴¹⁴

Овај неизбежни пут борбе са страстима и пороцима по учењу отаца-аскета чини саставни дао свег човековог истински хришћанског живота. Ова борба мора бити непоколебљива и постојана:⁴¹⁵ она не сме бити прекинута чак ни онда кад човек достигне бестрасност кроз победу над страстима и зато је истински хришћанин док је у телу води – до смрти.⁴¹⁶

Из овога што је речено се већ очигледно открива да је човеку за достизање циља богоопштења неопходан пут борбе са самим собом, са својим домаћим непријатељима – “страстима”. Овај пут борбе представља негативан пут приликом човековог остваривања сопствене воље. Кад би човек могао да иде право, само путем позитивног развоја и усвајања садржаја, који нуди хришћански морал, онда би, наравно, и подвижништво било сувишно, али се испоставља да је због стања његове пале природе неопходно прибегавање вештачким мерама гушења стеченог садржаја живота у себи самом.⁴¹⁷ Међутим, овај (негативни) пут борбе сам не може да доведе човека до тога да достигне савршенство на земљи и потпуну бестрасност, која је дворац Небеског Цара.⁴¹⁸ “Свако ко жели да се спаси мора не само да не чини зло, већ је обавезан да чини и добро, као што је речено у Псалму: “уклонисја от зла и сотвори благо”.⁴¹⁹ Дакле, човек истовремено у току своје борбе мора

⁴⁰⁴ Григорий Нисский. Против Евномия, 8, књ. 5, 135..

⁴⁰⁵ Феод. Студ. Доброт., 4, с. 345.

⁴⁰⁶ Ис. Сир., Слова..., 54.

⁴⁰⁷ Ис. Сир., Слова..., 4.

⁴⁰⁸ Исто, 58, 305; 32, 152.

⁴⁰⁹ Ин. Кас., Соб. 1, 15.

⁴¹⁰ Древн. пат., гл. 13, 16.

⁴¹¹ Григорий Богослов. Творения. МДА, 1889, ч. 3, 39 сл. 213.

⁴¹² Мак. Вел., 25, 7.

⁴¹³ Ис. Сир., Слова..., 72.

⁴¹⁴ Мак. Вел., 15, 11; уп. Ефр. Сир., Твор., 3, 72, 365.

⁴¹⁵ Ефр. Сир., Доброт. 2, с. 465., 102; Ис. Сир., Доброт., 678, 103.

⁴¹⁶ Ин. Кас., Књ. 5, 19; 4, 37; Евагр. м. Доброт., 1, с. 574, 25.

⁴¹⁷ Иером. Феодор. Аскетич. воззр. И. Кассиана – 118 стр.

⁴¹⁸ Ин. Леств. 19, 14.

⁴¹⁹ Авва Дор. поуч. 12, 152.

да се брине за неговање врлина: потребан је позитиван пут који директно води у Вишњу Отацбину. Овде се истовремено одвија двоструки рад: разарање и стварање, сађење и искорењивање, јер се пороци побеђују супротним врлинама и искорењивање порока није ништа друго до засађивање добродетељи и оно се врши само под овим условом. Земља срца не остаје и не може да остане празна и онолико колико добродетељи улазе у њен посед искорењују се пороци.⁴²⁰ Зато постоји потпуна могућност сједињења у процесу религиозно-моралног усавршавања хришћанина и ка овом савршенству воде два пута: позитиван и негативан.⁴²¹ Чак и више од тога, негативни моменат човековог аскетског делања је нераскидиво и органски повезан с позитивним моментом и добија своју праву снагу и значење у духовном животу управо због напредовања у њему у складу с његовим истинским остваривањем.⁴²² Дакле, корен потребе за подвижништвом се, по мишљењу отаца-аскета, налази у дубини палог човека и јесте неопходно живљење по начелима душе, превасходно у интересима човековог моралног усавршавања.

Сад се само по себи поставља питање о томе где подвижник да тражи средства за борбу с овако многобројним и јаким непријатељем (јаким зато што су на страни покварене људске природе са њеним страстима и пороцима велики помагачи зле силе – демони).⁴²³ Као одговор на ово служи учење отаца-аскета о човековој природној способности за добро и о благодати Божијој као неопходном средству за спасење. По учењу преподобног Макарија Великог човек за развијање духовног живота има у себи извесну количину оних сила које му је Бог дао на почетку и које после пада у грех нису изгубиле могућност да га усмеравају ка добру. Неправедно, каже овај свети отац, неки тврде да је човек коначно умро и да уопште не може да чини добро,⁴²⁴ јер зло није потпуно умртвило човека.⁴²⁵ у њему је после пада у грех остало виђење,⁴²⁶ остао је и ум који живи, расуђује, има вољу,⁴²⁷ остала је у човеку и слобода коју му је Бог дао на почетку.⁴²⁸ Зато, наставља свети отац, приликом расуђивања о усрдности према добрим делима нико нека се не изговара да нема снаге да чини дела која спасавају душу зато што Бог Својим слугама не заповеда било шта што није могуће, већ је показао тако преизобилну и богату љубав и благост Божанства, и у Његовој је вољи да свакоме омогући да чини нешто добро и нико од оних који имају усрдност не остаје без могућности да се спаси.⁴²⁹ Дакле, човек није изгубио способност да бира између добра и зла.

Ипак, уз сву ватрену жељу и јаку решеност човек само својим силама не може да обезбеди себи успех у борби са страстима. Уз помоћ своје слободе он може да се супротставља ђаволу, али не може притом да има власт над страстима и да их се ослободи, и не може да се ослободи ни борбе са помислима,⁴³⁰ јер зло у нама ипак делује са свом снагом и очигледношћу.⁴³¹ Грех је тако дубоко продро у читаво човеково биће да он с њим може да се бори, може да га чини слабијим и да спречава да се испољава у делима, али човеку није дато и он не може да га искорени сопственом снагом: ово може да учини само Божија сила.⁴³² Овде је потребна Божанска помоћ; човеку је потребна благодат Светог Духа, која нам се даје због заслуга Сина Божијег, коју је човек “обавезан да призива” како би имао успеха. Обраћање Богу зависи од нас. “Брже и на прави начин,” каже преподобни

⁴²⁰ *Ин.Кас.*, Соб. 5, 23; *Ис.Сир.*, Слова..., 54.

⁴²¹ *Еп.Феофан*. Пућ ко спасениу, 266-267.

⁴²² *В.Зарин*. С. Аскетизм..., ч. 2, 307.

⁴²³ *Феод.Студ.*, Доброт., 4, с. 314, 1; *Мак.Вел.*, 26, 12; *Ин.Кас.*, 1, 19, 20.

⁴²⁴ *Мак.Вел.* 46, 3; (уп. *Ин.Кас.*, Соб. 13).

⁴²⁵ Исто, 12, 2.

⁴²⁶ Исто, 12, 8.

⁴²⁷ Исто, 26, 1.

⁴²⁸ Исто, 15, 38.

⁴²⁹ Исто, 15, 38.

⁴³⁰ *Св.Мак.Вел.*, 16, 1.

⁴³¹ Исто, 3, 4.

⁴³² *Ефр.Сир.* Доброт., 2, с. 436, 21.

Макарије Велики, “обратимо се Богу тражећи Његову помоћ, а Он је спреман да нас спасе, зато што очекује ватрену, по мери наше снаге, тежњу наше воље ка Њему. Иако је душа изранављена ранама срамних страсти, иако је заслепљена греховном тамом, ипак има вољу да завапи ка Христу и да Га призива да Он дође и подари души вечно избављење. Слепац и крвоточива нису могли да се исцеле сопственим силама. Они су могли само да желе исцељење и да вапију Божанственом човекољубљу за помоћ. Дакле, ако неко не приступи Господу по сопственој вољи и ако Га не буде преклињао по својој жељи са несумњивом вером, неће добити исцељење ни од страсти чак и ако у то уложи много усрдности и много труда.”⁴³³ Делање самог човека не може да донесе достојне плодове Господу ако се човек ограничи само на своје делање и ако се не буде надао да ће примити нешто друго, и ако на душу не почне да дува ветар Светог Духа, ако се не појави небески облак, ако не падне са неба дажд⁴³⁴, тј. ако му не помогне Божанствена благодат.

Божанствена благодат, ипак, помаже човеку онда кад Господ види његову “добру вољу”, и “добру жељу”, када човекова душа објави истинску решеност: и кад она ма шта да јој буде учињено, и кад међу хиљаду искушења све трепећи говори: „Би ако умрем нећу Га (тј. Господа) оставити како бих угодила греху и непријатељу.”⁴³⁵ Ова решеност ће се изразити тако што ће човек осудити преступност својих страсти и порока, што ће их омрзнути и ударити чврст темељ свом непријатељском односу према греху. По речима светитеља Теофана, могућност, основа, услов за све унутрашње победе јесте прва победа над собом – у преокрету воље и предавању себе Богу с непријатељским одбацивањем свега греховног. Овде се рађа одбојност према страствености, мржња и непријатељство које и јесте војна духовна сила и која сама замењује сву војску. Где ње нема тамо је и без борбе победа већ у рукама непријатеља; на супрот томе, где она постоји тамо често освајамо победу и без борбе. Стог се види да је полазна тачка наше позитивне делатности наше унутрашње расположење, јер је оно полазна тачка и борбе, само са друге стране. Дакле, преокрет сопствене воље ка добру и мржња према греховности страсти, према свим својим пороцима, према свим поводима за њих чини један од основних услова за успех у борби са страстима.⁴³⁶ „Господ,” каже преподобни Макарије Велики, „видећи такву жељу и добру намеру човека показује према њему Своју милост, избавља га од непријатеља његових и од греха који у њему живи испуњавајући га Духом Светим.”⁴³⁷

Дакле, победа над страстима мора се остваривати уз следећа два услова: са стране човека – уз његову слободну вољу (која се изражава у делатном подвижништву); са стране Бога – у испуњавању човека благодаћу Светог Духа. У датом случају је људска воља веома битан услов. Ако нема воље сам Бог ништа не чини иако и може по Својој слободи. Зато од човека зависи хоће ли Дух нешто учинити.⁴³⁸ И добра жеља самог човека већ служи као тачка за привлачење дејства благодати као унутрашње силе и у доброј жељи као да се открива место за спајање две силе – воље и благодати.

Борба са страстима

Карактер човекове борбе се у потпуности одређује њеним циљем. Борба са страстима се усмерава као прво: на искорењивање греха, као друго – на обнављање унутрашњег човека путем његовог довођења до идеала чистоте.⁴³⁹ Грех и страсти јесу психичке, унутрашње појаве.⁴⁴⁰ Зато и почетак обнављања унутрашњег човека почиње од

⁴³³ *Ин.Леств.* 15, 25; 26, 34.

⁴³⁴ *Св.Мак.Вел.* 26, 19.

⁴³⁵ *Уп.Св.Мак.Вел.* 26, 19; *уп. Св.Мак.Вел.* 26, 19; 26.

⁴³⁶ *Еп.Феофан.* Пућ ко спасенију, 267.

⁴³⁷ *Ис.Сир.Доброт.*, 2, s. 732, 230.

⁴³⁸ *Исто*, 37, 10.

⁴³⁹ *Ин.Кас.*, Соб. 14, 3.

⁴⁴⁰ *Мак.Вел.*, 17, 15.

унутрашње борбе са самим собом, зато што нико није толики непријатељ човеку као његова сопствена осећања; његови непријатељи су његови укућани: пороци и лоше наклоности које су се у њему укорениле.⁴⁴¹ „Немамо разлога да се плашимо спољашњег непријатеља,“ каже Касијан, дефинишући карактер подвижничке борбе „непријатељ се крије у нама самима. У нама се свакодневно одвија унутрашња борба. Душа је погружена у велики разврат и пороке који, хранећи је штетним соковима, као да је држе у заробљеништву.“⁴⁴² Управо са овим зајмодавцима – пороцима – и мора да ратује сваки Христов подвижник. Борбе унутрашњег карактера такође захтевају достизање идеала моралне чистоте. Овај идеал је потпуна и целовита прозрачност душе, одсуство у њој и најмањих и тренутних примеса греха. Не треба човек да чисти своју душу од једног или неколико порока или лоших навика, већ од свих. Не може се притом ограничавати на отклањање само спољашњих манифестација сваког порока. Треба да угуши осећања и мисли којима се порок храни, треба да прати непријатеља до његовог последњег уточишта у тамним дубинама несвесног како би га на крају ишчупао са кореном. Треба да освети само срце и сам ум (Мак. Вел. 14, 3).

Дакле, карактер подвижникове борбе мора бити углавном унутрашњи – духовни. Ради већег успеха ове врсте борбе подвижнику је несумњиво потребно много спољашњих помагала, метода и услова. Сама унутрашња борба по принципима духа, без учествовања тела, не може бити потпуно успешна: човеку је потребна и друга врста борбе – спољашња, која се састоји у извесним методама и помоћним средствима као што су спољашњи пост, уздржавање, молитва, бдење, удаљавање од света и томе слично. Спољашња борба је само помоћ за успешно искорењивање греха и насађивање добродетели; а унутрашња борба с греховним покретима душе јесте главни задатак у животу. Зато су оне у заједничком послу изузетно важне једна за другу и неодвојиве.

Због превасходног значаја унутрашње борбе у односу на спољашњу оци-аскете указују на то да и оружје наше борбе не сме бити телесно, већ духовно и јако уздањем у Бога (Јн. Кас., Саб. 5). Врсте оружја и својства којима се морамо опасати да бисмо водили борбу Господњу су следећи: вера је штит, који одбацује стреле похоти, умртвљује их страхом од будућег Суда; љубав је оклоп и не допушта ђаволским стрелама да продру до унутрашњег човека; нада је шлем – штити главу; духовни мач јесте реч Божија; појас – љубав према ближњима; обућа смиреност; наш лук је подизање руку на молитву. Онај ко буде наоружан овим оружјем неће бити одведен у непријатељску земљу помисли.⁴⁴³

Општи поредак борбе са страстима се дефинише општепризнатом тврдњом да се свака болест лечи онда када бива отклоњен њен прави узрок. Наше страсти јесу болест душе. Почетак стварања страсти представљају зле греховне помисли, које их чине владарима човека којег су поробиле. Зато главна пажња треба да буде усмерена на то да се оне истерају и да се не допусти стварање лоших расположења која започињу од помисли у нашем срцу. Борба зато треба да почне од помисли. Овај посао несумњиво треба да пада у удео људског ума који преподобни Макарије Велики признаје за јединог борца са злим начелом у области осећања и мисли, за борца који је прожет свешћу о сили и моћи, који може да победи порочне тежње и жеље. Он није нимало слабији од демонских сила. Ум уразумљује и усмерава срце и успављује природне помисли које се у њему рађају.

Делатност ума пре свега мора бити усмерена на разликовање помисли. „У души се,“ расуђује преподобни Макарије Велики, „сваког трена бори мноштво помисли. Од њих једне производи сама душа, друге сугеришу људи, а треће убацују демони.“⁴⁴⁴ Подвижник мора умети да се разабере у свим овим мислима, да разликује добре и корисне од злих и штетних. У датом случају подвижник треба да се угледа на вештог ковача новца који мора знати да разликује лажне монете од правих. Фалсификат у датом случају потиче од

⁴⁴¹ *Ин.Кас.*, Соб. 18, 16.

⁴⁴² *Ин.Кас.*, Књ. 5, 2.

⁴⁴³ Исто; *Ефр. Сир.*, Твор., 3, 301-305; *Феод.Студ.* Доброт., 4, с. 321, 1; с. 342, 177.

⁴⁴⁴ *Мак.Вел.*, 40, 5; *Евагр.м.* – Доброт., 1, с. 623, 7.

ђавола, који често под маском доброг дела и добре мисли сугерише подвижницима нешто управо погибелно и варајући га обличјем добра доводи до потпуне погибелји.⁴⁴⁵ „Душа је,“ каже Макарије Велики, „у окружењу читаве шуме помисли које јој сугерише противничка сила. Зато су потребни велика будност и пажња ума како би се разликовале туђе помисли које сугерише непријатељска сила... Помисли које круже треба одасвуда скупити у једно, разликујући природне помисли од лукавих.“⁴⁴⁶ Пре него што је пао у грех у човековој души су биле само добре помисли, међутим, грех им је придодео још много лоших и страсних помисли. Једне и друге су се у тој мери међусобно помешале да је постало веома тешко одвојити их. Помисли које одговарају чистој првосазданој природи представљају драхму јеванђељске удовице међу лукавим помислима. Душа сад не може сама да пронађе и да разврста своје сопствене помисли. Међутим, кад буде упаљена светиљка и унета светлост у помрачену кућу душа ће увидети како су њене помисли покопане у греховној нечистоти и блату. Сија сунце и тада душа види своју погибел и почиње да скупља своје помисли помешане с ђубретом и сваком прљавицином.⁴⁴⁷ Под светиљком и сунцем свети отац овде подразумева Духа Светог, Који уређује помрачени дом душе и који просвећује ове, раније предивне помисли, које су данас међутим, покопане у греховном блату.⁴⁴⁸ Овај “незамалски и велики” дар разликовања помисли, највећи дар Божанствене благодати, преподобни Јован Касијан назива расуђивањем.⁴⁴⁹ Расуђивање по схватању овог оца није ништа друго до способност подвижника да у духовном делању иде средњим (царским) путем, да бира златну средину избегавајући крајности. У овом смислу оно означава духовно искуство, способност да се предвиде могуће последице познате намере или да се предузима само оно што води ка циљу који је постављен духовном делању.⁴⁵⁰ “У расуђивању се” каже преподобни Јован Касијан “налазе премудрост, разум и смисао без којих се не може ни створити наш унутрашњи дом ни сакупити духовно богатство”.⁴⁵¹ “Од свих добродетели највећа је расуђивање”⁴⁵². То је дар, за који се треба молити Богу да га пошаље како би човек разликовао “шта је добро и шта је зло”, “како га не би обмануо ни човек ни ђаво.”⁴⁵³ Управо зато подвижник и мора да се стара да стекне ову врлину, која, премда јесте дар Божији, захтева од самог подвижника добродетел смирена. Истинско расуђивање се стиче само истинским смирењем.⁴⁵⁴

Као најбоље средство кад је у питању разликовање помисли подвижнику служи да сваку помисао открива свом старцу као човеку искусном у духовном животу.⁴⁵⁵ Искусан старац ће му пре помоћи да схвати квалитет помисли и сачуваће подвижника од погибелји. С друге стране, стални разговори и исповедање пред старцем сопствених скривених помисли служе као најбоље средство да човек сам стекне искуство у духовној борби, да стекне моћ расуђивања.

Онај ко поседује ово дивно благо (расуђивање) стално сагледава сва блага нашег срца и будно прати помисли које улазе у нас, може да их разликује, да препознаје фалсификат од оригинала и да на тај начин разара легло злих умних звери и да истера

⁴⁴⁵ *Ин.Кас.*, Соб., 1, 20.

⁴⁴⁶ *Мак.Вел.*, 6, 3.

⁴⁴⁷ *Исто*, 11, 4.

⁴⁴⁸ *Исто*, 11, 3.

⁴⁴⁹ *Ин.Кас.* Соб., 2, 1.

⁴⁵⁰ *Иером. Феодор.* Аскетич.возвр. *Ин.Кассиана*, с. 203, уп. *Феод.Студ.* – *Доброт.*, 4, с. 260, 1; с. 265, 2; с. 134, наст. 58 (2)...

⁴⁵¹ *Ин.Кас.*, Соб. 2, 4.

⁴⁵² *Древн.Пат.*, 21 гл. 26.

⁴⁵³ *Ант.Вел.*, 1, 38, 41; *Ин.Кас.*, књ. 2, 1.

⁴⁵⁴ *Ин.Кас.*, Соб., 2, 16; 10 гл. *Ин.Кас.*, 11; *Евагр. м.* – *Доброт.* 1, с. 612, 54; *Феод.Студ.* – *Доброт.*, 14, с. 215, 3, с. 250, 2.

⁴⁵⁵ *Ин.Кас.* 11; *Евагр.м.* – *Доброт.*, 1, с. 612, 54; *Феод.Студ.* – *Доброт.*, 4, с. 215, 3, с. 250, 2.

легло змија отровница из себе.⁴⁵⁶ Зато онај ко се бори са страстима имајући у виду тројаки узрок порекла својих помисли, мора да разликује лоше од добрих путем њихове прецизне анализе. “Када те неки непријатељ рани, и ти желиш, по ономе како је написано, да окренеш његов мач у његово срце (Пс. 36, 15), поступи како ти кажемо,” говори Евагрије-монах. “Разлажи (прави анализу) саму по себи помисао коју ти је убацио, види ко је она, од чега се састоји, и шта у њој заправо привлачи ум. Кад то будеш анализирао помисао ће нестати пошто ће бити разложена на оно што јесте и демон ће побећи чим се твоја мисао узнесе ка вишњем свету осокољена оваквим знањем.”⁴⁵⁷ Када сазна који је истински квалитет помисли подвижник мора одмах да је истера ако се испостави да је лоша, како нас не би одвукла у порок кад ојача и зароби нас; а добру помисао човек на сваки начин треба да се труди да оснажи и сачува.⁴⁵⁸ Често свако греши управо зато што приликом напада лоших помисли не одбацује ове помисли истог тренутка противречењем, јер је речено: “супротставите се ђаволу и побећи ће од вас.”⁴⁵⁹

Што се тиче оруђа којим би подвижник лако могао да одбија непријатеља и да побеђује греховне помисли Милосрдни Господ нас је снабдео оруђем против свих непријатељских напада. Само се немој лењити да њим делујеш и нећеш претрпети штету. Тако, ако наш непријатељ има стреле, имамо стреле и ми немоћни. Пораз се не дешава због недостатка оруђа, већ због непажње и недостатка жеље да се оно користи.⁴⁶⁰ Велика сила смирене хришћанске молитве,⁴⁶¹ крсног знамења и речи Светог Писма⁴⁶² у у датом случају представљају најбоље оруђе против напада ђавола, како се то види из примера искушења светог Антонија Великог⁴⁶³ и Самог Господа Исуса Христа.⁴⁶⁴

А наш земљак, подвижник, преподобни Нил Сорски нас учи на који начин да се одупиремо ђаволским искушењима, супротстављајући им молитву и чување срца (тиховање). “Најбоља и најсигурнија борба је онда када се помисао – прилог – одсеца на самом почетку”, каже овај преподобни отац.⁴⁶⁵ Од подвижника се зато захтевају будност и опрез и да приликом напада лоших помисли не допусти да ове посмисли дођу до срца, јер зачевши од лоше помисли унутрашња склоност ка греху – похот – рађа грех.⁴⁶⁶ “Увек треба имати на уму,” каже преподобни Јован Касијан, “ову заповест: на сваки начин чувај своје срце (Прич. 4, 23) и по првобитној заповести Божијој човек брижно треба да се чува од злокобне главе змије (1 Мојс. 3), тј. почетака лоших помисли којима ђаво покушава да се увуче у нашу душу како би његова глава због нашег немара продрла до нашег срца, како би се увукла и у преостало његово тело, тј. како бисмо дали пристанак на сластољубље.”⁴⁶⁷ И други оци-аскете придајући веома озбиљан значај почетним помислима приликом стварања погибелних страсти, упорно саветују да их човек одбацује “рано ујутро на изласку сунца” док су још мале и док личе на одојчад, тј. “док још нису у ризницама осећања како павши на земљу срца не би дале изданке и напајане кишом честог бесеђења с њима и како не би донеле плодове зла”.⁴⁶⁸ Зато онај ко се противи првој мисли, тј. прилогу, једним ударцем пресеца сва следећа дејства: благоразуман подвижник убија

⁴⁵⁶ *Ин.Кас.*, Соб. 1, 22.

⁴⁵⁷ *Евагр.м.* – Доброт., 1, 631, 20.

⁴⁵⁸ *Иером. Феодор. Аскетич. возвр. Ин.Кассиана*, с. 205.

⁴⁵⁹ *Ин.Кас.*, Соб. 22, 10.

⁴⁶⁰ *Ефр.Сир.* – Доброт., 2, с. 462, 128.

⁴⁶¹ *Ефр.Сир.*, Твор., 2, с. 307.

⁴⁶² *Ефр.Сир.* – Доброт., 2, с. 472, 163.

⁴⁶³ Који је кад су демони покушавали да га истерају из келије путем различитих чаробњачких смицалица и напада почео “да закршта своје чело и груди и да твори смирену молитву и демони више нису смели чак ни да му се приближе. Соб. 7, 18.

⁴⁶⁴ *Ин.Кас.*, Соб. 22, 10.

⁴⁶⁵ *Нил Сор.*, с. 32.

⁴⁶⁶ *Ин.Кас.*, Соб. 5, 4.

⁴⁶⁷ *Ин.Кас.* књ. 6, 13, *Феод.Студ.* – Доброт., 3, с. 501, 2.

⁴⁶⁸ *Нил Син.* – Доброт., 2, с. 296, 69.

саму мајку злог порода, тј. прилог прве мисли.⁴⁶⁹ Зато преподобни Нил Сорски налази за потребно да подвижник доведе свој ум у такво стање да буде глув и нем, и да има срце празно од сваке помисли, чак и наизглед добре, јер је из искуства познато да често након допуштања бестрасних – добрих – помисли следе и страсне – лоше: улазак првих отвара врата и другима.⁴⁷⁰ Кроз стално удаљавање од себе, чак и наизглед добрих помисли, подвижник достиже извесно срдачно удубљивање у себе, усредсређеност; и тада он мора нарочито прилежно да вапије ка Богу и да се моли Исусовом молитвом. “Зови тако прилежно без обзира на то да ли седиш или лежиш, зови, затварајући ум у срце: призивај Господа Исуса Христа свеусрдно, стрпљиво и стално – стрпљиво одбацујући сваку помисао. Тада ће све помисли као огњем опаљене Божанственим именом Господа Исуса невидљиво побећи.”⁴⁷¹ Јер, “као што приликом доласка сунчевих зрака све дивље животиње беже у своје брлоге, исто тако кад молитва заблиста попут зрака с наших уста и језика, наш ум се просвећује, а све безумне и зверске страсти (помисли) се прогањају, почињу да беже и да се крију у своја склоништа... Чак и да је тада присутан и сам ђаво он почиње да бежи, чак ако је ту и демон, он одлази.”⁴⁷² Ако зле помисли и након усрдне молитве не престају да узнемиравају човека тада, предлаже један свети отац, “устани и помоли се против њих (односно самих помисли) Господу,⁴⁷³ показујући пред Њим своју немоћ и Он може не само да одагна, већ и потпуно да их уништи.”⁴⁷⁴ Затим чврсто настави прво дело, односно призивање Исусовог имена и док год можеш стрпљиво остани у молитви.⁴⁷⁵

Говорећи о борби и победи над страсним помислима свети Нил Сорски учи да се рат с њима води и победа осваја на различите начине, у зависности од мере и степена моралног савршенства онога ко се подвизава, управо: кроз молитву против помисли, кроз супротстављање помислима, кроз њихово уништавање и одбацивање. Само најсавршенији могу да униште, угуше и отерају помисли, да им се успешно супротставе или “одговоре супротно”, а почетници и немоћни треба да се моле против њих и да их мењају – претварају у добре.⁴⁷⁶

Дакле, из онога што је речено о борби с помислима постаје јасно да су подвижнику који се бори неопходни: стална духовна будност над собом и тежња ка небеском кроз непрестану молитву, како се посредством њих не би допустило стварање злих расположења у срцу, чији почетак се садржи у помислима.

Пошто је борба с помислима, која је условљена палим стањем људског ума постала неминовна за човека који се спасава након што су се људи по својој вољи уклонили од ваљаних помисли⁴⁷⁷ и након што су се душевне помисли отргле од љубави Божије, расејале у овом веку и измешале с помислима вештаственим и земаљским,⁴⁷⁸ сав задатак ове борбе се своди на то да се стекне стварна способност да човек “влада својим умом у помислима”⁴⁷⁹ и да кроз потчињавање страсти себи врати свом уму првобитну усмереност ка Богу. Ум је цар страсти зато што служи као домостројитељ осећања и помисли.⁴⁸⁰ Дакле, човек сав свој подвиг треба да усмери на то да, по речима Макарија Великог, непрекидно упражњава и негује са разумевањем ум и помисли усаглашавајући их с вољом

⁴⁶⁹ Нил Сор. с. 32.

⁴⁷⁰ Исто.

⁴⁷¹ Нил Сор., с. 33.

⁴⁷² Ин. Злат. Твор., т. 1, с. 568-569.

⁴⁷³ Нил Сор., с. 33.

⁴⁷⁴ Варс. и Ин. – Доброт., 2, с. 576, 32.

⁴⁷⁵ Нил Сор., с. 33.

⁴⁷⁶ Исто, с. 50-51.

⁴⁷⁷ Мак.Вел., 16, 1.

⁴⁷⁸ Мак.Вел., 24, 2.

⁴⁷⁹ Евагр.м. – Доброт., 1., с. 576, 31.

⁴⁸⁰ Ис.Сир., Слова..., 17, 71.

Божијом,⁴⁸¹ и да уму потчини све своје страсти. Кад су страсти потчињене уму он је здрав, целомудрен, светао и чист; тада “духовно созерцава односе Божије твари и узноси се ка Светој Блаженој Тројици”.⁴⁸² Тада ум непрекидно тежи ка Богу; човек све духовне снаге усмерава само ка Богу; у Њему Самом је свестан себе и живи са овом свешћу свог непрекидног духовног општења с Богом сматрајући то својим највећим добром. Ово стање оци-аскете називају стањем созерцања.⁴⁸³ Овакво стање созерцања или сабраности ума⁴⁸⁴ “нерасејаност боголепног ума”⁴⁸⁵ представља израз нормалног тока човековог живота и сматра се за прво средство којим се достиже суштинско јединство с Богом.⁴⁸⁶ Зато свака помисао уопште, која удаљава човека од созерцавања овог “блага које је једино потребно”⁴⁸⁷ мора одмах да буде одбачена.

Други услов сједињења с Богом је, по учењу Макарија Великог, морално очишћење.⁴⁸⁸ Зато други задатак приликом борбе с помислима, по Јовану Касијану, мора бити исправљање квалитета помисли: лоше треба протеривати, а само добре задржавати. Исправљање квалитета ових или оних помисли зависи од нас.⁴⁸⁹ Стога брига сваког подвижника треба да буде усмерена ка томе да одагнавајући од себе лоше помисли учврсти у себи добре и да такорећи њима натопи свој ум. Уму стално треба давати здраву храну и занимати га познатим добрим помислима.⁴⁹⁰ Онолико колико ум буде усвајао добре помисли натапајући се њима лоше помисли ће све више и више слабити и нестајати, а добре стицати квалитет своје моралне непромењивости.⁴⁹¹ На стицање ове моралне непромењивости својих помисли заправо и превасходно се своди задатак свеукупне борбе Христовог подвижника с помислима.⁴⁹²

Као најбоље и најефикасније средство за стицање квалитета моралне стабилности ума по учењу отаца-аскета служе: поучавање у Речи Божијој, читање псалама, појање и бдење. Три средства, каже преподобни Јован Касијан, чине расејани ум сабраним: бдење, размишљање и молитва. Њихово непрекидно упражњавање и непрестана пажња дају души постојану чврстину која се не може стећи на други начин.⁴⁹³ Зато, учи преподобни Јефрем Сирин, приморавај себе да што чешће читаш Свето Писмо како би оно сабрало твоје помисли које непријатељ расејава својим злим лукавствима убацујући ти лукаве мисли,⁴⁹⁴ зато што читање Божанственог Писма доводи у сабраност ум који блуди и дарује знање о Богу.⁴⁹⁵ А пошто знање Бога стичу само људи чистог срца који се вежбају у читању Божанственог Писма онда је по схватању отаца-аскета за ово неопходно вежбање “у читању и молитвама”.⁴⁹⁶ “Предивни су молитва и читање,” каже преподобни Нил Синајски, “они прекидају испразно скитање мисли, везујући помисао која кружи изнад онога што није потребно, задржавају је уз себе тако да се нимало не расејава у овом предивном занимању, тако да је то за њу корисно.”⁴⁹⁷ Молитва одрешава ум од сваке помисли на чулно, узноси ка Самом Оном Ко је изнад свега – ка Богу, подстиче нас на бесеђење са Богом и путем дугог навикавања доводи у пријатељство с Њим и на тај начин

⁴⁸¹ *Ис.Сир.*, Слова..., 7, 7.

⁴⁸² *Ефр.Сир.*, Твор., 3, 399.

⁴⁸³ *Ин.Кас.*, Соб. 23, 4.

⁴⁸⁴ *Мак.Вел.* 31, 1-2.

⁴⁸⁵ *Ефр.Сир.*, Твор., 1, 254.

⁴⁸⁶ *Мак. Вел.*, 31, 3-4; уп. 27, 19; 33, 4.

⁴⁸⁷ *Ин.Кас.*, Соб. 23, 39.

⁴⁸⁸ *Мак.Вел.*, 9, 7.

⁴⁸⁹ *Ин.Кас.*, Соб. 7, 4.

⁴⁹⁰ В. *Иером.Феодор*. Аскет.возвр. *Ин.Кассиана*, 198-199.

⁴⁹¹ Исто, с. 199, уп. *Ефр.Сир.*, Твор., 1, 265, поуч. 4.

⁴⁹² *Ин.Кас.*, Соб., 6, 14.

⁴⁹³ Исто, Соб. 10, 14.

⁴⁹⁴ *Ефр.Сир.*, Твор., 3, с. 97.

⁴⁹⁵ Исто, с. 98.

⁴⁹⁶ Исто.

⁴⁹⁷ *Нил.Син.*, т. 1, с. 16.

чини да човек живот проводи у чистоти као онај ко је већ био у општењу с Богом и ускоро се потом поново спрема за ово општење.⁴⁹⁸ Што се тиче других средстава, она сједињујући се у већини случајева с молитвом и читањем Речи Божије, несумњиво помажу достизању заједничког циља стварања расположења стабилности помисли откривајући подвижнику област добрих мисли и расположења и задржавајући га у овој области.⁴⁹⁹

Дакле, у борби с помислима подвижник уз помоћ молитве, читања Речи Божије и других допунских средстава уз старање и усрдност може да достигне не само ослобађање свог ума од греховних помисли, већ путем вежбања истог (ума) у навикању на добре мисли може да стекне моралну стабилност помисли, а она је способна да врати ум у његову првобитну чистоту (созерцавање Бога). Ради достизања овога, рећи ћемо у закључку речима преподобног Јефрема Сирина: “Много је борбе и тајног, невидљивог труда потребно; увек треба испитивати помисли... и ослабеле душевне удове загревати стремљењем ума ка Богу и тежњом ка Њему увек се прилепљујући за Њега умом својим, како бисмо уз помоћ Божије благодати по апостолским речима били један дух с Господом. И ову тајну борбу, размишљање о Господу и труд треба сви да имамо и дању и ноћу и при сваком испуњењу заповести, било да се молимо или да служимо или да једемо, или да пијемо, или да нешто друго радимо.”⁵⁰⁰

Достизање бестрасности

Главни задатак подвижника у борби са страстима се своди на то да страсти обавезно буду побеђене и истеране, с тим да човек очистивши се од њих уђе у општење с Богом;⁵⁰¹ не треба се само ограничавати тиме да човек избегне поводе за њихово испољавање. Страсти се не испољавају и не дешавају у човеку само зато што споља постоји неки разлог или тачније - повод за њих, већ углавном зато што су укорењене у човеку, зато што у самом његовом срцу као да је скривена материја греха без које и лош пример не може да изазове грех;⁵⁰² а греховним се сматра не само дело по себи, већ и воља и намера. Управо зато страсти и треба истеривати из дубине срца, треба исцелити сам корен, јер ће оне иначе бити само скривене, а не истребљене, и уколико буде постојала згодна прилика поново ће се испољити с још већом силином, отргнуће се на слободу као коњи зауздани само за кратко време.⁵⁰³ Ево зашто и Јеванђељско учење заповеда да се више секу корени порока него плодови који након уништења корења без сумње више уопште неће расти.⁵⁰⁴

Дакле, каже преподобни Јован Касијан, треба да се трудимо да се што боље очистимо од својих порока, да исправимо своју природу. Ако они буду поправљени лако ћемо изаћи на крај чак и са зверима и животињама, а о људима и да не говорим. Јер се нећемо уплашити увреда које долазе споља и ништа са стране неће моћи да нас саблазни ако у нама не буде засађено корење грехова.⁵⁰⁵

Наше греховне страсти су психичка стања и углавном представљају моменте испољавања наше болесне воље: стога се борба с њима усредсређује на област нашег духа, она мора бити усмерена ка оздрављењу греховне воље, ка њеном ослобађању од самољубља и егоизма (“самости” – себичности). Овај циљ мора да се провлачи као нит

⁴⁹⁸ Исто, с. 19, 17.

⁴⁹⁹ *Ефр.Сир.*, Твор., 3, 46; *Нил.Син.* – Доброт., 2, с. 217, 83; *Евагр.м.* – Доброт., 1, с. 610, 36-38.

⁵⁰⁰ *Ефр.Сир.*, Твор., 3, 338.

⁵⁰¹ *Ин.Кас.*, Соб. 3.

⁵⁰² *Ин.Кас.* Књ. 9, 6; 10, 5.

⁵⁰³ *Ин.Кас.*, Соб. 18; Књ. 8, 17; *Ефр.Сир.* Твор., 1, 110.

⁵⁰⁴ *Ин.Кас.*, Књ. 8, 20; уп. *Ефр.Сир.*, Доброт., 2, с. 355, 54.

⁵⁰⁵ *Ин.Кас.*, Књ. 9, 18.

кроз све време подвижничке борбе. Циљ борбе је очишћење живог извора (срца) из којег стално кључају струје мутне, смрадне воде, тј. циљ је достизање чистоте срца.

По мишљењу отаца-аскета срце се сматра за основни извор и живи кључ свега, како доброг тако и лошег у човековом религиозно-моралном животу. По речима преподобног Макарија Великог, “срце” је као “сасуд” у којем су сконцентрисане “све ризнице порока”, али је с друге стране “тамо Бог, тамо су и анђели, тамо је живот и царство, тамо су светлост и апостоли, тамо су ризнице благодати, тамо је све”;⁵⁰⁶ тамо постоји смрт, тамо постоји и живот; тамо постоји и куповина добра и њој њој супротна куповина.⁵⁰⁷ Главно предназначење срца, по мишљењу овог светог оца, јесте да буде Христова палата, али пошто је препуно сваке нечистоте (страсти) и многих гомила лукавих духова, њега треба обновити и прерадити, треба припремити унутрашње одаје и ложнице. Јер Цар Христос с анђелима и светим духовима долази да почива тамо и да поживи и да га походи и да оснује Своје Царство⁵⁰⁸. Овај озбиљан рад унутрашњег престројавања по мишљењу истог овог светог оца треба да падне у удео “крманоша”, што за срце представљају “ум”⁵⁰⁹ и “разобличавајућа савест”. Ум и савест “уразумљују и усмеравају срце и успављују природне помисли које се рађају у срцу⁵¹⁰. Дакле, рад на очишћењу срца се одвија уз помоћ ума кроз усмеравање ослабеле греховне воље према добру, кроз њено навикавање на добре обичаје.

Опште методе и поредак борбе могу бити дефинисани на основу узрочно-последичних односа међусобне зависности.⁵¹¹ У борби се од од претходног мора прелазити на следеће, јер ће и свако штетно дрво, каже преподобни Јован Касијан, и ако је дебело и високо, пре увенути ако прво корење на које се оно ослања буде обнажено или сасушено.⁵¹² И бујице штетне воде ће мало по мало пресушити кад извор који их рађа и канали кроз које пролазе брижљивом уредношћу буду засути. Зато, да би се победило униције прво треба угушити тугу, да би се прогнала туга прво треба угушити гнев; да би се угасио гнев прво треба победити среброљубље; да би се ишчупало среброљубље треба укротити блудну похот, да би се угушила блудна похот треба обуздати страст чревоугодија. И тако, као што се све страсти рађају због појачавања претходних, тако се њиховим смањењем гуше.⁵¹³ На исти начин треба поступати и са остале две душевне страсти: да би се истребила гордост прво треба угушити ташпину.

Стога је јасно да унутрашња борба подвижника мора почети од борбе са страшћу чревоугодија, а затим прећи на борбу с другим пороцима. С обзиром на то да страсти блуда и чревоугодија спадају у такозване “телесне страсти”, а остале – у низ који се назива “духовним”, природно је да борба почиње управо од телесних страсти и то од чревоугодија. Разлог због којег треба почети од чревоугодија, а не од неке духовне страсти јесте то што чревоугодије, по мишљењу отаца-аскета, представља корен и извор других страсти, и зато човек ако се не ослободи овог порока никако не може да приступи унутрашњој борби с кретањима и негодовањем душе.⁵¹⁴ Борба последње врсте је тежа и захтева да човек у потпуности уђе у себе, зато је потребно да прво покораванем тела стекне слободу, како би ослободивши се робовања телу сад већ неометано ушао у себе и бавио се исправљањем чисто душевних штетних кретања. Сит стомак не може да ступи у борбу с унутрашњим човеком, јер не може да се бори с јачим онај ко може да падне у лакшој борби.⁵¹⁵ Зато сваки подвижник прво мора да извојује победу над својим телом

⁵⁰⁶ *Мак.Вел.*, 43, 7; уп. 15, 30.

⁵⁰⁷ *Исто.*, 15, 30.

⁵⁰⁸ *Исто.*, 15, 31.

⁵⁰⁹ *Исто.*

⁵¹⁰ *Исто.*

⁵¹¹ *Ин.Кас.*, Соб. 5, 10.

⁵¹² *Исто.*

⁵¹³ *Исто.*

⁵¹⁴ *Ин.Кас.*, Књ., 5, 13; 11.

⁵¹⁵ *Исто.*; уп. *Нил Син.* Доброт., 2, с. 230, 12.

која одвлачи човеков ум од духовних предмета ка земаљским, да га на изврстан начин баци под своје ноге и да на том темељу ступи у борбу с јачим непријатељима.⁵¹⁶

По заједничком и општем мишљењу отаца-аскета чревоугодије се лечи уздржањем, које се састоји управо у томе што човек свесно узимање хране себи допушта не толико ради задовољства колико уступајући несавладивој потреби тела.⁵¹⁷ Уздржање у храни ипак мора бити благоразумно – “по сили својој”, односно не такво да тело онемоћа, већ само толико да брига о телу не прелази у угађање похоти.⁵¹⁸ Оци сматрају да брига о телу није за осуђивање – она је неопходна, зато што кроз немар према телу човек може да изгуби снагу и да не буде у стању да извршава “своје духовне обавезе”.⁵¹⁹ Човек треба да узима онолико хране колико је то потребно за одржавање живота, а не ради задовољства;⁵²⁰ зато, каже преподобни Нил Сорски, свако мора да одреди себи онолику количину хране која може да одржи његове телесне силе служећи не сластољубљу, већ истинској потреби.⁵²¹ Оци-подвижници су бризи о искорењивању страсти чревоугодија придавали изузетан значај и разликовали време, количину и меру хране.⁵²² Преподобни Јован Касијан каже: “Не само квалитет хране, већ и количина ослабљује душу распламсавајући у њој као и у дебелом телу штетни, греховни огањ.”⁵²³ Наравно, није могуће свима одредити исту меру, зато што тела имају различит степен снаге и чврстине, попут бакра, гвозђа и воска; међутим, за најбољу меру се сматрало да човек остави храну док још увек осећа глад; оваква мера ће сачувати душу и тело у равнотежи и неће дозволити човеку да падне ни у прекомерни пост, ни у преједање које гуши дух. Плод овога бива таква трезвеност да човек понекад не осећа или се не сећа да је јео.⁵²⁴ Што се тиче времена узимања хране (оброка) постојала је различита пракса због различитих услова живота подвижника. По опште прихваћеном поретку за здрава лица се као време за узимање хране сматрало вече (након заласка сунца) и било је одређено да се једе једном дневно,⁵²⁵ а ко је имао вољу да остане без хране – то је била његова добра воља.⁵²⁶

Избором хране ове или оне врсте и квалитета треба се у потпуности руководити дубоком благоразумношћу. По речима Григорија Синаита, “благоразумни и они који имају моћ расуђивања једу помало од сваког јела, ма како оно било укусно и слатко: код њих нема тога да једно изаберу, а друго одгурну, кроз то они узносе и Богу благодарење за све и душу своју чувају да се не надима. За оне који су немоћни (вером или душом) корисније је да се уздрже од неких јела, нарочито слатких, тј. оних која им се свиђају.⁵²⁷ А да би се ослабило чревоугодије боље је да се човек “задовољи сваком храном лошијег квалитета”.⁵²⁸

Притом, кажу свети оци, треба узети у обзир и то каквог је ко здравља. Ко има здраво и снажно тело треба да га умара на сваки начин - како и чиме може; а ко има немоћно и болесно тело мора му давати неки починак да не изнемогне у потпуности за делање. За време непријатељских искушења телу је најпотребније уздржање.⁵²⁹ Ко због тегоба путовања или неког тешког посла пружи свом телу мало снисхођења и да му нешто

⁵¹⁶ *Ин.Кас.*, Књ. 5, 18; уп. *Иером. Феодор.*, Аскетич. возвр. *Ин.Касиана.*, с. 174.

⁵¹⁷ *Ин.Кас.* Књ. 5, 7, 8; *Ин.Леств.*, 14, 10; *Варс. и Ин. Доброт.*, 2, с. 565, 25, 28.

⁵¹⁸ *Ин.Кас.*, Књ., 5, 8.

⁵¹⁹ *Ин.Кас.*, Књ. 5, 8, 9; *Григорий Синаит* (у даљем тексту: *Григ.Син.*) – *Доброт.*, 5, с. 221.

⁵²⁰ *Ин.Кас.*, исто.

⁵²¹ *Нил Сор.*, с. 52. Уп. *Варс. и Ин. Доброт.*, с. 565, 25.

⁵²² *Феод.Студ.* *Доброт.*, 4, с. 224, 2; *Григ.Син.* *Доброт.*, 5, с. 221-222.

⁵²³ *Ин.Кас.*, Књ. 5, гл. 5, уп. гл. 20.

⁵²⁴ *Нил Сор.*, с. 52-53; *Григ. Син.* *Доброт.*, 5, с. 222; *Ин.Кас.*, Соб., 2, 23.

⁵²⁵ *Евагр.м.* *Доброт.* 1, 597, 10.

⁵²⁶ *Нил Сор.*, с. 53.

⁵²⁷ В. *Нил Сор.*, с. 53-54; *Григ.Син.* *Доброт.*, 5, с. 221-222; уп. *Ин.Кас.*, Књ., 5, 23.

⁵²⁸ *Ин.Кас.*, Књ. 5, 23; уп. *Ефр.Сир.*, *Доброт.*, 2, с. 379, 19, 41.

⁵²⁹ *Ин.Леств.*, 14, 10, 12.

више од обичне мере у храни или пићу – то није срамно и не заслужује осуду, јер је тако поступио с расуђивањем и по благословеној потреби.⁵³⁰

Дакле, сваки подвижник у борби са страшћу чревоугодија по питању неопходне исхране свог тела мора да се руководи “багоразумном опрезношћу” да не би прешао дужне границе и дајући свом стомаку довољно лако сварљиве хране треба да је узима онолико колико се тражи за одржавање живота ради слободног вежбања у нашем духовном доброделању,⁵³¹ јер се суштина уздржања не састоји само у томе да се поштује време употребе хране, и не само у погледу квалитета хране, већ пре свега у њеној разумној употреби. Свако треба да пости онолико колико је потребно за укроћивање телесне борбе.⁵³²

Дакле, пост се у смислу багоразумног уздржавања у храни признаје за основно средство у борби са чревоугодијем. Пост се уопште, по учењу отаца-аскета, као уздржавање не ограничава само храном – он се односи и на сан, и на одећу, и на разговоре и на много тога другог.⁵³³ Говорећи о посту као о уздржању у храни оци-аскете упозоравају подвижнике на неумереност у њему бојећи се да због неумереног уздржавања праћеног растројством или слабошћу тела не настане потреба да се човек опет врати у земљу египатску, односно ранијој страсти чревоугодија.⁵³⁴ Само добро растворен “багоразумним расуђивањем” пост може бити користан подвижнику, а неумерени пост увек наноси суштинску штету и телу и души.⁵³⁵ Испоставиће се да је за подвижника некористан и онај “пост” који за борца, уместо средства да стекне чистоту, постане циљ по себи. Свој прави значај телесни “пост” стиче онолико колико служи као средство за достизање духовног поста; морамо знати, каже преподобни Јован Касијан да труд телесног уздржавања преузимамо на себе како би се овим постом могла достићи чистота срца.⁵³⁶ Зато сам телесни пост, каже исти овај свети отац, не може бити довољан за савршенство срца и чистоту, ако с њим не буде сједињен и душевни пост,⁵³⁷ који телесни пост чини корисним.

Снажење тела се мора сједињавати са скрушеношћу духа и тада ће оно чинити изузетно пријатну жртву Богу и достојну обитељ светости, јер није трулежно тело храм Божји и обитавалиште Светог Духа колико чисто срце.⁵³⁸ Дакле, постећи по спољашњем човеку, човек уједно треба да се уздржава од хране и по унутрашњем човеку. Наш ум, каже преподобни Јован Касијан, до те мере треба бити истанчан не само постом, већ и бдењем и читањем и скрушеношћу срца због онога за шта је човек свестан да га је обмануло или победило, час скрушавајући се због страха од порока, чак распламсавајући се жељом за савршенством и непорочношћу, све док онај ко је заузет оваквом бригом и размишљањем не постане свестан да је узимање хране допуштено не толико ради задовољства колико му је послужило да га оптерети, и док не почне да сматра храну више за потребу тела него што је пожељно по душу.⁵³⁹ Ако се бавимо оваквим вежбањем ума пре ћемо угушити сладострашће плоти; обиљем суза и срдачним плачем пре ћемо истребити страст преједања и чревоугодија.⁵⁴⁰

Дакле, у борби са страшћу чревоугодија се захтева двојако вежбање: телесно и духовно, телесни пост и духовни пост, тј. уздржавање од грехова, порока и расејаности,

⁵³⁰ *Нил Сор.*, с. 54-55; уп. *Варс. и Ин.*, Доброт., 2, с. 566; *Ин.Кас.*, Књ. 5, 23; *Евагр.м. Доброт.*, с. 597, 10.

⁵³¹ *Феод.Студ.*, Доброт., 4, с. 225, 2; *Ин.Кас.*, Књ. 5, 9; *Ин.Леств.*, 14, 10.

⁵³² *Ин.Кас.*, Књ., 5, 9.

⁵³³ *Варс. и Ин.*, Доброт., 2, с. 565, 25; уп. *Ин.Леств.* 14, 33.

⁵³⁴ *Ин.Кас.*, Соб., 5, 18; *Ефр.Сир.*, Твор. 3, 393.

⁵³⁵ *Ефр.Сир.*, Твор., 2, 393; *Ин.Кас.*, Соб. 2, 22, 23.

⁵³⁶ *Ин.Кас.* Књ. 5, 22.

⁵³⁷ *Ин.Кас.*, гл. 21; уп. *Феод.Студ.* Доброт., 4, с. 512, 3.

⁵³⁸ Исто.

⁵³⁹ *Ин.Кас.*, Књ. 5, 14; уп. *Феод.Студ.* Доброт., 4, с. 513, 4.

⁵⁴⁰ *Ин.Кас.*, исто.

сједињено са скрушеношћу срца.⁵⁴¹ Како би се угушило само чревоугодије приликом уздржавања у храни човек треба да се потруди да уреди свој живот тако да га ни у које време ништа не одвлачи од духовних појмова, јер никако не можемо да презремо задовољства која добијамо од хране ако се ум, предавши се Божанственом созерцању не буде више наслађивао љубављу према врлинама и лепотом небеских предмета.⁵⁴²

Као помоћ у борби са чревоугодијем оци-аскете саветују да се приликом узимања хране размишља о томе да је и праотац Адам окусивши забрањени плод због свог неуздржања уместо живота нашао смрт; и да су “стога чак и данас многи који су пали у заробљеништво стомака пали и падају великим падом”;⁵⁴³ кад пијемо – да се сећамо оцта и жучи Владике свог; седећи за столом препуним хране да замишљамо пред својим мисаоним очима смрт и Суд – и тако, каже преподобни Јован Лествичник, или ћеш остати у границама уздржавања или ћеш барем зајецавши смирити своју помисао.⁵⁴⁴ Завршимо речима преподобног Нила Сорског: тако побеђуј страст преједања користећи храну и пиће у одговарајућој мери у одговарајуће време.⁵⁴⁵

Борба с блудном страшћу, по предању отаца, траје дуже од других, она је стална и сурова... Она почиње да узнемирава човека од најранијег доба зрелог узраста све до старости. Велик је наш подвиг у борби с духом блуда и крајње тежак – веома је љут; јер ова борба обузима и душу и тело – цело наше биће.⁵⁴⁶ Зато треба да имамо на уму да овог духа можемо да победимо само уздајући се у помоћ Божију, а не у своје снаге.⁵⁴⁷ И пошто напад (ђавола) бива двојак, тј. на тело и на душу, онда му се и супротстављати треба двојаким оружијем, тј. треба да се боре и тело и душа.⁵⁴⁸ За борбу против блуда потребна су готово иста духовна и телесна средства као и за искорењивање страсти чревоугодија – телесно уздржање и духовна будност.⁵⁴⁹ Сам телесни пост, каже преподобни Јован Касијан није довољан за стицање и чување целомудрености ако му не буде претходила скрушеност духа; затим, дуго размишљање о Светом Писму, као и труд и рукодеље, који обуздавају непрестано лутање срца, а пре свега човек неће стећи целомудреност ако не у темељ не буде положио истинско смирење, без којег се не може победити ниједан порок.⁵⁵⁰ Онај ко телесним трудом и знојем води борбу, личи на човека који је свог непријатеља везао лабавим канапом; онај ко против њега ратује уздржањем и бденијем личи на онога ко је свог непријатеља обложио гвозденим оковима; а онај ко се наоружава смиреностима, безгневљем и жеђу личи на онога ко је свог непријатеља убио и сакрио га у песку. Под песком се подразумева, каже преподобни Јован Лествичник, смирење, зато што оно не рађа пашу за страсти, већ је земља и пепео.⁵⁵¹

Очигледно је да се духовни лек у борби са наведеним пороком састоји у томе да човек не допусти да у његово срце продру “плотољубиве помисли”, које нарушавајући непорочност срца воде ка развраћању тела и скрнављењу душе.⁵⁵² За то су пре свега корисни мир и осамљеност како душа која болује од ове страсти не би била узнемиравана различитим сликама, како би лакше могла да уништи узбуђење плоти.⁵⁵³ Кад човек не види предмете, каже преподобни Исаак Сирин, они изазивају лагано и једва приметно

⁵⁴¹ *Ин.Кас.*, Књ. 5, 25.

⁵⁴² *Ин.Кас.*, Књ. 5, 14.

⁵⁴³ *Нил Сор.*, с. 55 и *Феод.Студ.* Доброт., 4, с. 512, 3.

⁵⁴⁴ *Ин.Леств.* Сл. 14, 31, 18.

⁵⁴⁵ *Нил Сор.*, с. 52.

⁵⁴⁶ *Нил Сор.*, с. 55.

⁵⁴⁷ *Ин.Кас.*, Књ. 6, 5.

⁵⁴⁸ *Ин.Кас.*, Књ. 6, 1.

⁵⁴⁹ *Ин.Кас.*, Књ. 6, 23; *Ин.Кас.* Соб. 5, 4; уп. *Ефр.Сир.* О борьбе с блудной страстью. Доброт. 2, с. 396, 114, 115; 117; *Нил Син.*, Слово о блуде. Доброт., 2, с. 236, 25.

⁵⁵⁰ *Ин.Кас.*, Књ. 5, 1; *Ин.Леств.*, 15, 77; 78.

⁵⁵¹ *Ин.Леств.*, Сл. 15, 14; уп. 15, 18, 40.

⁵⁵² *Нил Син.* Доброт., 2, с. 281, 27.

⁵⁵³ *Ин.Кас.* Књ. 6, 2; *Ин.Кас.* Соб. 5, 4.

кретање; а кад човек види предмете они узбуђују страсти због блискости, хране их, као што уље храни горење светилке,⁵⁵⁴ – зато оци-аскете упорно саветују да се човек чува разговора са женама и тога да их гледа,⁵⁵⁵ јер је реч жене као замка у срцу (Прич. 7, 21) и онога ко је слуша вуче ка прљавом спајању с њом,⁵⁵⁶ а њен поглед је отровна стрела која рањава душу и улива у њу отров.⁵⁵⁷ Веома опасан по целомудреност је чак и лик жене ако се дуго чува у себи,⁵⁵⁸ и зато човек кад му падне на памет мисао о жени треба да жури да га што пре одагна из срца, јер то може да изазове пристанак на сластољубље и на само дело.⁵⁵⁹ И док је, каже исти овај отац, јак наш дух, који пошто је наоружан, чува свој дом страхом Божјим и ограђује улазе у срце, биће безбедна и сва његова имовина, односно добродетељи, које су стечене у току дугог времена.⁵⁶⁰ При свему томе треба избегавати додиривање женског тела и чак скривених делова свог тела, јер човек може да оскрнави тело и самим додиром. Увек се треба сећати онога, каже Јован Лествичник, ко је обавио своју руку крајем одеће кад је носио своју остарелу мајку.⁵⁶¹ Сву пажњу у борби са блудном страшћу треба усмерити на то да се коначно удаљавање “блудне нечистоте” достигне чистотом тела, његовом невиношћу, тако да се тело више не противи сугестијама душе, већ да се потчињава свом владару – духу.⁵⁶²

Под овим условом душа овладава телом и потчињава га себи, па ће се и сама просветлити – чистота тела ће родити духовну чистоту.⁵⁶³ Међутим, оваква чистота тела је незамислива сама без чистоте срца и само уз помоћ ње се стиче.⁵⁶⁴ Исправљање порока блуда углавном зависи од усавршавања срца; дакле, прво треба очистити срце у којем се налази извор живота и смрти,⁵⁶⁵ ишчупавши сам корен похоти из свог срца;⁵⁶⁶ јер целомудреност и чистота, каже преподобни Нил Сорски не спадају само у спољашње житије, већ обитељ целомудрености треба да буде човек који је скривен у срцу, који се чува од прљавих помисли.⁵⁶⁷ Отуда је наравно, јасно да превасходна пажња подвижника у борби са овом страшћу не сме бити усмерена толико на спољашње подвиге (саме по себи) колико, разуме се, на то да се душа која је увек заузета Божанственим размишљањима и духовним вежбама уздржава од порока, како би на тај начин могла да се уздигне на сам врх истинске непорочности,⁵⁶⁸ односно да достигне чистоту срца и целомудрености. Јер једна је ствар бити уздржан, а потпуно друга бити чист и тако рећи доћи у расположење непорочности и невиности.⁵⁶⁹ Целомудрен није онај, каже преподобни Исак Сириј, у коме за време борбе, труда и подвига престају срамне помисли, већ онај ко истинитошћу свог срца целомудреним чини вид свог ума, не дозвољавајући му да се шири на непотребне помисли.⁵⁷⁰ Последње обавезно претпоставља непорочност саме душе и стварање у њој расположења супротних пороцима док приликом првог може да остане греховна наслада, при чему се само не дозвољава да се она испољи.⁵⁷¹ Зато борба са блудом мора да носи чисто унутрашњи карактер и да се одвија не само уз помоћ чисто спољашњих средства,

⁵⁵⁴ *Ис. Сир.* Доброт. 2., с. 737, 243.

⁵⁵⁵ *Нил Сор.* с. 58; *Варс. и Ин.* Доброт., 2, с. 594, 120; *Нил Син.*, О чревоугоди, Доброт., 2, с. 230, 6, 8, 10.

⁵⁵⁶ *Ефр. Сир.* О борбе с блудной страстью. Доброт., 2, с. 388, 92, 86.

⁵⁵⁷ *Нил Син.* Слово о блуде, Доброт., 2, с. 234, 6.

⁵⁵⁸ Исто.

⁵⁵⁹ *Ин. Кас.*, Књ. 6, 13.

⁵⁶⁰ Исто.

⁵⁶¹ *Ин. Леств.* 15, 50; уп. *Феод. Студ.* Доброт., 4, с. 101, 3.

⁵⁶² *Ин. Кас.*, Књ. 6, 2; *Ефр. Сир.* Доброт., 2, с. 392, 103.

⁵⁶³ *Ант. Вел.* Доброт., 1, с. 43, 50.

⁵⁶⁴ *Ин. Кас.*, Књ. 6, 12.

⁵⁶⁵ Исто, Књ. 6, 2.

⁵⁶⁶ *Ефр. Сир.* Доброт., 2, с. 397, 119; уп. *Феод. Студ.* Доброт., 4, с. 136, 4.

⁵⁶⁷ *Нил Сор.*, с. 55.

⁵⁶⁸ *Ин. Кас.* Књ. 6, 2.

⁵⁶⁹ Исто, 4 гл.

⁵⁷⁰ *Ис. Сир.*, Доброт., 2, с. 646, 7.

⁵⁷¹ *Ин. Кас.* Соб. 12, 10.

већ још више унутрашњих: спољашња вежбања су неопходна пошто служе као помоћ у борби са наведеном страшћу.

Неопходна средства за искорењивање страсти блуда су по мишљењу отаца-аскета: као прво, честа и трезвена молитва, а затим давање првенства чистој мисли у уму, неизговарање срамних речи, које нису у складу с побожним устројством духа, са сигурношћу да је Господ непогрешиви Судија. Пажња ума и очекивање Суда уништавају унутрашње голицање и исушиће јаку похот; и у таквој души ће настати тишина (смириће се кретања похоти).⁵⁷² Најбоље средство за то је, по мишљењу Антонија Великог, страх Божји.⁵⁷³ По мишљењу преподобног Јефрема Сирина блуд се уништава Божанственом љубављу и усмереношћу на будућност.⁵⁷⁴ Што се тиче чисто спољашњих средстава и метода, сви оци-аскете једногласно признају једно средство које је заједничко за ове две страсти – уздржање, које се не тиче само хране, већ се простире и на све што на било који начин омета богоугодан живот.⁵⁷⁵ Уосталом, каже преподобни Јован Касијан, морамо да знамо да иако смо поштовали сву строгост уздржања, управо: глад, жеђ, бдење, стални труд и ако смо се са марљивом усрдношћу бавили читањем, ипак посредством ових подвига не можемо да стекнемо сталну чистоту целомудрености (чедности) ако приликом сталног њиховог упражњавања по руководству из искуства не спознамо да се чистота даје по милости благодати Божије. Нека свако зна да мора неуморно да се вежба у овим подвизима само како би због муке с којом их остварује привукао милосрђе Божије и удостојио се, по Божанственом дару, да буде ослобођен телесне борбе и господарења страсти које њиме владају, и нека се не нада да ће наводно сам по себи уз њихову помоћ (тј. поста, бдења, читања и сл.) задобити непобедиву чистоту тела коју жели. А ради стицања целомудрености мора да се разгори таквом жељом и љубављу с каквима похлепни користољубац жели новац, честољубац – највише почести, или као што онај ко је обузет неиздрживом љубављу према лепој жени с неиздрживим жаром жели да испуни своју жељу. Стога се дешава да кад нас обузме пламен незасите жеље за свагдашњом непорочношћу презиремо и омиљену храну, похотно пиће нам бива одвратно, на крају, сам сан, који захтева природа, одагнава се или му плашљив и подозрив ум у крајњу руку као поквареном саблазнитељу целомудрености и као љубоморном противнику чистоте допушта да на кратко обузме човека; дакле, нека се свако ујутру испитавши своју непорочност радује због чистоте која се у њему сачувала и нека зна да ју је стекао својим старањем и бдењем и покровитељством Божјим, и нека разуме да ће она у његовом телу боравити онолико колико му то Господ да по Свом милосрђу. Онај ко је у то стално уверен, не мислећи о себи високо, не се узда у своју добродетель, не вара се дугим одсуством нечистог течења, не препушта се варљивој сигурности знајући да ће истог тренутка бити оскрнављен истицањем нечисте влаге ако Божије покровитељство макар мало одступи од њега. Зато ради и даљег покровитељства са свом скрушеношћу и смирењем срца са истом непрекидно приања на молитву.⁵⁷⁶ Оваквим путем подвига унутрашњег и спољашњег човека човек може да сачува своје тело чисто као светињу за Спаситеља и не обрукавши своју душу туђим делима може да остане угодан Господу.⁵⁷⁷ А кад омрзне гнусна и срамна дела принеће себе самог на жртву живу, угодну Господу, и певаће Му победничку песму чистоте као некада она јеванђељска целомудрена деца.⁵⁷⁸

У борби са чревоугодијем и блудом подвижник мора да се постара да путем спољашњег уздржања потчини себи тело, а путем унутрашње скрушености и духовне будности над самим собом мора да тежи ка чувању ума и срца од напада лоших помисли и

⁵⁷² *Ефр.Сир.* Доброт., 2, с. 390, 95; уп. исто, гл. 71, 76, 83, 98, 100.

⁵⁷³ *Ант.Вел.* Доброт., 1, 91, 152.

⁵⁷⁴ *Ефр.Сир.*, Твор. 3, 391, 398.

⁵⁷⁵ *Ефр.Сир.*, Твор., 3, 391; *Евагр.м.* Доброт., 1, с. 613, 71; *Ин.Кас.* Књ. 7, 23.

⁵⁷⁶ *Ин.Кас.* Соб. 12, 4.

⁵⁷⁷ *Ефр.Сир.* Доброт., 2, с. 391, 98.

⁵⁷⁸ *Ин.Леств.* 15, 78.

расположења под условом да постоји смирење,⁵⁷⁹ јер су све страсти одраз самољубља, а самољубље се искорењује љубављу и смирењем.⁵⁸⁰

Иста ова начела треба спроводити и приликом борбе с душевним страстима где се од подвижника захтева да побеђује пороке који наслађују само душу. Духовна борба почиње од битке са страшћу среброљубља.

Раније је већ било речи о томе да је среброљубље потпуно туђе нашој природи и да јој није својствено.⁵⁸¹ Оно често почиње од прости мисли о потреби да човек поседује макар малу суму новца, што се мотивише наводном потребом. (Ово је детаљно приказано код преподобног Јована Касијана, књ. 7, 7-11).

Зато је јасно да је у борби са среброљубљем главно да човек у своје срце не допусти жељу ни за најситнијим новчићем. Истинска победа над среброљубљем и уопште љубављу према стварима се састоји у томе да човек не само да нема, већ ни да не жели да има никаква блага,⁵⁸² јер нам никакве користи неће донети то што немамо новца ако сама жеља остане у нама.⁵⁸³ Ова страст се завршава потпуним одсуством жеље ка стицању,⁵⁸⁴ под чим се подразумева “добровољна решеност да се човек задовољи малим”.⁵⁸⁵ За ово је подвижнику пре свега потребна добродетел смирена.⁵⁸⁶ Уз ову добродетел човек мора да се труди да увек буде задовољан сваким својим стањем и да се туђи не само злата, сребра и имања, већ и свих ствари осим оних које користи – обуће, келије, посуда и оруђа за рукодеље; и мора да се труди да све ово буде јефтино, без украса, да се лако набавља и да није везано за било какве бриге и узнемиравања.⁵⁸⁷ Наравно, није забрањено имати извесну имовину и не брани се човеку да се за њу брине, јер “је одсуство бриге својствено савршеној души”, забрањено је само да се човек оптерећује бригама о томе да нешто стекне и да ове бриге за телесно прошири на читав живот на уштрб брига за будућност.⁵⁸⁸ Овде треба поштовати разумну умереност. Као мера стицања мора да послужи телесна потреба,⁵⁸⁹ а не осећање љубави према стицању.

Као средство које подвижнику олакшава пут ка достизању љубави према сиромаштву оци-аскете саветују: бити увек у послушању,⁵⁹⁰ одбацивши имања и вољу,⁵⁹¹ треба се угледати на примере љубави према сиромаштву светих подвижника који нису имали ништа осим тела,⁵⁹² треба се бавити дељењем милостиње, која је најбоље средство против ове свирепе болести, не треба заборављати на погибелност ове страсти по душу и на страшну казну која је задесила Ананију и Сапфиру, Гиезија и друге, који су их претрпели као достојну казну за приврженост среброљубљу.⁵⁹³ Главно је – увек треба да бдимо над собом како Господ приликом Свог доласка не би затекао нашу савест оскрнављену макар једним грошем (новчићем) и како нас не би осудио заједно с јеванђељским богаташем. Сматрајући себе гостима и путницима на земљи и уздајући се потпуно у бригу Божију, дужни смо да све време проводимо у служењу Богу, а не мамони.⁵⁹⁴ Под оваквим условима подвижник може да достигне стање љубави према сиромаштву која човека чини не само слободним од пристрасности према земаљском, већ

⁵⁷⁹ *Ин.Кас.* Књ. 6, 1, 18 и др.

⁵⁸⁰ *Ефр.Сир.* Твор., 1, с. 329, 39.

⁵⁸¹ *Ин.Кас.* Књ. 7, 1.

⁵⁸² *Нил Сор.*, с. 60.

⁵⁸³ *Ин.Кас.* Књ. 7, 21.

⁵⁸⁴ Исто., 24, 28; уп. *Ефр.Сир.* Доброт., 2, с. 398, 125.

⁵⁸⁵ *Нил Син.* Доброт., 2, с. 243, 29; уп. *Ин.Леств.* 17, 1-4, *Ин.Кас.* Књ. 7, 31.

⁵⁸⁶ *Нил Сор.*, с. 59; *Нил Син.* Доброт., 2, 241, 24.

⁵⁸⁷ *Нил Син.* Доброт., 2, с. 242, 27.

⁵⁸⁸ Исто., 28 гл.

⁵⁸⁹ *Ин.Леств.* 17, 5.

⁵⁹⁰ *Ин.Кас.* Књ. 7, 30; *Ис.Сир.*, Доброт., 2, с. 672, 85.

⁵⁹¹ Исто., гл. 9.

⁵⁹² *Нил Син.*, Доброт., 2, с. 244, 31-32.

⁵⁹³ *Ин.Кас.* Књ. 7, 30; *Ис.Сир.* Доброт., 2, с. 672, 85.

⁵⁹⁴ *Ин.Кас.* Књ. 7, 36.

га и уздиже и чини владарем света.⁵⁹⁵ Кад се воља ослободи веза којима ју је као робинју везало среброљубље, она се потчињава вољи свог Творца, и препуштајући се Његовом промислу, све што је потребно прима из руке Господње.⁵⁹⁶ Срце се ослобађа туге због имовине; ум човека који нема љубави према стицању се удостојава “окушања Божанственог разума”.

Дакле, путем постепеног искорењивања страсти среброљубља, које се назива “кореном свих зала” (1 Тим. 6, 10) човек достиже “бестрасност”. А ово чини чистоту или исто што и чистоту срца. Дакле, у борби са среброљубљем путем смирења и трпљења васпоставља се принцип одрицања од своје воље и њено потчињавање промислу Божијем,⁵⁹⁷ принцип љубави према небеским добрима кроз усмеравање ума од лажног извора живота ка Богу и погружавање у Њега. Овде се дешава видно слабљење “себичности” и померање центра од земаљског – лажног ка небеском – истинитом.

У страсти гнева се углавном испољава недостатак љубави према ближњима и недостатак трпљења,⁵⁹⁸ и зато човек у борби с њим треба да се учи да стрпљиво подноси увреде и да гнев не гуши само у делима, већ да га чупа с кореном из дубине душе стварајући на његовом месту расположење љубави, која сама уз смирено трпљење истерује ово осећање гнева.⁵⁹⁹ љубав је, каже монах Евагрије, узда гнева.⁶⁰⁰ Прво треба одстранити гневне помисли из душе и не допуштати да се раздраженост настани у срцу,⁶⁰¹ а кад је она већ настала треба одстранити страст гнева чупајући и сам њен корен, зато што ће бити мало користи да човек обуздава пламен гнева на речима, да их не открива на делу ако га Бог пред Којим нису скривене тајне срца угледа у скривеним одајама нашег срца.⁶⁰² И само удаљавање од гнева, чак и ако одемо у пустињу, не одсеца сам гнев који увек може да се испољи иако је скривен у дубини душе. Гнев се не крије у другима, већ у нама самима; зато не треба сматрати да је главни узрок нашег исправљања и мира у вољи неког другог, већ да је у нама самима – у нашем сопственом стању. И наше мирно стање не зависи од несавршенства неког другог, већ од нашег великодушног трпљења.⁶⁰³ Да би достигао стање безгневља човек у себи треба да изгради увереност да као прво никако не сме да се срди, јер се на тај начин лишавамо светлости расуђивања, чак и самог поштења и тежње ка истини,⁶⁰⁴ као друго, да наш дух не може да буде храм Светог Духа ако њиме завлада гнев,⁶⁰⁵ као треће, да човек не може да се моли у гневу,⁶⁰⁶ јер ако гневан човек и мртвог васкрсне његова молитва није пријатна;⁶⁰⁷ као четврто, да сваког часа можемо умрети и због гнева бити подвргнути вечној осуди и лишити се наслеђа вечног живота.⁶⁰⁸

За достизање стања душевног спокојства оци-аскете саветују: треба се удаљити од свега онога што може да послужи као узрок гневног стања и остати у осамљености; уста треба оградити ћутањем и ограничавати слободу речи.⁶⁰⁹ Ако нам други нанесу увреду треба да прашгамо, да се миримо са својом браћом и да не памтимо њихову увреду или вређање, не само онда када нас вређају, већ ни онда када знамо да имају нешто против нас праведно или неправедно. Самим тим ћемо учврстити љубав, зато што она покрива

⁵⁹⁵ *Ин.Леств.*, 17, 2.

⁵⁹⁶ *Нил Син.* Доброт., 2, с. 246, 36.

⁵⁹⁷ *Варс. и Ин.* Доброт., 2, с. 585, 91.

⁵⁹⁸ *Ин.Кас.* Књ. 8, 18.

⁵⁹⁹ *Нил Син.*, Доброт., 2, с. 252, 37.

⁶⁰⁰ *Евагр.м.* Доброт., 1, с. 575, 26.

⁶⁰¹ *Нил Син.* Доброт., 2, с. 250, 17.

⁶⁰² *Ин.Кас.* Књ. 8, 19.

⁶⁰³ Исто, г. 17, 16, 15.

⁶⁰⁴ Исто, гл. 21.

⁶⁰⁵ Исто, гл. 11 (уп. *Нил Син.* Доброт., с. 250, 12, 13).

⁶⁰⁶ Исто, гл. 13.

⁶⁰⁷ *Нил Сор.*, с. 60.

⁶⁰⁸ *Ин.Кас.* Књ. 8, 21; *Ефр.Сир.* Доброт., 2, с. 404, 173.

⁶⁰⁹ *Ин.Кас.* Соб. 18, 12.

мноштво грехова⁶¹⁰. Ако је наша воља толико слаба да не можемо лако да се помиримо са онима који нас вређају на сваки начин треба да обуздавамо сва кретања гнева и да уз помоћ расуђивања смиравамо његова изненадна кретања која се у нама рађају; ради тога човек треба да буде веома пажљив и да се труди да га не обузме мисао или жеља да се освети ономе ко је био узрок његовог стања.⁶¹¹ Ако је осећање злопамћења у нама још увек јако треба да молимо Господа и да проливамо пред Његовом благошћу сузе како би мир завладао у души.⁶¹² Подједнако умирујуће на душу делује и молитва за онога ко нас је увредио. Нил Сорски каже: “Велика је над њима (тј. гневним помислима) победа када се молимо за брата који нас је увредио”, јер “је молитва за брата љубав и милост”,⁶¹³ она је грана с дрвета кротости и безгневља.⁶¹⁴ И онај ко ради мира трпи срдитог, а још више ако се моли за њега, јесте уистину син мира.⁶¹⁵

Дакле, стрпљиво и добродушно подношење увреда од наших ближњих и молитва за њих уз учествовање срдачног смирења јесу најпоузданија средства за искорењивање страсти гнева у нама и за насађивање осећања љубави у срцу. Само овим путем се може достићи благодатно стање безгневља.⁶¹⁶

Из разматрања погибелности двеју страсти – туге и унија уверавамо се у то да се обе испољавају на исти начин у духовној ослабљености, у одвраћању од духовног созерцања и молитве. Истовремено, док се у страсти гнева, као што смо рекли, нарушава принцип љубави, због чега човек нарушава добре братске односе у страсти туге и унија овај принцип се дубље нарушава и човек ремети свој однос с Богом.

Туга и унија ослабљујући душу угњетавају је не дозвољавајући да обавља молитве с уобичајеном ревношћу и да јој од користи буде читање Светог Писма; оне човека чине нетрпељивим према свим обавезама труда и богослужења.⁶¹⁷ Овде душа губи своје бодро расположење, постаје трома и чак као успавана. Ево зашто онај ко се бори са овим страстима сву пажњу треба да усмери на буђење своје “дремљиве” душе из овог стања.⁶¹⁸ За то подвижник, по мишљењу светих отаца треба да избегава доколицу и нерад који појачавајући духовни дремеж подстичу ову болест,⁶¹⁹ и изабравши неко одређено занимање (рукодеље) и посао, он треба да ради.⁶²⁰ Одређени физички посао помаже сабраност мисли: “онај ко је заузет послом неће брзо допустити ништа сувишно ни у делима ни у речима, ни у мислима, јер је његова душа у потпуности предана трудољубивом животу”.⁶²¹ По речима Нила Синајског: “И човек задржава у себи мисао која једнако као очи треба да прати шта се чини ради достизања безгрешности у дејству.”⁶²² По учењу преподобног Јована Касијана страсним кретањима срца и непостојаном колебању помисли се супротставља тежина радова као неко чврсто и непоколебљиво сидро којим се расејаност и лутање срца задржавају као у безбедном заливу. Вежбајући како телесне тако и душевне силе труд доводи у равнотежу оно што је корисно за спољашњег човека и онога што је корисно за унутрашњег човека.⁶²³ Управо на овај начин “телесни труд”, по учењу отаца-аскета чува чистоту,⁶²⁴ “доводи до смирења”,⁶²⁵ и уопште представља најбољег помоћника у добродетели.

⁶¹⁰ *Ин.Кас.* Књ. 8, 13; уп. *Ефр.Сир.*, Доброт., 2, с. 406, 184, 190.

⁶¹¹ *Ин.Кас.* 16; 27, уп. *Ефр.Сир.* Доброт., 2, с. 404, 181.

⁶¹² *Ефр.Сир.* Доброт., 2, с. 402, 157.

⁶¹³ *Нил Сор.*, с. 60.

⁶¹⁴ *Ин.Кас.* Књ. 9, 1.

⁶¹⁵ Исто, с. 252, 30.

⁶¹⁶ *Нил Сор.*, с. 61.

⁶¹⁷ *Ин.Кас.* Књ. 9, 1.

⁶¹⁸ *Ин.Кас.* Књ. 10, 4.

⁶¹⁹ Исто, 10, 15.

⁶²⁰ *Евагр.м.* Доброт., 1, с. 595, 8; *Ефр.Сир.*, Доброт. 2, с. 417, 247.

⁶²¹ Слова *Ин.Злат.* (в. *Зарин С.М.*, Аскетизм..., т. 2, с. 603).

⁶²² Исто, с. 604.

⁶²³ *Ин.Кас.* Књ. 2, гл. 14.

⁶²⁴ *Ис.Сир.* Слова..., 58, 311.

Стога је јасно зашто су се најистакнутији представници подвижништва и сами усрдно бавили “рукодељем”, неким трудом и зашто су другима упорно препоручивали ово занимање као безусловно важан и суштински неопходан услов у борби са страшћу унинија и туге. Код преподобног Јована Касијана налази се карактеристична прича о ави Павлу, који се иако нимало није био материјално заинтересован за продају својих производа, јер је исплетене корпе по истеку године спаљивао, ипак свакодневно бавио рукодељем само ради очишћења срца и сабраности мисли.⁶²⁶

Дакле, и душу и тело треба држати у напетости и увек се нечим бавити како човек не би допустио себи нерад с његовим блиским сапутницима – унинијем и тугом.

Уз помоћ пажње ума достићи ћемо сабраност помисли; по речима Јована Касијана, на тај начин можемо да победимо сваки облик туге без обзира на разлоге њеног настанка.⁶²⁷ Овакву “пажњу ума” подвижник може да стекне, ако се буде предавао молитви⁶²⁸, поучавању у речи Божијој⁶²⁹, размишљању о духовном и небеском благу.⁶³⁰ Посебно је потребно да се стекне “трпљење”, чији недостатак се тако јасно осећа у наведеним страстима.⁶³¹ Стрпљиво подношење увреда и злословљења као лава затвара тугу у кавез, уништава сваку тугу.⁶³²

Уз помоћ стрпљења треба створити такво хришћанско расположење (“бестрасност”) како бисмо могли да се радујемо кад нам се наносе увреде, када нас неки срамоте и задају нам различите непријатне ране;⁶³³ и тада ће ова радост мира одагнавати тугу, стишавати гнев, одбијати мржњу, уништавати осветољубивост, расејавати униније и претварати муку у радост. Стога не треба да тежимо ка томе да избегавамо муку као узрок туге, већ пре треба да научимо да своју вољу и своје жеље храбро потчинимо вољи Божијој и Његовом домостроју.⁶³⁴ Не треба заборавити ни то да нам сваку муку шаље Бог или да је допушта ради наше душевне користи.⁶³⁵ Корачајући само овим, а не другачијим путем од муке овог света можемо да дођемо до радости духа у овој муци тела.

Из анализе последње две страсти – таштине и гордости – видели смо да су то најтананије и често готово неухватљиве духовне страсти које се од осталих разликују својом разноврсношћу и многоликошћу, тако да их једва могу видети најпрозорљивије очи,⁶³⁶ зато се и карактеришу као најпогубније и најопасније по душу. Опасност од њих и њихова погубност се састоје у томе што оне уништавајући принцип хришћанског живота, љубав према Богу и ближњима, као и смирење, самим тим разарају нормалне односе човека према Богу и ближњима и чине човека другом ђавола. Борба с наведеним страстима зато мора бити најупорнија, најдужа и најодлучнија. Сва пажња мора бити усмерена на васпостављање хришћанског принципа живота. За то је потребно да човек свој ум вежба у томе да не заборавља Бога, да вежба ум у страху Божијем, у тежњи ка љубави према Њему; јер када су ум и душевно расположење увек заузети размишљањем о Њему каже преподобни Јефем Сиријин, тада ради љубави Божије човек све чини уславу Божију и богати се чистим и богоугодним делима љубави према браћи, савршено успева у свом труду који ће се венчати даровима од Бога.⁶³⁷ „Зато,“ каже Нил Сорски, „треба да испитујемо себе и своја занимања – спољашња и умна: да ли их чинимо ради Бога и ради

⁶²⁵ *Авва Дор.* Поуч. 2, с. 51.

⁶²⁶ *Ин.Кас.* Књ. 10, 24.

⁶²⁷ Исто, 9, 13.

⁶²⁸ *Ефр.Сир.*, Доброт., 2, с. 419, 256; *Нил Сор.*, с. 56.

⁶²⁹ *Нил Сор.*, с. 64.

⁶³⁰ *Ин.Кас.* Књ. 9, 13; *Ефр.Сир.* Доброт., 2, с. 418, 249.

⁶³¹ *Ин.Кас.* Исто, гл. 7; *Ефр.Сир.*, Исто, с. 417, 249; *Нил Син.* Доброт., 2, с. 303, 5.

⁶³² *Ефр.Сир.* Доброт. 2, с. 406, 191, с. 408, 208.

⁶³³ *Ефр.Сир.* Доброт, 2, с. 410, 216.

⁶³⁴ Исто, с. 413, 222.

⁶³⁵ Исто, 414, 225.

⁶³⁶ *Ин.Кас.* Књ. 2, 3; уп. *Нил Сор.*, с. 67.

⁶³⁷ *Ефр.Сир.* Исто, с. 364, 15-16.

душевне користи. Треба на сваки начин избегавати људске похвале и имајући на уму оно што је рекао свети Давид: “Господ расипа кости човекоугодника” (Пс. 52, 6), одагнавати сваку ласкаву помисао која нам сугерише да било шта учинимо из човекоугађања.⁶³⁸ Свако упражњавање добродетељи које чинимо, каже преподобни Јефрем Сирин, нека се чини у славу Божију, и нека се не испостави да га чинимо у нашу славу.⁶³⁹ Не треба да допустимо себи да било шта чинимо с ташгом намером, ради стицања сујетне славе; а оно добро које смо учинили на почетку, морамо се трудити да штитимо са дужном пажњом⁶⁴⁰ како страст таштине не би уништила све плодове нашег труда, јер је свако придржавање заповести свето и чинимо га чисто само онда кад га чинимо сећајући се Бога, са страхом Божјим, због љубави према Богу.⁶⁴¹

Дакле, препуштање себе вољи Божијој, тражење у свим својим добродетељима само славе Божије и дубоко смирење представљају неопходно духовно оружје у борби с таштином.⁶⁴²

Ова духовна средства су толико неопходна и у борби са гордошћу при чему је нарочито важно смирење без којег страст гордости не може ничим другим да се излечи. Преподобни Јован Касијан каже: “Ако размотримо узрок првобитног пада и основу нашег спасења, на који начин и како су они настали, онда падом луцифера и примером смирења Спаситеља треба да се научимо како треба да избегавамо овако сурову смрт од гордости.⁶⁴³ Основно, категорично и једино средство против гордости јесте принцип смирења без којег су у овој борби узалудни и немоћни сваки други подвиг, свако уздржање, свако послушање, свака љубав према сиромаштву, свако обиље знања.⁶⁴⁴

За онога ко нема смирења смело се може рећи да нема оружје против гордости.⁶⁴⁵ Зато сва борба мора да се своди на стицање и развијање врлине смирења у себи: победа над гордошћу је стицање смирења. „Онај ко жели да се научи смирењу, овој Божанственој науци,“ каже преподобни Нил Сорски, „мора да стави себе испод свих, односно да себе сматра горим и грешнијим од свих људи, прљавијим од све твари, зато што је изашао из поретка који је указан свакој природи твари.“⁶⁴⁶ Затим треба с искреним расположењем срца да показујемо истинско смирење према браћи, да се трудимо да их ничим не увредимо и не повредимо показујући трпљење, послушање према свима и љубав,⁶⁴⁷ тј. треба доћи у оно целовито расположење смирења које служи као основа и чувар свих добродетељи.⁶⁴⁸

„Дакле, ако желимо да своје здање саградимо до врха тако да буде савршено и угодно Богу, пожуримо,“ каже преподобни Јован Касијан, „да ударимо његов темељ не по вољи наше страсти, већ по тачном Јеванђељском учењу; ова основа не може бити нешто друго до страх Божји и смирење које потиче из кротости и простоте срца.“⁶⁴⁹

Победа над таштином и гордошћу омогућава човеку да путем очишћења срца од болесних порока достигне чистоту. Овде се поново успостављају правилни односи према људима и Богу; смирено срце се испуњава осећањима љубави, преданости промисли Божијој и покорности вољи Божијој; ум се утврђује у Богу. Овде он обнавља свој

⁶³⁸ *Нил Сор.*, с. 67.

⁶³⁹ *Ефр.Сир.* Исто, с. 364, 16.

⁶⁴⁰ *Ин.Кас.* Књ. 2, 18; уп. *Ин.Леств.*, 22, 29.

⁶⁴¹ *Ефр.Сир.* Доброт., 2, с. 264, 16.

⁶⁴² *Ин.Леств.*, 22, 17, 29, 34, 36; *Нил Син.* Доброт., 2, с. 265, 49.

⁶⁴³ *Ин.Кас.* Књ. 12, 18; уп. *Ин.Леств.*, 23, 12.

⁶⁴⁴ *Ефр.Сир.* Доброт., 2, с. 422, 279.

⁶⁴⁵ Исто, 286, 289, 297.

⁶⁴⁶ *Нил Сор.* с. 69; уп. *Ефр.Сир.* Доброт. 2, с. 429, 334.

⁶⁴⁷ *Ин.Кас.* Књ. 12, 32.

⁶⁴⁸ Исто, уп. *Нил Сор.*, с. 70.

⁶⁴⁹ Исто., 31 гл.; *Ефр.Сир.* Доброт., с. 428, 328.

првобитни владајући положај у човековом духовном животу⁶⁵⁰ чиме се нарочито карактерише чистота душе – чистота срца.

Војници Христови

Осим заједничких основа, поретка и средстава у борби с искушењима од страсти оци-аскете указују још и на неке појединачне методе и, такође, правила ове борбе које сваки подвижник лично мора да примени на себе. Иако осам порока искушава читав људски род они ипак не нападају све људе на исти начин. У једном човеку преовладава дух блуда, у другом гнев, у трећем таштина; тако да иако све страсти нападају свакога, човек није свима потчињен подједнако. Отуда проистиче правило да главну пажњу треба обратити на искорењивање главне страсти, “уперујући против ње копља свакодневних постова, сваког трена бацајући у њу стреле срдачних вапаја и уздаха, непрестано проливајући сузе у молитви Богу, стално и усрдно молећи Га да прекине борбу”.⁶⁵¹ Победивши најјачу страст или неколико најјачих страсти човеков дух постаје јачи и ускоро ће имати успеха у борби са слабијим страстима.

Уосталом, треба се пазити да човек борећи се против главне страсти и не обраћајући пажњу на остале не буде од њих изненада рањен. Зато се захтева стално стражење и главно је да се не треба ослањати на своју снагу, већ чекати добре резултате од помоћи Божије.⁶⁵² Последње оци-аскете нарочито истичу. Они кажу: „Нико не може да се у потпуности очисти од телесних порока ако не постане свестан да сав његов труд и старање не могу бити довољни за достизање оваквог савршенства. Јер ма како велики напор човек да уложи у то да стекне тако величанствену и тако изванредну награду за чистоту и непорочност, ма какав труд поста, бдења, читања, осамљивања и отшелништва да буде употребљен, човек не може бити достојан да је добије по заслугама свог старања или труда. Јер, сопствени труд или људско старање никада неће заменити Божанствени дар ако он по милосрђу Божијем не буде дат ономе ко га жели.”⁶⁵³ Благодат Божија нам даје снагу да се учврстимо не само у природном стању, већ и у свакодневној изградњи нашег спасења, јер нас благодат ослобађа од непријатељских напада, помаже нам како бисмо могли да победимо телесне пороке, покрива нас од опасности, а да ми то ни не знамо, ограђује нас од пада у грех; понекад нас чак вуче ка спасењу посећујући својим казнама, упућује нас на пут добродетељи.⁶⁵⁴

Ипак, и уз учествовање благодати задатак подвижника је заиста подвиг, јер захтева од њега стални труд и телесни и духовни. Преподобни Јован Касијан каже да пре него што достигнемо мир од страсти треба да издржимо многа искушења.⁶⁵⁵ Па и саму благодат Бог даје за труд и подвиге само ономе ко се труди.⁶⁵⁶

Дакле, човек путем непрестане борбе са својим греховним пороцима, путем труда, уз помоћ благодатног озарења Светог Духа може да оствари победу над својим страстима; може да доспе у друго, ново стање које се на језику отаца-аскета назива “бестрасношћу”. Бестрастан је онај ко је извојевао победу подносећи страдања у многим борбама, каже преподобни Нил Синајски.⁶⁵⁷ Бестрасност је први цвет делатног живота.⁶⁵⁸

Оци-аскете бестрасност карактеришу као стање потпуно супротно страсном: кад у човековој души одсуствују елементи својствени страстима човек постаје безосећајан према свему што га окружује, пошто је, надајући се да ће увек бити с Богом, с Њим у

⁶⁵⁰ В. *Ин.Кас.* Соб. 3, 7.

⁶⁵¹ *Ин.Кас.* Соб. 5, 14.

⁶⁵² Исто, гл. 14-15.

⁶⁵³ *Ин.Кас.* Соб. 5, 14, 15; *Ин.Кас.* Књ. 12, 13, 14; уп. *Ефр.Сир.* Доброт., 2, с. 358, 1.

⁶⁵⁴ *Ин.Кас.* Соб. 5, 18.

⁶⁵⁵ *Ин.Кас.*, Соб. 12, 6.

⁶⁵⁶ *Ин.Кас.* Соб. 12, 12.

⁶⁵⁷ *Нил Син.* Доброт. 2, с. 286, 3.

⁶⁵⁸ *Евагр.м.* Доброт., 1, с. 578, 53; уп. *Ис. Сир.* Доброт., 2, с. 652, 31.

потпуности сједињен.⁶⁵⁹ Као показатељ бестрасности служи то када ум почиње да види своју сопствену светлост: кад постане спокојан у односу на сањива маштања и лако (и тачно) може да разуме ствари. Кад постане толико јак да се за време молитве више не расејава и не уображава ништа везано за свет; и кад мало или више уопште не осећа кретање неразумног дела душе, јер га знање (созерцање) уздиже горе и одваја од чулног.⁶⁶⁰ Душу бестрасног човека не само да не плене светске стварима, већ приликом сећања на њих она остаје спокојна; она је дивно прозорљива и одмах уочава ђавола и прогања његове сплетке; ум спознаје своје снаге и уочавајући шта му смета (на који начин је оштећен) тражи заповест која је за њега лековита.⁶⁶¹ Бестрасност је мирно стање душе у којем је она непокретна за зло.

Оци-аскете разликују неколико врста бестрасности.⁶⁶² „Прва бестрасност,“ каже преподобни Никита Ститат, „бива кад након успеха у разноврсном труду подвижништва у подвижницима умиру страсти, кад остају пасивна стремљења плоти и силе душе почињу да делују по својој природи, а ум се враћа у своје првобитно стање – да се разумно поучава у Божанственим стварима. Затим нам, с почецима природног созерцања очигледно долази друго, савршеније бестрашће, у којем се ум због тиховања помисли враћа мирном устројству и стиче моћ да види и постаје прозорљив: може да види кад су у питању Божанске ствари – и да види још боље, откривају му се тајне Божије; он постаје прозорљив када су у питању људске ствари које тек долазе и тек треба да се догоде. У оба ова облика бестрасности делује исти дух који у првом моћно држи и везује, а у другом разрешава слободу вечног живота, како каже апостол Павле (Рим. 6, 22).⁶⁶³ Исти овај свети отац нам најкарактеристичније приказује личност бестрасног човека. Он каже: „Онај ко се приближио границама бестрастности... има лепо мишљење о свима, све види као свете и непорочне и право суди о Божанским и људским стварима. Ништа не воли од ствари од овога света о којима се људи тако старају; већ се, обнаживши ум од сваког светског осећања уздиже ка небу и ка Богу, чист од сваког земаљског блата и слободан од сваког ропства; сав се предаје умном благу у једном духу и видећи Божанствену лепоту воли да боголепно пребива мислено у Божанственим местима блажене славе Божије и неизрецивом ћутању и радовању и изменивши се свим осећањима као анђео у материјалном телу нематеријално општи са људима.⁶⁶⁴

Да бестрасност коју подвижник стекне не би била нешто пролазно и нестабилно, сваки подвижник мора да се побрине да учини ово благодатно стање сталним уделом свог расположења. Ово добродетелно расположење, по речима преподобног Јована Касијана, стиче само онај ко потпуно искорени ових осам порока који носе у себи сав скуп човекових греховних и порочних дејстава.⁶⁶⁵ Истинску основу врлинског расположења, по мишљењу светих отаца-аскета, чини смирење,⁶⁶⁶ које се испољава у трпљењу, одрицању од своје воље и љубави према ближњима. Смирење, каже исти овај отац, јесте путовођа свих добродетељи; оно је најчвршћи темељ небеског здања.⁶⁶⁷ Дело подвижника ће бити несигурно и његов труд узалудан ако у темељ не буду положене „чврсте основе простоте и смирења како би здање које оне подупиру могло да стоји непоколебљиво.“ „Кад ово здање,“ каже преподобни Јован Касијан, „буде утврђено на таквим основама, нека се пролије киша страдања, нека навале у ужасној бујици реке прогона, нека налети свирепа

⁶⁵⁹ *Ин.Леств.* 29, 10.

⁶⁶⁰ *Евагр.м.* Доброт. 1, с. 576, 36-38; (В. преп. *Каллист и Игнатий.* Доброт., 5, с. 405).

⁶⁶¹ *Евагр.м.* Доброт., 1, с. 577, 39; 607, 16; с. 578, 54.

⁶⁶² *Макс.Исп.* Доброт., 3, с. 277, 187-188. (в. преп. *Каллист и Игнатий.* Доброт., 5, с. 406; Ис. Сир., Доброт., 2, с. 680, 110.

⁶⁶³ Прп. *Никита Стифат.* Доброт., 5, с. 107, 89.

⁶⁶⁴ Исто, с. 107, 90; уп. *Ин.Леств.* 29, 3; *Блж.Диадок,* Доброт., 2, с. 71, 98; (в. преп. *Каллист и Игнатий.* Доброт., 5, 404, 86, 87.)

⁶⁶⁵ *Ин.Кас.* Соб. 5, 16.

⁶⁶⁶ *Феод.Студ.* Доброт., 4, с. 304, 156; исто., с. 156; исто., с. 81, 2 и др.

⁶⁶⁷ *Ин.Кас.* Соб. 15, 17.

бура одвратних духова, оно не само да неће пасти, већ неће претрпети никакву штету од ових напада.⁶⁶⁸ Спровођење наведеног начела – “смирења” у животу подвижника и условљава његово остваривање свог најближег задатка – достизање бестрасности, а кроз њу, поновно сједињење с Богом у чистоти срца, јер је “смирење” чврста основа у борби са свим искушењима и уколико оно постоји вреде и све појединачне методе и средства.

Дакле, у суштини, сав живот подвижника јесте стална борба са искушењима: од сопствених страсти, од помисли, од ђавола и разних животних околности које такође често настају због злобе ђавола. И само кроз победу над овим искушењима стиче се квалитет добре, моралне постојаности и праведник постаје попут дијаманта, врши се чишћење његовог срца и прелазак из царства ђавола у царство Божије.⁶⁶⁹

Човек у току борбе (у току труда) побеђујући страсти чисти своју духовну природу, рашишћава терен и ствара основу за даљу изградњу храма врлина у којем чистим срцем може да гледа свог Бога, јер се “бестрасношћу” самом по себи ни из далека не исцрпљује хришћанско савршенство, већ она служи само као неопходна претпоставка, као прелиминарни услов. По речима светог Григорија Ниског бестрасност служи као почетак и основа добродетелног живота.⁶⁷⁰ Сав каснији хришћански живот насађивања добродетели представља само наставак, развој и афирмацију оних духовних елемената који су били утемељени за време труда – борбе са страстима, само с том разликом што се у овом другом периоду област зла у људској природи постепено сужава, а сфера добра се истовремено шири.

Ипак, и за то време, у току бестрасности, ипак морамо да стражимо, јер у суштини борбу са ђаволом водимо до смрти, пошто он не спава и бори се до смрти и ми “не смемо скидати руке са оружја, како злобни непријатељи спремни на сплетке не би претворили наш мир у повод за напад и како нас не би освојили без проливања крви”.⁶⁷¹ Зато ћемо свој рад завршити речима преподобног Теодора Студита: “Подвизавајмо се као војници Христови и своје време не сматрајмо ни за шта друго до за време борбе са непријатељима кад се чују само фијуци стрела и ударци мачева: “ибо мнози борјушчија нас с висоти” (Пс. 55, 3), као што је написано, који цео дан нападају и воде борбу, постављају мреже, копају јаме, праве заседе и сваке друге замке. Ко ће их избећи, ко ће се сакрити од њих, ко се неће спотаћи и пасти у њихове мреже? Нико други осим онога ко има смирење заједно с послушањем, молитву без лењости, усрдност за рад, беспоговорну покорност, покретљивост без роптања, стално будну трезвену пажњу за одбацивање срамних помисли и прихватање добрих созерцања бдење и псалмопоје, метаније. Свим овим и томе сличним наш унутрашњи човек се затвара као у тврђави и непријатељ немајући снаге да делује против њега одлази.”⁶⁷²

Поставивши себи за циљ да у светлости светих отаца-аскета решимо питање о страстима у њему смо углавном видели морално питање. Али колико интимних доживљаја је пролазило пред нама, колико драгоцених мрвица подвижничке психологије! Трудили смо се да их изложимо и сумирамо. А зашто смо се обраћали управо њиховом вођству? У светим оцима-аскетама видели смо пионире у хришћанском духовном животу, дакле наше незамењиве искусне руковође, наше путовође према хришћанском савршенству, који су нам оставили многобројне записе о овом путу, којим су они ишли и о оним поукама и појавама с којима смо се сретали и које смо имали прилике да доживимо.⁶⁷³

⁶⁶⁸ *Ин.Кас.* Соб. 9, 2-3.

⁶⁶⁹ *Иером. Феодор.* Аскет. возвр. Иоанна Кассиана. с. 214.

⁶⁷⁰ *Григ.Нисск.* Соч., т. 4, гл. 6, с. 23.

⁶⁷¹ *Нил Син.* Доброт., 2, с. 293, 61.

⁶⁷² *Феод.Студ.* Доброт. 4, с. 316, 4.

⁶⁷³ *Иером. Феодор.* К вопросу о христианском аскетизме. Казань, 1903, с. 7.